

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

FRAM

Fra Ringkøbing Amts Museer · 1991

FRAM

FRAM

Fra Ringkøbing Amts Museer

1991

Museumsrådet i Ringkøbing Amt

FRAM – Fra Ringkøbing Amts Museer
udsendes af Museumsrådet i Ringkøbing Amt som fælles årbog for de museer,
som er tilknyttet museumsrådet

Redaktion: Ellen Damgaard, Lemvig Museum
Jens Aarup Jensen, Ringkøbing Museum
Jesper Knudsen, Holstebro Kunstmuseum
Søren Toftgaard Poulsen, Herning Museum (redaktør)

Tilrettelæggelse: Søren Toftgaard Poulsen

Omslagsfotos:

Forside: Holstebro Museum med den lange ovenlysgang, der går fra øst mod vest
og passerer cafeen med pipe- og cigarsamlingen. Foto: Lars Nymand

Bagside: Holstebro Museum set fra parken. Foto: Lars Nymand

Udsnit af kort, hvortil Geodætisk Institut har ophavsret,
er gengivet med instituttets tilladelse nr. A.404/85

Tryk: Christensens Bogtrykkeri, Bogtrykkergården a/s, Struer

Ekspeditionsadresse:

Lemvig Museum, Vesterhus, Vestergade 44, 7620 Lemvig. Tlf. 97 82 00 25

Redaktionens adresse:

Herning Museum, Museumsgade 32, 7400 Herning. Tlf. 97 12 32 66.

ISBN 87-88412-18-0

ISSN 0108-3643

Indhold

Museumsinspektør Esben Graugaard, museumsinspektør Lis Helles Olesen og museumsdirektør Torben Skov, Holstebro Museum:

7 Det nye Holstebro Museum

Magister Per Hauge Mortensen, Ringkjøbing Museum:

34 Sejlads på Ringkøbing
Fra accise- og toldregnskaber 1680-1798

Museumsinspektør Thomas Bloch Ravn, Struer museum:

43 B&O, Struer og den vide verden

Museumsdirektør Ulla Thyrring, Herning Museum:

64 Jens Niensens bondegård

Museumsinspektør Palle Eriksen og museumsinspektør Lis Helles Olesen:

71 Nye dysser

Museumsinspektør Ellen Damgaard, Lemvig Museum, konserveringsteknikker Harald Thrane og konservator Ivanka Petrova Andersen, Konserveringscentret i Ølgod:

81 Søren Bødkers skab på Lemvig Museum
En bondehåndværker og hans arbejde

Museumspædagog Grethe Pedersen, Holstebro Kunstmuseum:

98 Kunstværket i undervisningen
Kunstmuseets tilbud til amtets skoler

Museumsinspektør Hans Rostholm, Herning Museum:

108 En overpløjet gravhøj i Bukkær, Assing sogn

124 Glimt fra museernes arbejdsmark

Det nye Holstebro Museum

I FRAM 1986 kunne man under Glimt fra museernes arbejdsmark læse, at daværende borgmester Kurt Nygaard havde taget det første spadestik tirsdag den 12. august 1986 til det nye Holstebro Museum med et bruttoareal på 2.280 m² til en pris af godt 21 millioner kroner.

De følgende årgange af FRAM har kunnet berette om byggeriets medgang og modgang, men nu er det endelig slut.

Onsdag den 22. maj 1991 kunne kulturminister Grethe Rostbøll, i overværelse af 350 indbudte gæster, indvie det nye Holstebro Museum. Kulturministeren sagde bl.a. »Et samlet stort værk, der vil bringe Holstebro ros og ære. Skabt af en stor dansk arkitekt. Det samlede museumskompleks med de smukke rum, hvor gamle klassiske mål indgår i en ny sammenhæng, er et fornemt udtryk for dansk arkitektur«.

Museets arkitekt, professor Hanne Kjærholm, gjorde i sin tale ved indvielsen bl.a. rede for de forskellige belysningskrav, der i dag stilles til kunstmuseer og kulturhistoriske museer. Endvidere havde det været Hanne Kjærholm magtpåliggende at vise, at et betonhus også kan være meget let og poetisk i sit rumforløb. Endelig betonede hun hvor stor en inspiration den smukke park havde været for hende, og var sikker på at netop samspillet mellem park og museum ville glæde den besøgende.

I det følgende vil vi beskrive både de museumsudstillinger, der allerede er på plads, og de udstillinger, der i den nærmeste tid vil kunne åbnes for publikum i de smukke rum.

Arbejdsgruppen bag udstillingerne har været museets faste personale suppleret med grafikerens Martin Christiansen, København. Martin Christiansen har i flere omgange undervist i udstillingsteknik på Museumshøjskolen, hvor vi har lært ham at kende som en dygtig udstillingsmager. Til trods for at Martin Christiansen er dybt involveret i Nationalmuseets ombygning og nye udstillinger, har han indvilget i at fungere som museets udstillingskonsulent de næste par år.

Vi er klar over, at museumsudstillinger skal opleves, og en beskrivelse som den følgende kan kun blive en erstatning for den virkelighed, der kræver brug af alle sanser.

Her vil primært blive tale om et katalog over udstillingernes indhold, sammenhænge og overvejelser i forbindelse hermed. Dermed bliver der også givet et strukturelt rids af byen og egnens historie- eller rettere et kalejdoskopisk kig med udgangspunkt i vor egen tid og bagud.

Som det fremgår af grundplanen over museet vil udstillingerne naturligt kunne opdeles i flere hovedområder.

I Færchs villa, rum 20, har det været na-

Kulturminister Grethe Rostbøll indvier det nye Holstebro Museum onsdag den 22. maj 1991.

turligt for os at fortælle historien om huset, ejeren, arkitekten og stedet. Denne introduktion følges op af det første store udstillingsafsnit omhandlende NV-jyllands geologi og landskab. Til dette knytter sig en udstilling om vejret og hele introduktionsgangen ender med en nyhedsmontre, men herom senere.

Den besøgende kommer nu ud i den lange ovenlysgang, der kan byde på udstillinger fra Lokalhistorisk arkiv og skiftende udstillinger i monterne i cafeområdet. For

enden af ovenlysgangen ligger mod øst foredragssalen og museets store særudstillingsrum.

Omkring den indre gårdhave bygges den permanente udstilling op. Af praktiske grunde bliver byens og egnens historie fra oldtiden og frem til 1960'erne bygget kronologisk baglæns op, selv om den arbejdsform indebærer nogle metodiske problemer. Det er således langt sværere at fastholde den indre struktur og drift i historien,

Op til åbningen var museets medarbejdere travlt beskæftiget med at få de sidste genstande på plads i montrene.

end hvis udgangspunktet var taget i oldtiden og vi havde arbejdet os frem mod vores egen tid.

I museets underetage vil den besøgende kunne glæde sig over museets store dukkesamling, der nu har fået »drengesiden« med, idet arkitekt Hans Dissing, har foræret hele sin bliklegetøjssamling til Holstebro Museum.

Endelig bliver der også i underetagen plads til Dragonmuseet og samlingerne fra besættelsestiden.

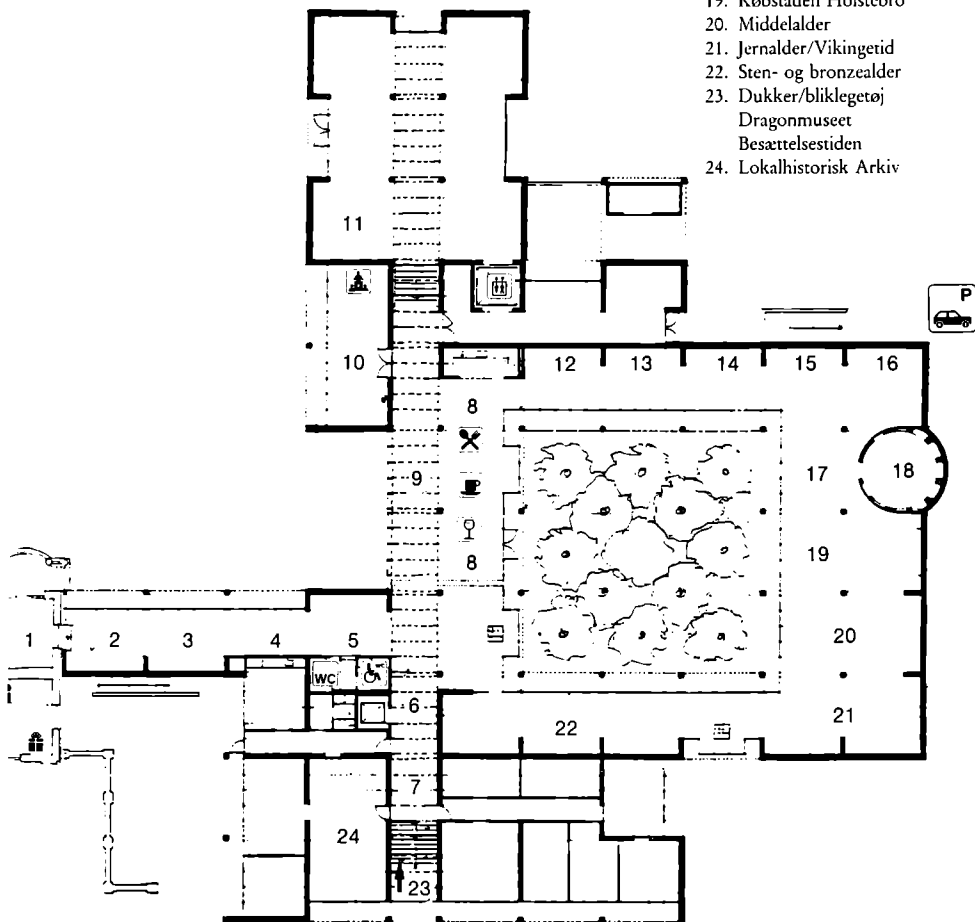
En historie om arbejdets og sammenhængenes betydning

Inden vi begyndte planlægningen af de nye permanente udstillinger om Holstebroegnens historie, måtte vi gøre os klart, hvilken historie vi ville fortælle – for det mange opfatter som *Historien* er et kompleks af mange sideløbende og indbyrdes forbundne historier. Disse lokale historier skulle i dette tilfælde gerne andet og mere end underholde, de skulle bibringe vore gæster viden og

1. Husets historie
2. Geologien
3. Naturen
4. Vejret
5. Nyheder
6. Fra arkivet
7. Museumsforeningen Lægaard Mølle
8. Cafe - gårdhave
9. Marius Larsens pipesamling,
Johannes Jensens cigarsamling
10. Foredragssal
11. Særudstillinger
12. Holstebro i 1960'erne
13. De folkelige bevægelser
14. Færchs tobaksfabrik
15. Tidlig industri

Under opbygning:

16. Markeder og handel
17. Håndværk
18. Sølvkammer
19. Købstaden Holstebro
20. Middelalder
21. Jernalder/Vikingetid
22. Sten- og bronzealder
23. Dukker/blikkelegetøj
Dragonmuseet
Besættelsestiden
24. Lokalhistorisk Arkiv

HERNINGVEJ

HOLSTEBRO MUSEUM

Grundplan over Holstebro Museum.

forståelse for historiens sammenhænge, vel at mærke uden at tabe det underholdende element. Det mål kan være svært at score.

En væsentlig del af denne målsætning – og samtidig også et godt styremiddel – er at føre publikum gennem den lokale historie i en traditionel kronologisk udstilling. Men kronologien har ikke været det primære mål for os, derimod en del af det bærende princip, der skal sikre formidlingen den nødvendige sammenhæng. I modsat fald ville udstillingerne blive frit i luften svævende, og kun vanskeligt kunne forbindes med den »store historie« vi dagligt konfronteres med i medierne. Helhed og sammenhæng er således helt bærende elementer i udstillingerne.

At forstå sammenhængene i historien, også den lokale, kræver imidlertid en grundopfattelse af historien – af fagfolk kaldet et historiesyn. Det, som kan binde denne egnshistorie sammen, er skildringen af de livsvilkår, menneskene har haft set på baggrund af naturgivne vilkår og kravet om simpel overlevelse. Derfor er arbejdet og produktionen blevet hovedtemaer i udstillingerne, kombineret med handelen, der ikke blot var et bindeled mellem byens folk, men som knyttede egnens produktionsliv til en nordvesteuropæisk økonomi helt tilbage til middelalderen. Med denne grundholdning har vi søgt at undgå det indtryk af kuriositeternes indtogsmarch, som museumsudstillinger adskillige steder stadig præges af.

Denne holdning har naturligvis konsekvenser, også nogle som vore gæster ikke altid vil bifalde. Således udelukkes temaer, som nogle vil finde væsentlige, og chancen for at gense netop det mindevers eller den

hat, som familien i 1934 skænkede museet, da onkel Christen døde, er ikke stor. Den slags hensyn må vige til fordel for helheden.

Bag holdningen ligger også overvejelser over, hvilket publikum udstillingerne skal appellere til, og i det lys må hensyn til specialister og samlere vige. Nyere tids udstillinger skal først og fremmest have et pædagogisk indhold i forhold til egnens skoler, ligesom de skal give lokalbefolkningen den historie, vi alle har brug for. At også turister her kan se, hvad der har været karakteristisk for vores egn førhen, er kun godt, men turisterne er ikke som så mange steder målet i sig selv. Det mener vi er den sikre måde at jage turisterne bort på – som turist søger man netop det egnskarakteristiske og ikke den gang underholdningssuppe, også museer og udstillingscentre opfordres til at servere fra flere sider. Bag ligger en museums-etisk holdning, der meget vel kan kollidere med politikeres og turistfolks udstillingsforventninger. Vort udstillingssyn baseret på kvalitet og forskning vil uden tvivl i det lange løb trække flest mennesker til museet og dermed også Holstebro.

Genstandsmaterialet og »de lange linier«

De mål, vi har sat os med de nye udstillinger, er forholdsvis ukomplicerede, og dog er det ikke uden praktiske problemer at leve op til dem. Blot det forhold at genstandsmaterialet alt for ofte ikke svarer til væsentlighedskriteriets krav om belysning af et givet tema. På samme måde forsvinder historiens sammenhæng ofte, fordi de nødvendige genstande ikke er at finde i museets samlinger. Så må forklarende tekst erstatte

den materielle virkelighed, selv om vi så vidt muligt har søgt at undgå de alt for lange tekstflader – man går ikke på museum for at læse bøger.

De grundlæggende midler til at opnå vore udstillingsmål er som sagt genstandsmaterialet – museets egentlige eksistensberettigelse – kombineret med fotos og arkivalier. Tidligere tiders mangel på indsamlingspolitik har imidlertid nu vist sin negative side, idet samlingernes diffuse præg gør det meget svært at knytte »de lange linier« i Holstebroegnens historie. Vel har museet gennem årene opbygget væsentlige samlinger omkring handel og håndværk og de senere år også omkring byens tidlige industri, men de færreste er formodentlig klar over de problemer udstillingsmagere løber ind i på grund af tidligere tiders museums- og arkivstruktur.

Idag er det et knæsat princip at genstande og arkivalier så vidt muligt placeres efter proveniensprincippet, det vil sige efter det sted og den sammenhæng de oprindeligt hørte hjemme og fungerede i. Et indlysende rimeligt princip. Dette støder imidlertid sammen med museers og arkivers hævdvundne princip om aldrig at udskille én gang indlemmede genstande og arkivalier af samlingerne. Det har i vort tilfælde betydet, at væsentlige genstande til belysning af Holstebros historie, som af helt tilfældige årsager er indlemmede i andre museers samlinger, ikke er til rådighed for vore udstillinger, men stadig står og altid vil stå godt skjult på fremmede museers magasiner. I enkelte sager har det ikke engang været muligt at opnå deponeringsordninger. Dermed være sagt, at det genstandsmateriale der kunne have været med til at sikre

udstillingernes indre sammenhæng, måske nok eksisterer – blot har det ikke i alle tilfælde været muligt at få adgang til det. Det er desværre vort publikum, det går ud over.

Dette være nok om overvejelser og problemer i forbindelse med nyere tids udstillinger – nu til det konkrete.

Stedets historie

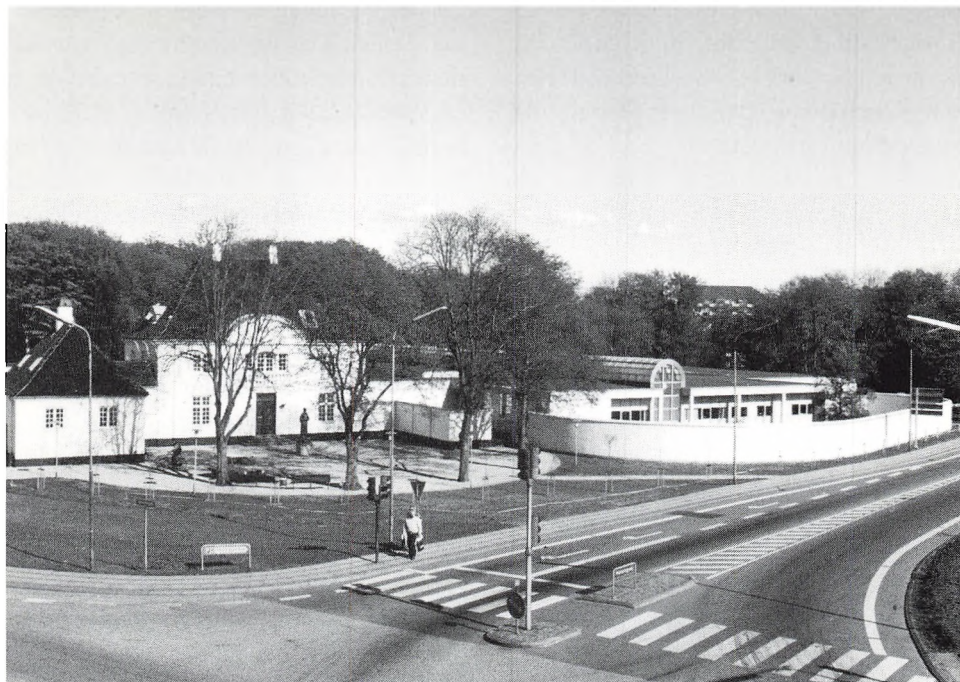
Eyndhovens anlæg var i gammel tid navnet på det område, hvor Holstebros museums-kompleks nu ligger. Oprindeligt hørte arealet øst for Sønderport over til Vegen å til den store købmandsgård på Sønderland, der senere blev kendt som Brænderigården.

Gården og jorden ejedes i forrige århundredes første årtier af købmand Peder Feld. I hans tid blev købmandsgården oplagssted for det hollandske kompagni, der siden kong Frederik den Tredies tid havde haft monopol på handel med kobbertøj i Jylland med udgangspunkt i Haraldskær-fabrikken i Vejle.

Købmandsgården på Holstebro Sønderland blev således udgangspunkt for disse hollænderes handel i hele det nordvestjyske område.

Omkring 1810 sendte kompagniet den unge Peter Eyndhoven til Holstebro for at drive handel her. I 1816 fik Eyndhoven borgerskab som kobberhandler i Holstebro, og samme år giftede han sig med værtens datter, Henriette Feld. Med hende overtog Eyndhoven også købmandsgården, der hurtigt blev et kendt gæstgiveri. Da Peter Eyndhoven også satte en stor produktion af brændevin igang på stedet, fik gården snart navnet Brænderigården.

I det hele taget var Peter Eyndhoven en

Tobaksfabrikant Søren Færchs villa blev i 1965 købt af Holstebro Kommune, med det formål at indrette villaen til kunstmuseum. Holstebro Kunstmuseum blev indviet i 1967, tilbygningen i 1981. Det nye Holstebro Museum udgør den sydlige arm på villaen.

initiativrig mand, og for ham at se kunne toften ned til Vegen å anvendes til fornøjelse for byens borgere. Han lod området plante til, og snart voksede en lille skov op i det nøgne område. En forlystelsespark opstod, der snart fik navnet Eyndhovens anlæg.

Ved Peter Eyndhovens død i 1854 blev anlægget helt overladt til sig selv, og resterne mishandlede meget under den preussiske besættelse i 1864.

Efter perioden som Holstebros lystanlæg lå området hen i tornerosesøvn, indtil tobaksfabrikant Søren Færch overtog det og

byggede villaen, tegnet af den kendte arkitekt Andreas L. Clemmensen.

Søren Færch var født i 1870 som søn af købmand Rasmus Færch, der året forinden havde etableret sig som tobaksfabrikant i byen.

I 1896 giftede han sig med Jenny Færch og de boede i villaen frem til Jenny Færchs død i 1944. Søren Færch flyttede derefter permanent til familiens lejlighed i Stockholmsgade i København.

Da ingen af sønnerne Ernst og Erik Færch ønskede at bruge villaen til beboelse, anvendtes den de kommende årtier til ad-

ministrative formål af R. Færchs tobaksfabrik. Sådant var det indtil Holstebro Kommune i 1965 købte villaen med henblik på indretning af et kunstmuseum, der blev indviet i maj 1967.

Geologien

Som en introduktion til de permanente udstillinger har vi fundet det naturligt at fortælle om geologien i NV-jylland.

Omkring år 1900 gennemførtes de første videnskabelige borer i NV-jylland. Den første dybdeboring blev foretaget 11. juli 1947 på sognegrænsen mellem Tvis og Vinding sogn. Her nåede man ned i en dybde på 2372 m. Ved Uglev på Thyholm nåede man i 1951 ned i 1240 m og ved boring i Vemb ved årsskiftet 1957-58 blev dybden 1956 m. Den dybeste boring fandt sted i Nøvling 1966, hvor man nåede ned i 3754 m dybde. Ved hjælp af disse borer er det lykkedes at få et ganske godt billede af undergrundens opbygning under Holstebro. I udstillingen er boredata fra boringen »Vinding 1« sat ind i den geologiske tidstavle med eksempler på de geologiske lags aflejringer og forsteninger.

Olie

I foråret 1938 fik boreselskabet »Danish American Prospecting Co.« koncession til boring efter olie i den danske undergrund for en 10 årig periode. I februar 1939 foretog boreselskabet forskellige geologiske undersøgelser i Holstebro-området. Egentlige borer blev der ikke foretaget på grund af krigen. Først i juni 1947 blev det alvor. På gårdejer Chr. Lund Andersens mark på

gården Sparretoft, der ligger på sognegrænsen mellem Tvis og Vinding begyndte selskabet at rejse et boretårn med en højde på ca. 50 m. Mandag den 21. juli kl. 10.30 blev boringen sat i gang og fik navnet »Vinding 1«.

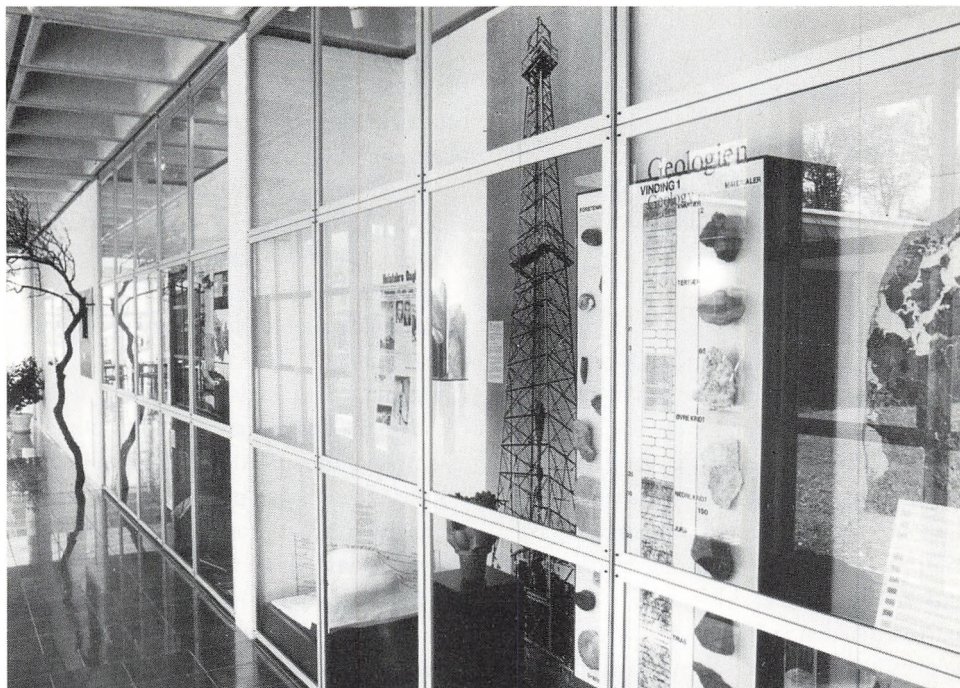
I løbet af 5 måneder nåede man ned på en dybde af 2400 m. Lidt før julen 1947 gik boret fast, og 17. december blev »Vinding 1« opgivet. Boretårnet blev taget ned i begyndelsen af februar 1948. Prøveboringen efter olie havde kostet omkring 2 mill. kroner, og man fandt ingen olie.

Salt

For 250 mill. år siden var klimaet i Danmark, som vi kender det fra den persiske Golf. Årsagen var, at den del af Europa, som vi udgør en del af, befandt sig på den del af jordkloden, hvor de kanariske Øer ligger i dag. Danmark var dengang delvis dækket af hav. Efterhånden som vandet i dette hav fordampede, udskiltes tykke saltlag på havbunden. Der er målt lag helt op til 1,5 km tykkelse, svarende til flere indampningsperioder.

Saltsten, som en meget stor del af disse saltlag består af, har en mindre vægtfylde end de lag, som efterhånden aflejres ovenpå. Saltet vil derfor som olie i vand trænge tilvejs og danne en saltstruktur – salthorsten. Der findes 16 saltstrukturer i Danmarks undergrund. 3 af disse i Holstebros omegn, nemlig Linde, Vejrum og Gørding. Udstillet er saltstrukturer fra Linde og borekerner af saltet fra Vejrum.

Over for montren med NV-jyllands geologi kan den besøgende se eksempler på forstenet træ fra tertiærtiden, rhombepor-

Med Holstebros placering på sidste istids hovedstilstandslinie, er det naturligt, at de permanente udstillinger fortæller om landskabets dannelse i NV-jylland.

fyr fra Oslofjorden og en vindsleben syd-norsk kvartsit fra Vestjylland.

Den vestjyske natur

Efter det geologiske afsnit behandles karakteristiske elementer i den vestjyske natur i form af Storåen, heden, det åbne land, de jyske egekrat og plantagerne.

Storåen

Storåen er med sine 104 km Danmarks næstlængste å. Åen opsamler vand fra et område på 1100 km². Størstedelen af Storå-

systemet er kanaliseret i dag. Dog er hovedløbet fra Holstebro til Nissum Fjord ureguleret. Udstillingen prøver at belyse de faktorer, der har forurenset Storåen.

Det gælder okkerforurening, udledning af byspildevand og udledning fra landbrug og dambrug. Der ofres i disse år store beløb og en ihærdig indsats for at forbedre fiskenes forhold i åen. Det sidste tiltag er det nye stryg ved Holstebro Vandkraftværk.

Storåen har også været brugt til strømhjul, der gjorde det muligt at overrisle betydelige engarealer, ligesom åen har været brugt til fragt af mursten fra Nørre Vosborg og Staby teglværker på pramme til Holste-

bro. Endelig bliver Storåen som badested og fiskeplads belyst. I foråret 1949 fangede Søren Viborg Jensen en laks på 44 pund og 124 cm lang.

Dyrelivet langs Storåen illustreres med bjergvipstjert, vandstær og isfugl samt den mere og mere sjældne odder.

Heden

Heden kendes i Vestjylland tilbage til stenalderen. Først med indførelsen af agerbrug i bondestenalderen for ca. 6000 år siden stiger hedearealerne markant. Allerede i bronzealderen for ca. 4000 år siden har heden omtrent den udstrækning, som før opdyrkningen begyndte i forrige århundrede. Skoven breder sig aldrig som i Østdanmark. På heden er lyngen den dominerende plante. Heden er en åben naturtype med få eller ingen træer. Jordbunden er altid sandet, næringsfattig og sur. Hedens historie illustreres af et snit gennem en oldtidsager på Vind hede og et pollendiagram fra Solsø vest for Herning.

Karakteristiske fugle på heden var tidligere urfuglen og hjejlen. Urfuglens flotte parringsspil kan endnu ses på Vind hede, men de synger nok på sidste vers, selv om der gøres en stor indsats for at forøge bestanden. Danmarks største bestand på knap 20 fugle findes her (1989). Hjejlen yngler ikke længere i Danmark.

Det åbne land

Vi ved, at sandflugt har generet bønderne allerede i jernalderen omkring år 0. Da omkransede man de små marker med lave volde med bevoksning.

I nyere tid begynder plantning af hegn som beskyttelse mod vinden først i større stil efter 1850 især som følge af Hedeselskabets virke. Fra 1880 gives statsstøtte til læplantning – et princip, der er fortsat til i dag.

43.350 km enkeltrækkede læhegn har Hedeselskabet medvirket til plantning af 1938-63. Det svarer godt og vel til et hegn hele vejen rundt om jorden. Fra 1970-83 har de medvirket til plantning af 10.000 km nye trætrækkede løvtræshegn.

Det åbne land ændrer karakter i disse år. De enkeltrækkede granhegn forsvinder. De erstattes af trætrækkede blandingshegn. En stor del af granhegnene er enten udlevede eller angrebet af svampesygdommen rodfor-dærver. De nye hegn har bevirket en meget stor fremgang for dyr og fugle i det åbne land. Bl.a. kan der gemme sig råvildt i hegnet, hvilket ikke har været muligt tidligere.

De vestjyske egekrat

100 af 350 egekrat ligger i Ringkøbing amt. De fleste er små, kun 40 % er over 2 ha. 17 ud af de 100 egekrat er fredede i dag. Karakteristisk for vestjyske krat er træernes form. De er krogede og lave. Væsentligste årsag hertil er nedbidning af kreaturer og vilde dyr, samt ødelæggelse af knopper ved sen nattefrost og hård vinterfrost.

Plantagerne

I dag er mere end 11% af amtets areal skovdækket. Hovedparten af plantagerne er anlagt på hedesletter, indsandsområder og på de dårligste jorder på bakkeøerne. Samtidig med hedens opdyrkning påbegyndtes tilplantning af store hedearealer. Staten

I udstillingsafsnittet om den vestjyske naturs historie indgår ikke blot udstoppede fugle, men også en råbuk og et ulveskind. Ulve var i 1700-årene almindelige på heden, hvor de gjorde stor skade på hjordene. Den sidste ulv blev skudt i 1813 ved Estvadgaard. Skindet blev udstillet udenfor rådstuen i Holstebro. Ulveskindet på udstillingen er fra Aalborg zoologiske Have.

plantede i 1830'erne store dele af Feldborg Plantage. Senere fulgte Klosterheden og Stråsø Plantage. Senest i 1940'erne er store dele af Ulfborg Skovdistrikt opkøbt og tilplantet. Holstebro kommunes skove og plantager dækker et areal på i alt godt 600 ha, hvoraf knap 300 ha ligger i byens nærhed. Søndre Plantage, beliggende ved Herningvej, er anlagt allerede i 1867 og er formentlig landets ældste kommuneplantage. Den blev optaget som nr. 3 blandt Hedeselskabets plantager. I plantagen blev der byg-

get en pavillon i 1902. Her kunne man tage ud på søndagstur og nyde en kop kaffe. I plantagerne kan man træffe topmejsje og korsnæb.

Vejret

Alle taler om vejret, men ingen gør noget ved det. Det vil vi gøre på Holstebro Museum.

Meteorologisk Institut har foræret os en »engelsk hytte«, der er opstillet i parken.

Den bruges til indsamling af meteorologiske målinger, så man på en skærm i museets udstilling hele tiden kan følge med i vejrets udvikling. Der kan aflæses lufttrykket, temperatur ude og inde, luftfugtighed og nedbørmængde.

Når vi på museet har følt os fristet til denne vejrafdeling, skyldes det ikke mindst, at Holstebro har varmerekorden. Søndag den 10. august 1975 kl. 15.45 kunne flyvepladsleder Ellen Nielsen i temperaturhytten på flyvepladsen i Holstebro måle 36,4 graders varme. Kulderekorden ligger ikke langt fra Holstebro. Den blev målt natten mellem den 7. og 8. januar 1982 i Hørsted i Thy. Her var temperaturen nede på -31,2 grader.

Storme kender vi også til. Af større storme i dette århundrede kan nævnes julestormen 1902, snestormen i februar 1952, stormen i november 1981, der gjorde stor skade. Således væltede der i Feldborg Skovdistrikt træer svarende til 5 års normalhugst, eller op mod 100.000 m³ tømmer. Orkaner over Holstebro var der i januar 1984 og november 1985.

De to største naturkatastrofer i Holstebro er der gjort særligt meget ud af. Det gælder skypumpen søndag den 11. februar 1962, og oversvømmelsen i dagene omkring den 17. marts 1970. Til at illustrere disse to begivenheder er der opsat en video-skærm, hvor museets publikum kan trykke sig ind, enten på en videofilm om skypumpen eller om oversvømmelsen.

Som et kuriosum kan nævnes, at Geodætisk Institut har afsat et fikspunkt i denne naturvidenskabelige afdeling af museet. Nu kan de besøgende se, at de befinder sig 12 m og 31 cm over havets overflade.

Nyhedsmontren

I forbindelse med dagspressens anmeldelse af det nye museum blev nyhedsmontren fremhævet som en spændende ting, der gav den besøgende lejlighed til at følge med i museets indsamling og forskning.

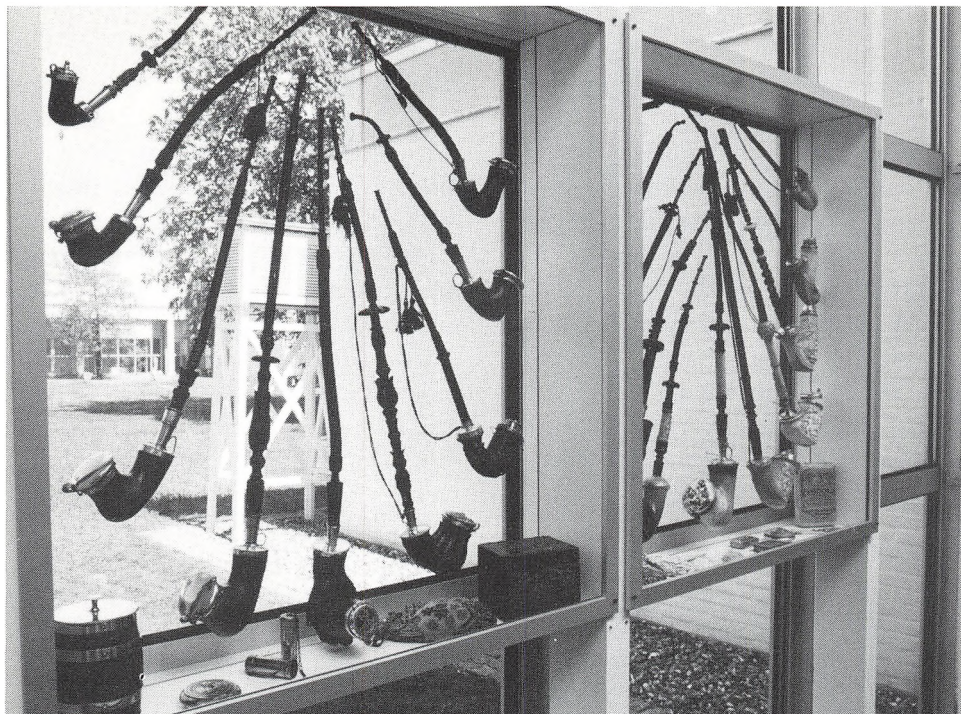
Til åbningen valgte vi at præsentere to samlinger. Den ene er William Mikkelsens omfattende stensamling, som han forærede museet i 1990. Samlingen består af ca. 3000 oldsager, en af de største privatsamlinger her på egnen. Oldsagerne er samlet igennem en menneskealder fra godt 40 forskellige bopladser, især fra Borbjerg sogn.

Ved Finn Villemoes' mellemkomst fik museet mulighed for at hjemtage udvalgte genstande fra maskinfabrikken på Villemoesgård. Her opfandt Andreas Villemoes omkring århundredskiftet den første danske maskine, der kunne skære toppen af kålrabi, og derefter tage dem op. Senere blev der også fremstillet radrensere, kultivatorer, halmpressere m.m. Fra maskinfabrikken er hjembragt søjleboremaskine, slibesten, remtræk, værktøj og hjemmegjorte møtrikker i kassevis. Fabrikken på Villemoesgård har været enestående ved på usædvanlig markant måde at knytte landbosamfundet sammen med købstadens tidlige industri fra sidst i 1800-årene.

Museumsforeningen

For ikke helt at glemme museumsforeningen og museets rødder har vi på et par plancher valgt at fortælle museumsforeningens historie og lidt om Holstebro Museums start i Lægaard Mølle den 5. juni 1931.

Tæt ved disse plancher har Lokalhisto-

Marius Larsens pibesamling og Johannes Jensens cigarsamling er udstillet i cafeområdet i sommerhalvåret. I vintermånederne vil piber og cigarer blive udskiftet med udstillinger knyttet til byen og egnen. Bag piberne i de 2 vinduesmontre anes museets meteorologiske station, den engelske hytte.

risk Arkiv en montre, der skal bruges til skiftende udstillinger af billeder og arkivalier. Arkivet valgte at lægge ud med en billedserie om Store Torv i 100 år.

Marius Larsens pibesamling/Johannes Jensens cigarsamling

I forbindelse med cafeen er i sommerhalvåret især til glæde for turisterne udstillet Marius Larsens pibesamling og Johannes Jensens cigarsamling. Marius Larsen fik i

efteråret 1971 et tilbud om at flytte sin pibesamling fra Svendborg til Holstebro, hvor Holstebro Kommune ville stille et hus i Skolegade til rådighed for pibesamlingen. 1. december 1971 kunne pibeudstillingen åbne i Skolegade, og de følgende år blev samlingen pænt besøgt. Desværre fik Marius Larsen en hjerneblødning i sommeren 1973, hvilket medførte, at Holstebro Kommune købte samlingen og i efteråret 1974 overdrog den til Holstebro Museum. Pibesamlingen blev midlertidigt pakket ned,

dog sådan at en mindre del af den kunne ses på Holstebro Museum i Anlægget. Nu er der igen mulighed for at se dele af den imponerende samling.

I marts 1980 overdrog tidligere værktøjer ved C.W. Obels Fabrikker i Ålborg, Johannes Jensen, sin enestående samling af cigarer fra hele verden til museet. Den kompletterede på fineste vis museets berømte pibesamling. Johannes Jensen var særlig glad for at se sin samling bevaret for eftertiden på et museum i en tobaksby. Siden er mindre samlinger og enkelte piber og cigarer tilflydt museets tobaksafdeling.

Særudstillingsrummet

Det nye museum er udstyret med et særudstillingsrum på 200 m². Her vil der i de første par år udelukkende blive vist udstillinger produceret af andre museer. Når vi selv er færdige med de permanente udstillinger, vil der være overskud til at vi selv tager emner op med tilknytning til byen og egnen og laver store særudstillinger derom.

I 1960erne da »kulturen« kom til byen

Udstillingerne om nyere tid slutter med 1960erne, et årti hvor Holstebro bys fysiske struktur ændredes som aldrig før, og hvor det lykkedes ved hjælp af en dengang enestående aktiv kommunal kulturpolitik at gøre den gamle handelsby kendt som »kulturby«. Det er forhold som er vanskelige at håndtere i en kulturhistorisk udstilling – genstandsmængden er af naturlige årsager minimal og publikum kan gå ud i byens gader og ved selvsyn opleve konse-

kvenserne af 60ernes planlægning. Derfor har vi valgt at give en slags status over Holstebros bykerne inden den indre ringvej blev anlagt og slog gamle gadeforløb itu og inden åen rettedes ud til dens nuværende forløb. Det gøres ved hjælp af en detaljeret bymodel udarbejdet af Institut for Centerplanlægning i 1968 for Holstebro Kommune. Genkendelsens glæde suppleres med gamle emaljerede gadeskilte. Publikum undgår ikke forklarende plancher om den epokegørende dispositionsplan fra 1962, der blev forudsætningen for den senere fysiske udvikling med gågader, indre ringvej, stærkt forøget antal parkeringspladser m.m.

Det var den ene side af byens ansigt i 1960erne. Væsentligere blev på lang sigt kulturimaget, der startede med købet af Giacomettis skulptur »kvinde på kærre« i 1965. De følgende års kunstindkøb kan gæsterne se i byens gader og på Holstebro Kunstmuseum. I dette udstillingsafsnit har vi valgt at belyse to elementer, der udadtil var flagskibe i billedet af Holstebro: Holstebro Hallen og Odin Teatret. Den i 1966 opførte hal blev hurtigt under Ernst Trillingsgaards ledelse et lokomotiv i byens kulturelle liv med koncerter, teater og udstillinger på internationalt niveau. Det fortælles der om med en farvestrålende og stilmæssigt typisk plakatsamling fra datidens store begivenheder i Holstebro Hallen – alt fra Dirch Passer til Dario Fo og Flower Pot Men.

I dag er det Holstebros byråd gjorde dengang hverdagskost i næsten alle danske kommuner. Men op rager stadig Odin Teatret, der kom til byen under Eugenio Barbass ledelse i 1966. Denne institution er med

Den første særudstilling på det nye museum omfattede 2 fotoudstillinger. Årets pressefoto 1990/91 og en fotomontage fra Tilsted Communication, Holstebro, om Holstebro militær hospital - 42 dage.

sin egenart stadig med til at bibeholde Holstebros kulturbyimage internationalt. Derfor har vi valgt i udstillingsafsnittet om 1960erne at give forholdsvis megen plads til Odin Teatret. Overvåget af den velkendte styltefigur vises her bøger og plakater fra Odin Teatrets kendte forestillinger fra den første i 1966. Da arkivet samtidig har teaterets store arkiv, er der hermed sikret Holstebro Museum et enestående teaterhistorisk materiale, hvis betydning en sen fremtid måske først vil forstå. Dramatisk og flot er det med til at slutte de permanente udstillinger og understrege de visioner og det

mod, daværende borgmester Kaj K. Nielsen og kommunaldirektør Jens Johansen havde dengang for 30 år siden.

Folkelighed og kulturliv i Holstebro før 60erne

Den friskhed, nyligt overståede begivenheder har i erindringer, kan føre til skævheder i den langsigtede vurdering. Og da vi som nævnt netop skal fastholde det store perspektiv i udstillingerne, har det også været væsentligt at understrege det selvfølgelig: at der var et rigt folkeligt og kulturelt liv i

Forhenværende borgmester Kaj K. Nielsen udpeger med sin stok det sted, Østergade 5, hvor han blev født i 1923. Bymodellen er fremstillet i 1968 og indgår i udstillingen om Holstebro i 1960erne.

Holstebro før »kulturrevolutionen« i 60erne. Ikke blot havde byen tidens velkendte kulturtilbud i provinskøbstæder som teater, biograf og omrejsende gøglertrupper, men Holstebro var især fra 1880erne og fremefter centrum i markante folkelige bevægelser, såvel ideologisk som religiøst. Og byen fostrede sine kunstnere som andre købstæder deres.

Få har som digteren William Waagner

der døde i 1941, formået at give det vestjyske sind et så fremragende udtryk; publikum præsenteres for hans omtumlede liv og hans samlede produktion der idag sættes højt blandt samlere. En langt mere selvudslættende kunstner var bysbarnet Karl Jensen, født et halv århundrede tidligere i en købmandsgård på Sønderland. Det var ikke i Holstebro denne fine arkitekturmaler fandt sit virke, men museet udstiller to små

malerier fra 1870- og 80erne med motiver fra den tids Holstebro. Som den tredje kunstner fra tiden før 2. verdenskrig møder publikum bogtrykker Niels Peter Thomsen, en håndværker på så højt et niveau, at hans arbejder må betragtes som kunst. Med hans dygtige svende bredte bogkunsten sig til hele Ringkøbing amt, hvor Poul Kristensen idag markerer faget på kunstnerisk niveau. Den historie fortælles med de bedste ting fra Niels Peter Thomsens hånd, ligesom det har givet anledning til at trække bogtrykkeriets historie i amtet tilbage til 1787, hvor Matthias Nødkou udgav sin beskrivelse over Thimgård, et af de første topografiske værker i Danmark – dette kan publikum her se i originaludgaven. Også amtets første bogtrykkeri, etableret i Borris præstegård af provst Krarup først i 1800-årene, er repræsenteret i dette udstillingsafsnit.

Dette var kunsten, men hvad med folkeligheden? Vidtfavnende har den været siden midt i forrige århundrede, hvor »Borgerklubben« i Holstebro startede med at afholde baller. Senere voksede et net af organisationer frem som afholdsforeninger, våbenbrødre, den konservative klub og en arbejderforening blev det også til. Denne mosaik belyses med flotte faner, medaljer, love, plakater og annoncer fra tidens aviser. Socialisterne og andelsbevægelsen gemmer vi lidt endnu.

Om noget sted markerede de religiøse vækkelser sig meget markant på Holstebroegnen. Udstillingen fortæller om hernutterne på Burgård, lægmandsprædikannten Iver Viftrup først i forrige århundrede, og endelig om de modsat rettede bevægelser – Indre Mission og grundtvigianismen –

der hver især stod stærkt i området markeret ved missionær Anders Stubkjær og valgmenighedspræst Morten Larsen – landskendte skikkelser. Disse meget levende religiøse bevægelser kan vi desværre kun skildre traditionelt med fotos, religiøse skrifter, mannakorn og indsamlingsbøsser – fragmenter fra en bevæget tid.

Af de folkelige bevægelser stod landbefolkningens kamp mod Estrupstyret i forrige århundredes sidste årtider stærkest – få steder i Danmark var Venstre så stærkt et parti som her og Christen Bergs konfrontationspolitik havde stærk støtte på Holstebroegnen. Noget tilfælde er det da heller ikke, at næsten det eneste byen nævnes for i Danmarkshistorien, er det berømte Holstebromøde i 1885. Det resulterede i et halvt års fængsel til Berg og to af hans lokale medhjælpere, redaktør Thomas Nielsen og gårdejer Peder Noes. Den historie fortælles sammen med historien om den lokale »folkevækker«, lærer og folketingsmand Hansen-Sir, indkøbsforeningerne RAI og RAV med originale breve, sølvstøj, manuskripter, underskriftindsamlinger, fotos, love og kataloger – en righoldig mosaik om stærke mennesker, der lod idealer styre tilværelsens materielle sider.

For at give vort publikum et dækkende indtryk af de folkelige bevægelser gennemslagskraft viser udstillingen udviklingen i Borbjerg sogn som et typeeksempel. Med udgangspunkt i den i 1882 etablerede Borbjerg Skytteforening fortælles ved hjælp af fane, gevær, fotos og lovsamlinger i hobetal om et vestjysk sogn, hvor de folkelige (her: grundtvigianske) bevægelser omfattede faktisk alle sider af samfundslivet – og har gjort det op til vor tid.

De her skildrede bevægelser var naturligvis ikke alle materielt betingede, men udsprang dog af en ny tids krav til andre produktionsformer. Landbrugssamfundet var så småt ved at udvikle sig til industrisamfund. På den måde er der sammenhæng til det næste dyk ned i Holstebros historie.

Tobaksbyen

Holstebro var i et lille århundrede tobakskens by – procentvis var byen det sted i Danmark, der i 1940'erne og 50'erne beskæftigede flest indenfor denne branche. 13-1400 ud af en befolkning på ca. 18.000 (1960), og hertil kom afsmitningen på andre af byens virksomheder. Nok var det Laurids Buch, der i 1828 etablerede sig som Holstebros første tobaksfabrikant, men tobakseventyret i byen vil altid være synonymt med firmaet R. Færch, grundlagt i 1869 af Rasmus Færch og stadig i Holstebro om end i andet regi. Naturligt er historien om R. Færch blevet den del af byens industrihistorie, som de nye udstillinger går mest i dybden med.

I udstillingen møder vi det nu uddøde håndværk cigarmageren ved sit arbejdsbord med klisterbiks, skæreplade, knive og tønder til at sidde på – en salig duft af frisk røget tobak hentet hos Holstebro Museums genbo Orlik Tobacco Companys virksomhed på Gl. Herningvej omgiver ham. Vægten står parat til at veje råtabakken af. Folkenes træskabe står der, de venter på de kommer – stripperne, sortererne, cigarmagerne, vikkelvenderne og saucekogerne – og tager deres hvide og blå kitler på. Men det metalblanke ur fra fabrikken i Østergade har ikke gået i godt to årtier.

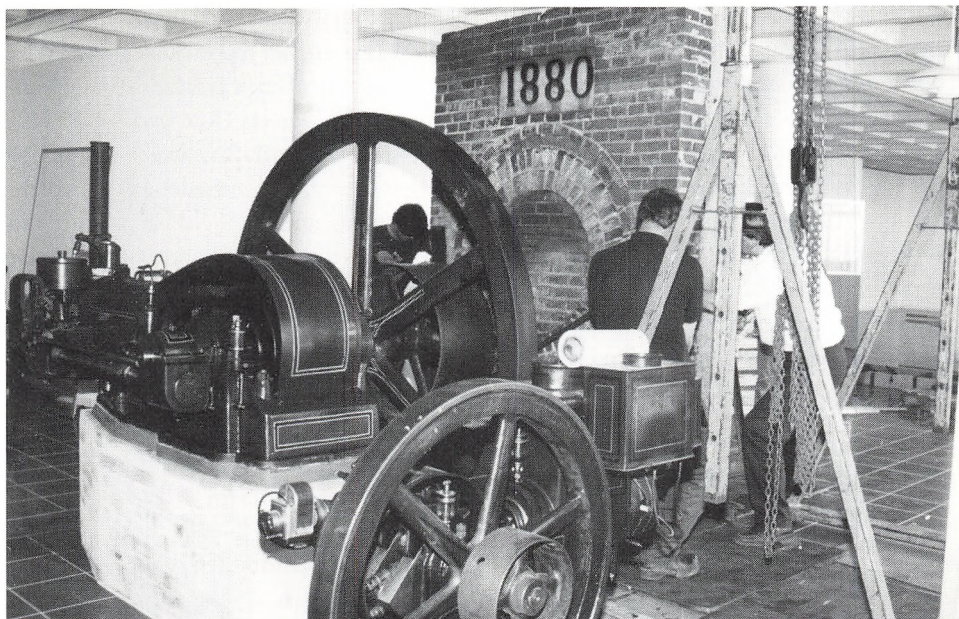
Færch-udstillingen er i høj grad bygget op i samarbejde med Lokalhistorisk Arkiv for Holstebro Kommune, som nu er i samme hus som museet. Og mere nærværende kan det vel ikke være end at stå overfor Rasmus Færchs egenhændige sauceopskrifter fra starten i 1869, borgerskabsbrevet, der blev begyndelsen til en epoke, alt imens fabrikanten fra væggen selvbevidst ser på publikum. Også hans efterfølgere gjorde det godt; det viser den farvestrålende samling af etiketbøger, priskuranter og et alsidigt sortimentsudvalg – først og fremmest af virksomhedens cigar- og cigarillosproduktion fra 1940'erne og fremefter.

At historien om byens første socialister fortælles i dette udstillingsafsnit er naturligt. I 1889 dannedes den lokale afdeling af Tobaksarbejderforbundet som Holstebros første fagforening. Den dybrøde fane med det manende »Proletarer i alle lande forener eder« var det første varsel om den betydning, socialdemokratiet skulle få i Holstebro – primært i 50'erne og 60'erne.

Nok var Færch et begreb – »fabrikken« kunne kun være en ting her i byen med det underforståedes selvfølgelighed. Men industrialiseringen havde andre rødder i Holstebro. Det handlede også om jern – og gør det stadig – med Valdemar Birns Jernstøberi som en af Nordeuropas største.

Disse fantastiske mænd og deres maskiner

Industrialiseringens symbol blev dampmaskinen, og fra 1880'erne spyede flere af dem deres sorte fremskridtsrøg ud over Holstebro, ikke blot hos Færch men også på Holstebro Jernstøberi, Holstebro Aktiebrygge-

I museets afsnit om den tidlige industrialisering indgår 2 motorer fra F. L. Hansens maskinfabrik og et stykke mur fra Holstebro Jernstøberi, dateret 1880. Muren er her under opstilling ved hjælp af Klosers kraner.

ri og det gamle farveri i Vestergade. Dampmaskiner ejer museet ikke, men udstillingsafsnittet om den tidlige industri præges af to smukke Holstebromotorer i de kendte røde farver fra 1920'erne. De opleves på baggrund af et 3,5 tons tungt murfragment fra det nu nedrevne jernstøberi på Sønderland – muren byggedes i 1880, da Leonhardt Tang var jernstøber i byen. For ret beset var det med råstoffet jern den »rigtige« industri kom – tobaksfabrikkerne var de første årtier først og fremmest håndværksvirksomheder.

Det begyndte i 1862 med Martin Heinrich Petersens jernstøberi, i 1895 kom Frederik Ludvig Hansen til byen med sin ma-

skinfabrik og året efter Valdemar Birns jernstøberi. Det skete alt imens industriudstillingerne blomstrede i byen og dens virksomheder hentede medaljer hjem fra udstillinger i andre byer. Publikum kan i udstillingen se medaljerne, støbejernsgitter, brødsøkremaskine, støbejernshjul og en tidstypisk koldrulle fremstillet på jernstøberiet omkring 2. verdenskrig. Arbejdernes svendebreve, diglerne, de bar jernet i og de store ølflasker, de slukkede tørsten med er der også. Men motorerne og muren er det centrale, tunge og tavse, symboler på noget der stadig varer ved om end på en anden måde i Holstebro.

Et særegent element i dette udstillings-

afsnit er værktøj og remedier fra den maskinfabrik Andreas Villemoes sidst i forrige århundrede etablerede på Villemoesgård i Vejrum. Villemoes opfandt Danmarks første automatiske roeoptagningsmaskine og senere blev det til såmaskinen Vilmo og gødningssprederen Gyro. I sjælden grad kan denne maskinfabrik illustrere overgangen fra landsbysmedie til byens maskinfabrik. Samtidig er det et tidstypisk eksempel på dansk landbrugs stadig større mekaniseringsgrad.

Jeppe Schou og de andre handelsfolk

Intet mindre end »købmændenes Jerusalem« kaldte hosekræmmeren Michael Pedersen Kierkegaard Holstebro; og sandt er det, at byens livsnerve siden middelalderen har været handelen. En museumsudstilling om dette emne kan kun blive en svag afglans af en spændingsmættet virkelighed. Men de er der – storkøbmanden Jeppe Schou omkring århundredskiftet, de kendte kreaturhandlere på forrige århundredes markeder og Lundgaard'erne på det af dem i 1916 startede Holstebro Eksportmarked. Markmandens messingskilt side om side med studehandlerens sporer, pengeskrin og regnskabsbøger foran de fotostater der gør det ud for virkeligheden. Eksportør Peder Lundgaards paspapirer vidner om den internationalisme denne handel gjorde Holstebro til en del af. Det samme gør købmand Kragelunds Hamburgerveksler fra midt i 1850'erne.

De store Holstebro købmænd var naturligvis skibsredere selv om byen lå inde på heden – købmand H. P. Rygaard blev den kendteste. Billeder af »Plutus« og »Harald«

af Holstebro fortæller den historie. Skibsredder var fænomenet Jeppe Schou ikke, men dog indehaver af en af Jyllands største købmandsgårde. Den lå i Østergade op i 1960'erne, hvor den måtte lade livet til fordel for noget mere flygtigt – i stedet må vi i udstillingen nøjes med enkelte genstande fra Schous gård, som gryntønde og den store kornvægt i støbejern.

Et væsentligt aspekt i Holstebros handelshistorie er Holstebro Svineslagteri, grundlagt netop i Schous gård omkring 1860. Sorte brændemærkningsjern minder her gæsten om en tid, hvor Holstebro var landets største eksportør af flæskesider – til den engelske flåde. Senere kom Magnus Kjær til og »opfandt« den senere så kendte danske bacongris – ikke ufortjent kaldet Holstebrogrisen. Grisen er her ikke – Magnus Kjærs viljefaste kontrafej er vel også lige så godt – ikke så sært andelsfolkene havde det svært med denne ener.

Handel kræver mad og drikke. Derfor er der i dette udstillingsafsnit genstande til belysning af fortidens talrige gæstgiverier. Værtshusholder Dreyers borgerskabsbrev fortæller omgivet af gamle taksttaller og skægmænd om det folkeliv, der udspillede, alt imens infrastrukturen udviklede med jernbaner, banker, telegraf, kommunale værker og tidssvarende bystyre – alt sammen noget, der i udstillingen lirkes ind med plancher på passende steder – for at give udstillingen struktur og mål.

Sølvkammeret og guldsmed Meilsøes værksted

I de lineære udstillingslokaler er der et brud op mod bygningens sydvæg, hvor buede

I museets underetage vil der fra sommeren 1992 kunne ses museets store dukkesamling og Hans Dissings blikkelegetøjsamling. I sidstnævnte indgår den berømte Falckserie fra Tekno-fabrikken, der startede produktionen i 1935.

mure samler sig indtil en døråbning stopper dem. Går man ind gennem åbningen, står man i Holstebro Museums sølvkammer – en lokal pendant til langt mere betydelige skatkamre. Her, afsondret fra de øvrige ud-

stillinger mere mangfoldige udtryk, mødes publikums øjne uforstyrrede af den store sølvsamling, museet har opbygget. Tidsmæssigt spænder samlingen fra først i 1700-årene til op i vort eget århundrede – kvalita-

ti tv er det naturligvis guldsmed Wellers arbejder, der imponerer den besøgende. Få provinskøbstæder havde sidst i 1700-årene håndværkere af en sådan dygtighed, som vi her møder, ikke blot i form af de traditionelle arbejder som skeer og bægre, men også pragtstykker som kaffekander, skrivesæt, sporer og dåbsfad. For et øjeblik er museets udstilling forvandlet til en udstilling af kunsthåndværk helt på egne betingelser.

Overfor indgangen til sølvkammeret reableres det værksted, guldsmed Meilsøe havde i sit hus lige syd for Storåen først i dette århundrede. Værktøjerne, bordet, træbænken, borgerskabsbrevet giver her baggrunden for oplevelserne i sølvkammeret. Dette værksted er det eneste sted vi har forsøgt os med opbygning af et helt miljø, ikke blot af pladshensyn, men også fordi hele udstillingskonceptet bygger på en anden brug af de genstande, der er til rådighed.

Navere og andre håndværksfolk

Holstebro har sin oprindelse i handelen, som dernæst trak håndværkere til; de skabte traditioner bygget på faglig indsigt og udsyn. Udsynet blev bibeholdt ved traditionen for at gå på valsen, og Holstebro har op til vor tid haft kendte navere, som de kaldtes. De kendte Europas storbyer fra ungdommens vandreår, og horisonten var vel en god del videre end hos folk flest. I udstillingen om byens håndværkere indtager naverne derfor en central plads. En mosaik er bygget op omkring håndværkerfamilien Linds vandrekiste, dateret 1656, bestående af vandreboøger, sangboøger fra den lokale

forplejningsforening og forordningen af 1828 om navere. Her ligger den tyske slagtersvend Hagens vandreboog fra 1845 i al sin uanselighed – men dens historie er eksemplarisk.

Især gørtlerne gjorde siden Peder Særkjærs tid Holstebros håndværkere kendte viden om. Særkjær havde angiveligt lært håndværket i Holland, og det med en sådan dygtighed at det med hans lærlinge kastede glans over byen ved Storåen i generationer. Museet udstiller en enkelt messingstige med Særkjærs eget mestermærke i – det lille PS er idag eneste håndgribelige bevis på hans eksistens.

Også de hollandske kedelførere arbejdede med metal, kobber, som de forarbejdede til kedler, pander, krus og brændevinstøj. Fra sidst i 1700-årene havde disse fremmede håndværkere og handelsfolk et af deres jyske hovedoplag i Holstebro. Derfor blev navne som Eyndhoven, van der Sterren, Teuwens og Qanuel en naturlig del af byens og egnens historie. Der er ikke efterkommere af disse folk i vor tids Holstebro, men i udstillingerne møder publikum familien Eyndhoven som silhouetklip, van der Sterrens signet ligger der, og kobbertøj i al den velkendte mangfoldighed fra de danske bondekøkkener i forrige århundrede vises.

I dette udstillingsafsnit møder publikum andre velkendte håndværkernavne fra Holstebro: bødkerne Ottow, snedkermester Herluf Knudsen og malermester Svend Nielsen. Hele værksteder har vi ikke kunnet opstille, blot ønsker vi at genopfriske bysbørns erindringer om de gamle »mestre« og gøre fremmede opmærksomme på det egnskarakteristiske.

Den lokale landbokultur

Holstebro Museum er ikke blot byens museum, men har tillige omkring 25 landsogne som sit arbejdsområde. Dog har museet ikke i sine samlinger et repræsentativt samlet bondeinteriør fra Holstebroegnen. På den anden side ville vi under alle omstændigheder have fundet det fagligt mest hensigtsmæssigt at integrere elementer af landbosamfundets historie i hele det samlede udstillingsforløb – det er igen sammenhængen, der trænger sig på. Således havde der ingen handel været i byen uden bøndernes produkter, intet jernstøberi uden landbrugets efterspørgsel efter nye maskiner, lige så lidt som egnens folkelige bevægelser havde opnået en så stor styrke uden landbefolkningens engagement. Derfor er den lokale landbokultur hele tiden at finde integreret i nyere tids udstillinger. På den anden side har vi valgt ud fra udstillingens grundtema – produktion og arbejde – at vise de egns-karakteristiske træk af denne del af bondekulturen i et selvstændigt udstillingsafsnit.

Her ses skudsmålhbøger, hængeskab og hverdagens nødvendige genstande kombineret med andelsbevægelsens historie i form af smørmedaljer, dritler og fotos. Der lægges også vægt på de binæringsveje egnens bønder havde i form af løbbinding, jyddepottefremstilling og teglbrænding. Holstebro Museum råder over en fremragende jyddepottesamling med rødder i Idom-Råsted området, hvor kvinderne i forrige århundrede var kendte som dygtige pottetkoner. Og for at gøre opmærksom på nogle af de mange kulturspor i landskabet omkring os, vises i udstillingsafsnittet noget

Overfor indgangen til Lokalhistorisk arkiv for Holstebro Kommune er opsat en montre, hvor arkivet kan tage emner op omkring byens historie og belyse det ved hjælp af billeder og arkivalier. Den første udstilling var om Store Torus historie igennem 100 år.

om bondetegløvnenes antal og placering i forrige århundrede.

»Storilden« og Holstebro i 17 og 1600-årene

Meget ved vi om Holstebro før 1800-årene, men forsvindende lidt er bevaret til vor tid fra 16-1700-årene. Det skyldes ikke mindst de mange altfortærende ildebrande, der i disse århundreder gentagne gange lagde

Museernes fælles foredragssal er placeret nær cafeen.

hele gader øde. Ikke desto mindre får publikum her historien om legenden Christen Linde, Holstebro-købmanden der blev en af sin tids rigeste mænd. I udstillingen vises kisteplader fra slægtens for længst nedlagte kapel i den nu nedrevne Mariakirke i Holstebro – det sidste fysiske minde om vel nok Vestjyllands mest betydende handelsmand gensinde.

Men ellers er det brandene, der får lov at dominere dette udstillingsafsnit, som de gjorde i den tids virkelighed. Byens brandkasse fra 1788 var vel oftest tom, men udstillet er den som minde om en tid uden forsikringer. Ved hjælp af kort fortælles historien om de mest hærgende brande som »storilden« i 1733. Ud fra det brandkort

byfogeden udarbejdede nævnte år er det vores intention af få fremstillet en model, der viser denne brands udvikling minut for minut fra den startede hos smeden vestligst i Vestergade.

En by opstår omkring åen og får struktur og øvrighed

Vi nærmer os middelalderen og dermed slutningen på nyere tids permanente udstillinger – eller sagt på en anden måde, her begynder historien om Holstebro. Et kapitel som materielt ligger hen i mørke og som udstillingsmæssigt endnu ikke er bearbejdet, men det kommer til at handle om den struktur og de institutioner byen læn-

gereop i historien byggede sit daglige virke på.

Her udstilles de ældste bykort, og kombineret med lige så gamle beskrivelser dukker kernen i det nutidige Holstebro op i 1600-årene. Det vises med en bymodel. Det bliver historien om vejenes betydning og befolkningsudviklingen såvel i tal som erhverv. Men også hvorledes der gennem disse tidlige århundreder opbygges en struktur med byfogeder, politi og senere byråd med demokratiske valg, ligesom byen placeres administrativt. Denne linie føres op i tid til forrige århundrede med pengeinstitutter, moderne telegraf- og postvæsen, jernbaner og kommunale værker.

Og således kommer tingene alligevel til at nå sammen på tværs af århundreder. Det er vort håb at have indfanget noget af byens indre dynamik og have givet publikum et kig ind i en på mange måder typisk vestjysk købstads udvikling fra senmiddelalderen til 1960erne.

Middelalder og Oldtid

Forarbejdet til disse udstillinger er endnu ikke afsluttet, men der skal i det følgende gøres rede for nogle overvejelser om oldtidsudstillingen. Det er Vestjyllands oldtid, der skal beskrives, og her især egnen omkring Holstebro. Udstillingen vil tage udgangspunkt i fund fra vores område. Den fortæller altså kun i ringe grad om emner, der ikke kan belyses gennem fund i vores område. Der refereres til det øvrige Danmark og Europa.

Udstillingen bliver kronologisk opbygget, fra jægerstenalder og frem til vikinge-

tid. Ind i mellem vil der være tværgående emner, der kan omhandle de fredede fortidsminder, flintteknik, m.m. Indledningen til udstillingen vil også blive et tværgående emne, nemlig generelt om, hvordan oldtidens mennesker så ud. Så vidt muligt vil de fredede fortidsminder blive brugt i udstillingen, således at der gøres opmærksom på, at her er der noget, man kan tage ud i omegnen og se på.

Udstillingen bliver opbygget omkring mennesket. Den tager udgangspunkt i enkelte, men væsentlige spørgsmål: hvad levede de af? hvordan gik de klædt? hvor og hvordan boede de? hvad troede de på? hvordan var samfundet organiseret? og hvordan færdedes de og mødtes de?

Man må ikke forvente, at alle spørgsmål vil kunne besvares i alle perioder ved hjælp af fund fra Holstebroområdet. Udgangspunktet i formidlingen af Nordvestjyllands oldtid skal være så mange genstande som muligt og så lidt tekst som muligt. Genstande, fotos, modeller og kort skal i størst muligt omfang gøre tekst overflødig. Teksten henvises til museums-kataloget. Endelig vil der blive gjort meget for, at aktiviteter for børn skal være et naturligt led af udstillingen.

Museets underetage

I underetagen vil museets specialsamlinger få til huse. Igennem mange år har Holstebro Museum opbygget en fin dukkesamling. For nogle år siden fik Holstebro Museum skænket en stor blikkegetøjsamling af en gammel Holstebro dreng, arkitekt Hans Dissing, København. Tilsammen vil disse to samlinger udgøre Holstebro Museums

Museernes cafe er blevet en stor succes. De besøgende nyder at kunne hvile benene, få en kop kaffe og måske skrive et postkort hjem eller læse i museumskataloget. Når vejret er godt, er der mulighed for at bruge gårdhaven. Foto: Lars Nymand.

legetøjsudstilling. Efter planen skal denne specialsamling åbne i sommeren 1992.

Det andet store udstillingsområde i underetagen vil belyse dragonernes historie og besættelsestiden i Nordvestjylland. Disse udstillinger forventes at stå færdige i 1993.

Lokalhistorisk Arkiv for Holstebro Kommune

De lokalhistoriske arkiver i Danmark er organiseret på forskellig måde. Nogle er selvstændige, andre er knyttet til biblioteker, og atter andre til museer.

Den 1. april 1976 blev Lokalhistorisk Arkiv for Holstebro Kommune en afdeling af Holstebro Museum, med arkivar Bent Holm som leder.

Arkivets læsesal, der er åben for besøgende, fungerer samtidig som arkivets og museets bibliotek. Igennem årene er det lykkedes at opbygge et godt håndbibliotek af kulturhistorisk og topografisk litteratur.

Ligeledes kan arkivet tilbyde sine brugere en lang række grundlæggende arkivalier i fotokopi, mikrofich eller på mikrofilm. Det medfører, at slægtsforskere i starten kan undgå den lange tur til landsarkivet i Viborg. For at imødekomme de mange brugere har arkivet i vinterhalvåret også åbent onsdag aften.

Fremtiden

Siden åbningen af museet den 22. maj har

der været et overvældende besøg og et godt salg i museums kiosken. For at fastholde det gode besøgstal har Holstebro Kunstmuseum og Holstebro Museum besluttet at holde åbent hver onsdag aften i vinterhalvåret. Den besøgende kan her vælge enten at fordybe sig i den permanente udstilling eller tage imod et tilbud om rundvisning, foredrag, musik eller film. Der vil altid være en eller anden aktivitet onsdag aften. På den måde forventer vi at kunne øge vores egne indtægter, men det er ikke helt nok.

Formanden for Museumsrådet i Ringkøbing Amt, museumsinspektør Ellen Damgaard, Lemvig Museum, sagde ved åbningen af det nye museum: »I har gjort museumsfolkene i Holstebro til pionerer i dansk museumsverden. Det forpligter, nu må I støtte dem i arbejdet fremover«.

Lad os håbe, at Ellen Damgaards ord ikke bliver gjort til skamme i de kommende år.

Sejlads på Ringkøbing

Fra accise- og toldregnskaber 1680-1798

Den 21. marts 1700 ankom 14 skibe til Ringkøbing, 6 kom fra Ho og Varde, 2 fra Glückstadt, 5 fra Holland og 1 fra Norge. Det må have været fint vejr til at passere Nymindegab den dag. Det norske skib kom med træ, de andre var tomme. 3 af de hollandske skibe skulle hente strandingsgods, og det norske skib sejlede tomt hjem, men de fleste kom for at hente kongeligt korn, også kaldet magasinkorn. Det var skattekorn, indleveret på amtstuen. Kornet skulle til Glückstadt, hvor det skulle forsyne garnisonen og formentlig også de danske styrker, der deltog i krigen mod hertugen af Gottorp. 14 skibe på én dag var usædvanligt. Dagen før var ankommet 4 og dagen efter kom 3, så der har været trængsel på Ringkøbings red. Men flot har det set ud.

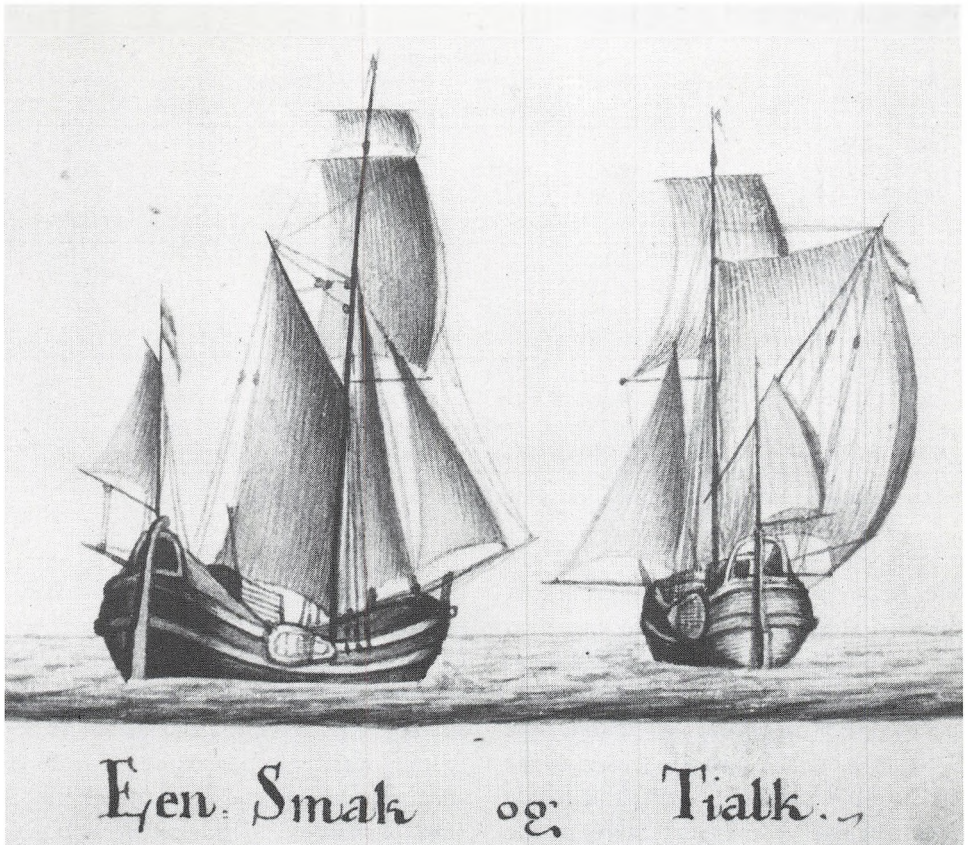
Oplysningerne om de mange skibe er fra Ringkøbings acciseregnskaber. Accisen var en afgift af skibe og visse varer og skulle betales ved siden af tolden. Regnskaberne indeholder stort set de samme oplysninger som toldregnskaberne, men er, fra Ringkøbing, langt bedre bevaret. Fra perioden 1680-1798 findes formentlig 7 årgange toldregnskaber, men 61 årgange acciseregnskaber. Byen fik indtægten af accisen, derfor ligger regnskaberne i rådstuearkivet.¹⁾

Acciseregnskaberne har været brugt før. C. Lindberg Nielsen har brugt dem til over-

sigter over handel og indgående skibsfart. Arkitekten og sølveksperen Sven Fritz har brugt dem i sin jagt på guldsmede og blev derved opmærksom på, at mange handlende i Viborg importerede varer over Ringkøbing.²⁾

I denne artikel er acciseregnskaberne anvendt til en oversigt over sejladsens udvikling i tiden 1680-1798, dens omfang og geografiske fordeling. Så vidt muligt er medtaget oplysninger fra hvert 10. år (se tabellen), suppleret med oplysninger fra toldregnskaberne fra 1731 og 1798.³⁾ Oplysningerne omfatter antallet af ankomne og afsejlede skibe og deres samlede læstetal, d.v.s. at et skib er talt hver gang, det ankommer eller afsejler. Det samme skib kan altså blive talt med flere gange, og mange skibe nåede 4-5 ture hver vej. Desuden oplyses antallet af skibe uden læstetal. Sejladsen er dernæst fordelt geografisk på følgende områder: Kongeriget, d.v.s. Danmark nord for Kongeåen; Norge; Slesvig-Holsten, d.v.s. fra Kongeåen til Elben; Hamborg-Altona, der er holdt samlet, fordi de ofte nævnes sammen, og fordi Altona var toldmæssigt udland, selv om byen var en del af det danske rige; Holland; Øvrige udland; Uoplyst.

Skibes størrelse blev målt i kommercelæster eller blot læster. Skønt det egentlig var et vægtmål, fandt man det ved at måle skibets rumfang, så det var et forsøg på at

En smakke og en tjalk omkring 1770. En næsten samtidig søordbog oplyser, at de begge er fladbundede fartøjer af hollandsk oprindelse. Den vigtigste forskel på dem er, at tjalkens storsejl er et sprydsejl, mens smakkens er et gaffelsejl. Tegning af de to brødre og søofficerer H. H. og A. H. Stibolt. (Foto: Handels- og Søfartsmuseet, Kronborg).

udtrykke både vægt og rumfang. Skibe betalte accise efter læstetal, så skipperen var interesseret i det lavest mulige tal. Det var regeringen også, for at hjælpe den danske skibsfart. Derfor fik alle danske skibe fra 1672 et nedslag i læstetallet på 1/6, men det var så hemmeligt, at kun skibsmåleren i København kendte reglen. Mange skibe

kom aldrig til København og fik derfor ingen glæde af reglen. Til gengæld favoriserede man mange steder de lokale skibe ved målingen, ikke mindst på Vestkysten. Indtil systemet blev strammet op i 1720'erne, kan man roligt gå ud fra, at tallene for danske skibe ikke er for høje. Det er vanskeligere at sige noget om de udenlandske, men

Skibstrafik indkommet til Ringkøbing:

År	Samlet trafik*	Indkommet fra						Uoplyst
		Kongeriget	Norge	Slesvig-Holsten	Hamborg-Altona	Holland	Øvrige udland	
1680	62/522½	-	-	-	-	-	-	62/522½
1690	31/339	1/9	8/82	8/101	7/83	1/5	-	6/59
1700	51/515½	8/37	9/90½	11/123	7/73	16/192	-	-
1710	25/218+5	1/10	-	5/59	2/14	4/40	-	13/95+5
1720	43/370+1	3/26	6/61	7/62	10/80	16/141+1	-	-
1731	32/301	-	18/154½	2/24	5/36	6/74½	1/12	-
1743	34/482½	-	20/259	1/16	3/36	10/171½	-	-
1750	38/491½	-	15/199	1/12	3/38	16/210½	3/32	-
1760	35/363½	2/8½	19/230	2/31	7/28½	4/45½	1/20	-
1769	20/259	1/6	9/104	1/12	2/34	6/83	1/20	-
1780	50/558	5/56½	15/252½	6/82½	17/78½	5/49½	2/38½	-
1798	58/580½	6/33½	29/381½	-	20/129	2/20½	1/16	-

* Antal indkomne eller udgæede skibe/deres samlede læstetal + evt. skibe uden læstetal.

de er næppe mere pålidelige. Et særligt grelt eksempel ses i 1700. Fra Hjerting kom skipper Jens Jensen i sin båd på 1 læst for at hente magasinkorn til Glückstadt. En tommelfingerregel sagde, at et skib kunne laste 40 tdr korn pr. læst, men Jens Jensen sejlede igen med 204 tdr havre. Andre skibe sejlede også med rigelige mængder havre, måske fordi havre er lettere end andet korn. Men det er ikke hele forklaringen.⁴⁾

For nogle år oplyses skibenes hjemsted. Hjemstedet var normalt der, hvor skipperen boede. Derfor finder man i 1680 Niels Sørensen med en skude på 7 læster hjemmehørende i Holstebro og i 1690 Svend Jensen med en skude på 9 læster af Lemvig, selv om skibene aldrig har været de steder.

Ringkøbing havde også hjemmehørende skibe, der dog ikke kunne klare trafikken. I periodens første del kom en hel del hollandske skibe efter stude. Desuden kom i samme periode en del skibe fra området omkring Ho Bugt (Hjerting, Ho, Varde)

og fra Emmerlev ved Tønder. I sidste halvdel af 1700-tallet blev mere og mere af trafikken overtaget af skibe fra Amrum og især Fanø. Gennem hele perioden kom også en del norske skibe. De lokale skibes betydning ses af følgende tal, der viser deres andel af den samlede indgående trafik. I 1680 tegnede de 4 Ringkøbing-skibe og Holstebro-skibet sig for 97 af de ialt 522½ læster (= 19 %), mens hollænderne udgjorde 306 læster (= 59 %). I 1731 var der 7 lokale skibe, de udgjorde den største gruppe med 208½ læster af 301 (= 69 %). I 1798 var der 3 lokale skibe, og da var tallene 182 læster af ialt 580½ (= 31 %), mens den største gruppe var Fanø-skibene med 284½ (= 49 %).

Ved kilder som acciseregnskaber vil der altid være problemer med troværdigheden. Det er indlysende, at oplysningerne om last ikke altid er den fulde sandhed, smugleri var meget udbredt. Det kan normalt heller ikke kontrolleres, om skipperen sejlede

Skibstrafik udgået fra Ringkøbing:

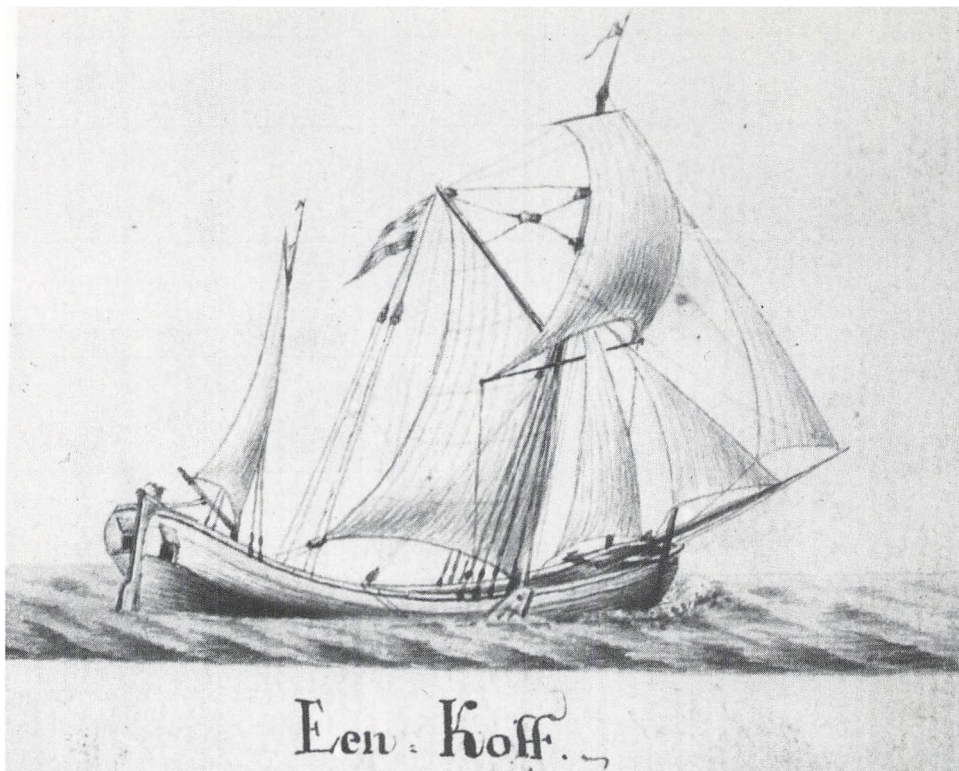
År	Samlet trafik*	Udgående til						Uoplyst
		Kongeriget	Norge	Slesvig-Holsten	Hamburg-Altona	Holland	Øvrige udland	
1680	22/161	-	-	-	1/7	-	-	21/154
1690	36/362	4/37	6/61	14/133	9/98	2/21	1/12	-
1700	45/456	1/11	8/85	22/203	7/75	7/82	-	-
1710	6/60	-	1/16	1/7	1/7	3/30	-	-
1720	47/426+1	1/8	4/38+1	16/134	11/113	12/109	1/10	-
1731	33/323	-	17/148½	2/24	6/41	6/79½	1/12	1/18
1743	31/443½	-	21/275	1/16	2/26	6/106	1/20½	-
1750	41/558½	1/34	16/217½	6/72	2/24	11/143	5/68	-
1760	36/370½	-	22/275	1/9	8/35½	3/34	1/11	1/6
1769	22/277	3/32	11/135	1/18	4/58	3/34	-	-
1780	51/589	2/12½	21/365	3/34	19/122	5/35	1/20½	-
1798	58/560	4/40½	27/355½	-	25/142½	1/5½	1/16	-

derhen, hvor han sagde, han ville, men oplysningerne er brugt, fordi de er den bedste mulighed. Det samme gælder læstetallet. Et blik på tabellen viser et andet problem, de store forskelle i 1680 og 1710 mellem antallet af indgående og udgående skibe; f.eks. ankom i 1680 57 skibe, mens kun 22 er noteret som afsejlet. Det kan ikke forklares med, at de overvintrede i vinterlejet ved Haurvig, det var som regel kun en 3-6 skibe. Årsagen er snarere, at de år noterede regnskabsføreren kun de skibe, der skulle betale accise. Det betyder, at for de år er tabellen over indgående skibe mest pålidelig. De andre år ser alle skibe ud til at være med, men helt sikkert er det næppe.

Af tabellen ses, at den behandlede periode delvist begynder og med sikkerhed slutter på et højt niveau. Efter 1700 og før 1780 er trafikken lavere. En opstilling år for år⁵⁾ ville vise stor sejlads midt i 1680erne og i 1690erne og en voldsom nedgang mellem 1700 og 1710. Skønt sejladsen var større i

1710 end i årene umiddelbart før, falder det i øjnene, at der næsten ingen trafik er på Norge. Ingen af de uoplyste ser ud til at komme derfra. Det skyldes utvivlsomt Den store nordiske Krig, der brød ud året før. Og gennem 1700-tallet forblev trafikken under niveauet sidst i 1600-tallet, med lavpunkter i 1730erne og i 1760erne og begyndelsen af 1770erne. Derefter stiger trafikken kraftigt. De sidste 25 år af 1700-tallet var præget af store krige, hvor Danmark holdt sig neutral. En følge heraf blev den florissante eller blomstrende handelsperiode, der sluttede brat i 1807. Fremgangen sidst i 1700-tallet ses også i Ringkøbings befolkning, der udviklede sig fra 506 i 1769 over 465 i 1787 til 771 i 1801. Skibsfartens udvikling var dog ikke stærkere i Ringkøbing end andre steder. Af de 47 tolddistrikter var Ringkøbing no. 36 i 1733, no. 44 i 1769 og no. 41 i 1798.⁶⁾

Sammenlignes sejladsen på de forskellige områder, falder det i øjnene, hvor lidt for-

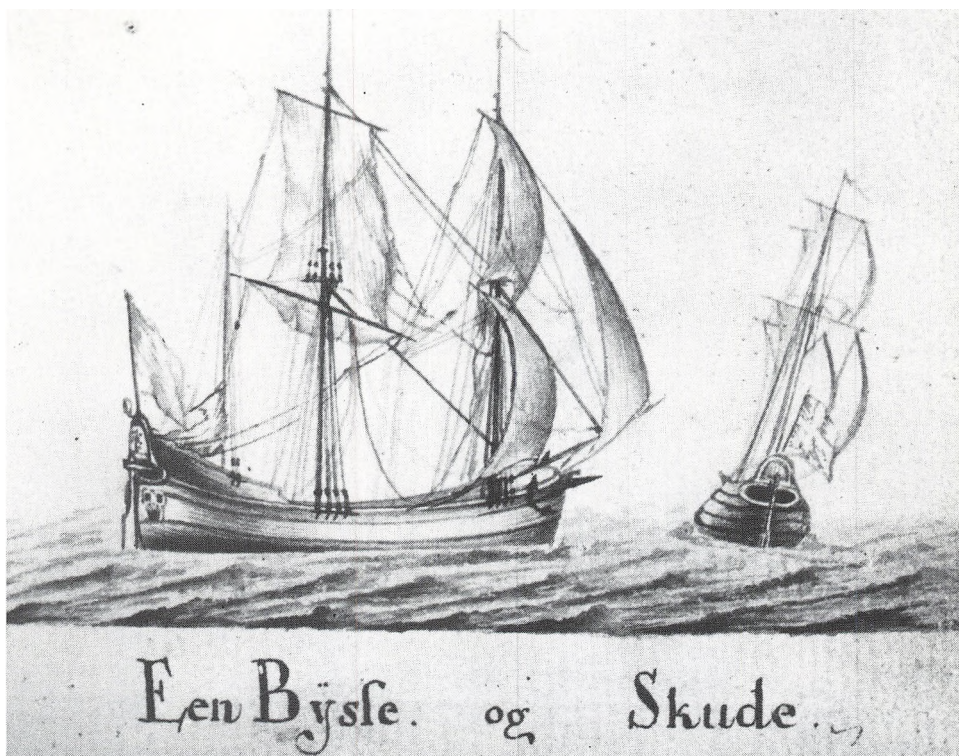
En koff eller kuf omkring 1770. Endnu en tegning af brødrene Stibolt. Kuffen er en anden fladbundet hollandsk skibstype. Den adskiller sig fra smakken og tjalken ved et lavere agterspejl, en højere mesanmast placeret længere fremme og ved ikke at have et dæksbus. (Foto: Handels- og Søfartsmuseet, Kronborg).

bindelse der var med andre kongerigske havne. I de fleste tilfælde var det skibe, der ankom tomme eller sejlede hjem, måske med en beskeden last. Kun 2 gange, i 1769 og 1798, afgik skib til København, og i 1780 lagde et skib ind til København på vej fra Riga til Ringkøbing. I 1798 sejlede også et skib til Aalborg.

Gennem hele perioden var der hyppig

forbindelse med Norge, meget af tiden var det den vigtigste trafik. Skibene i den trafik var som regel blandt de større, over 10 læster. I periodens slutning gik en del magasin-korn til Norge.

Slesvig-Holstenske havne tabte i betydning i løbet af perioden. Det skyldes, at de fleste fragter var med magasin-korn til fæstningerne i området, Krempe, Glückstadt

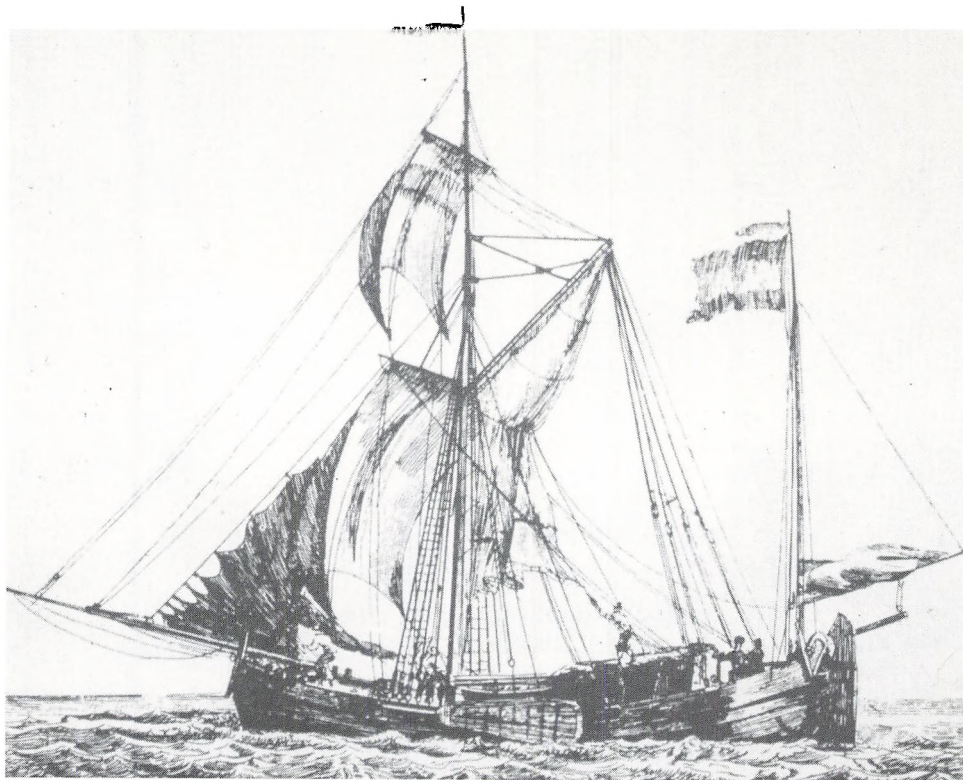
En bysse og en skude omkring 1770, tegnet af brødrene Stibolt. En bysse er et hollandsk skib beregnet til sildefiskeri. Det er vanskeligt at få et indtryk af skuden, selv antallet af master er usikkert, men der er formentlig tre. Den ligner en formindsket udgave af bysseen. Mens de andre gengivne tegninger af brødrene Stibolt viser skibe med hollandsk flag, fører skuden dansk flag, mens byssens flag er blankt. (Foto: Handels- og Søfartsmuseet, Kronborg).

og Rendsborg. Som nævnt gik de fleste sådanne transporter senere til Norge.

Gennem hele perioden var Hamborg-Altona vigtig og fik yderligere betydning mod periodens slutning. Hamborg blev den store fordelingshavn for betydelige dele af Nordeuropa. Der kan også anes en tendens til, at Hamborg-Altonas andel af trafikken var stor, når Amsterdams var lille.

I løbet af 1700-tallet blev trafikken på Hamborg-Altona mere og mere klaret af ret små skibe under 10 læster, mens der i periodens første del ikke var den store forskel på skibenes størrelse på de forskellige ruter.

I almindelighed var Holland lig med Amsterdam, men i studeeksportperioden var der også sejlads på andre havne. Stude ses sidste gang i 1750. Amsterdams rolle

En smække 1789. Et andet billede af periodens almindeligste skib, men ikke væsentligt forskellig fra brødrene Stibolts udgave. Den er lastet, og man ser mandskabet. Der ser ud til at være 5 mand, men formentlig har 3-4 mand været det almindelige, afhængig af skibets størrelse. Flaget er hollandsk. (Foto: Jørgen Borg, efter G. Groenewegen, Verzameling van Vier en tachtig Stuks Hollandsche Schepen. Rotterdam 1789).

lignede Hamborgs. Den beskedne trafik i 1798 kan hænge sammen med krigen mellem England og Frankrig, hvor Holland var besat af Frankrig.

Skibe, der kom fra det øvrige udland, kom fra ganske få steder. I 1760 kom et skib fra Newcastle med kul, og i de sidste 3 år var det skibe fra Riga. Alle de øvrige var skibe, der skulle til Oldenburg med magasin-

korn. Oldenburg var dansk til 1773. Til et stykke ind i 1800-tallet var et årligt skib fra Riga et fast led i Ringkøbings søfart. Det bragte især hør og hamp.

Det er tydeligt, at Ringkøbings skibstrafik var meget lidt østvendt, men tværtimod orienteret mod nord (Norge), syd (Slesvig-Holsten og Hamborg-Altona) og sydvest (Holland).

Ringkøbing set fra søsiden omkring 1810. På Fjorden ses i forgrunden 3 smakker og 4 jagter eller evertter. Desuden ses en del både af forskellig slags. Farvelagt tegning af Jesper Kirkegaard i Ringkøbing Museum. (Foto: Jørgen Borg).

Acciseregnskaberne nævner som regel skibstyperne, og betegnelserne bruges som regel konsekvent, men Peder Hansens skib på 10 læster hjemmehørende i Ringkøbing kaldes i 1690 både galiot og smakke. Smakke er den eneste type, der omtales gennem hele perioden, så en vis udvikling må have fundet sted. I 1680 var de på 6-32 læster, i 1798 på 15-18 læster. Typen er åbenbart blevet mere ensartet. Det ændrer næppe ved, at smakken hele tiden var et vadehavsfartøj, d.v.s. fladbundet og rummelig, ligesom kuf, tjalk og evert, og formentlig også skude og snekke. Det er mere usikkert med galiot, galease, jagt, skonnert og bysse. Kun én bysse nævnes, i 1750. Den var fra Hjørring og på 34 læster, det største af de omtalte skibe. At trafikken overvejende blev

varetaget af skibe af vadehavstype, skyldes utvivlsomt i høj grad de vanskelige forhold ved Nymindegab. De første år var der kun få forskellige typer, i 1680 f.eks. kun smakke, skude og båd. Efterhånden blev der flere, flest i 1780: jagt, tjalk, kuf, smakke, snekke, evert og skude.

Med et par undtagelser skal ladningerne ikke behandles her. Det ofte nævnte magsinkorn var i perioder den vigtigste enkelte varegruppe fra Ringkøbing. I 1769 og 1798 var der ingen transporter, og intet oplyses om 1680. De andre år varierede omfanget fra 21 skibe på ialt 189 læster i 1700 og 15 skibe på 208 læster i 1743 til 3 skibe på 36 læster i 1731, alt på den udgående trafik.

Den 30. december 1750 ankom skipper Hendrich Sehested af Ringkøbing med sin

smakke på 16 læster fra Amsterdam med 8000 mursten for egen regning og 22 matroser. Murstenene har været salgbar ballast, ellers brugte man sand. Samme år ankom 5 andre skibe fra Amsterdam og ét sejlede til Amsterdam med passagerer. Oplysningen om matroser gør det mest sandsynligt, at det i alle tilfælde drejede sig om søfolk, der kom fra eller skulle i hollandsk tjeneste, på samme måde som folk fra f.eks. Rømø tjente på hamburgske og hollandske skibe. Passagerer omtales i 1731 og 1750 og kun i forbindelse med Amsterdam. Regnskabsføreren behøvede ikke omtale dem, men han har gjort eftertiden en tjeneste ved at gøre det.⁷⁾

Endnu et forhold er værd at bemærke, nemlig den betydelige omsætning over Ringkøbing havn, der skete for handlende i andre byer, især Lemvig og Holstebro, men også Viborg, Thisted og Nykøbing Mors. Det skyldes, at Ringkøbing var Vestkystens eneste naturhavn nord for Blåvand. Det forhold har givet megen trafik på landevejene, men det er ikke nær så godt belyst som søfarten.⁸⁾

Det ville være spændende og vel iøvrigt ikke helt utænkeligt, at der med den megen sejlad på Ringkøbing Fjord skulle ligge nogle skibe på bunden, som venter på at blive fundet.

Noter:

1. D. 23-229 - 232, Accisebøger 1677-1722, 1743-1780. Landsarkivet, Viborg. Om accise, se Anders Monrad Møller; Fra galeoth til gelease. Esbjerg 1981, s. 68ff.
8. C. Lindberg Nielsen: Ringkjøbing købstads historie. Ringkøbing 1943-64, s. 88-98. Sven Fritz: Import til Viborg 1677-1725. Utrykt artikel i Ringkøbing lokalhistoriske Arkiv. Også brugt af Anders Monrad Møller som note 1, note 166 og Per Hauge Mortensen: Om toldregnskabers troværdighed. FRAM 1989.
3. Ringkøbings regnskaber for told m.v. pk. 14 og 21, Rigsarkivet, København. I 1731 (og nogle af tilfældene i 1750?) er passagererne måske købmænd, der er med i Amsterdam.
4. Anders Monrad Møller som note 1, s. 44ff og 139.
5. C. Lindberg Nielsen som note 2, s. 97f. Forskellene på hans tal og denne artikels skyldes dels placeringen af skibe fra vinterleje, dels uforklaret.
6. Anders Monrad Møller som note 1, bilag 4.7, 5.7, 6.7.
7. Om varer, se C. Lindberg Nielsen som note 2, s. 88ff. Om skipper Hendrich Sehested, se Hardsyssels Årbog 1987, 103ff.
8. Sven Fritz som note 2.

THOMAS BLOCH RAVN

B&O, Struer og den vide verden

»Modigt er det gjort – at indrette en radio-fabrik så langt fra hovedstaden«, skrev Radio Magasinet i en omtale fra 1931 af den unge Struer-virksomhed B&O.

Der var dengang mere end en snes radio-fabrikker i Danmark – så godt som allesammen placeret i hovedstadsområdet.

Ingen havde vel forestillet sig, at der hen mod århundredets slutning kun skulle være én tilbage, og da slet ikke, at det skulle være denne vestjyske virksomhed, der fra en beskeden start har udviklet sig til et af Danmarks – og ikke mindst Struers – fineste virksomheder ude i den store verden.

Det er en ganske eventyrlig historie, som tog sin begyndelse i radioens spæde barndom, nærmere bestemt året 1925.

Scenen var den smukke herregård Quistrup nogle få kilometer syd for den lille limfjordsby Struer. Aktørerne var godsejers søn, Svend Olufsen, og dennes studiekammerat fra Århus Teknikum, københavneren Peter Bang, der netop var vendt hjem med hovedet fuldt af gode radioideer fra en studietur til foregangslandet USA. Drejebogen blev skrevet undervejs af aktørerne selv.

»Det fyldte en hel væg«

Den 17. november 1925 blev aktieselskabet Bang & Olufsen stiftet, og de to fingersnil-

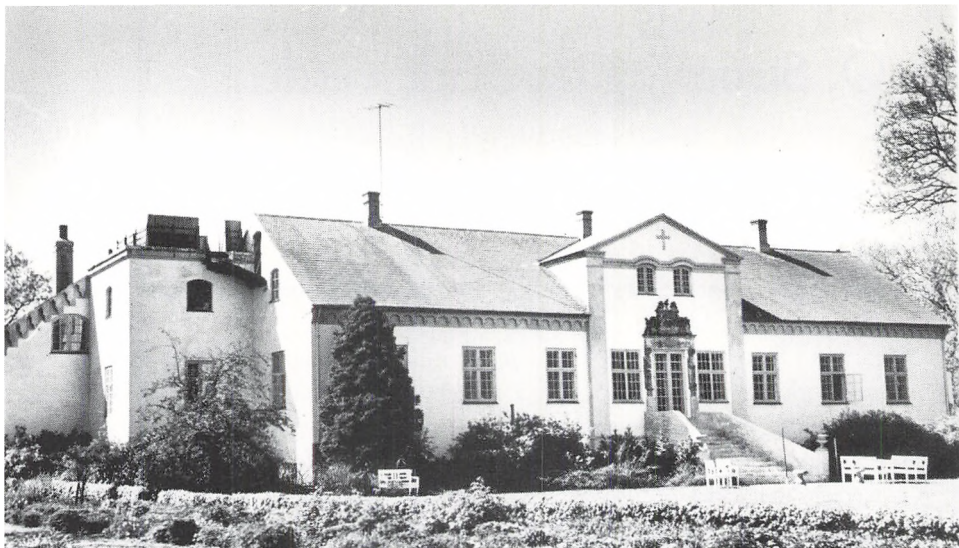
de ingeniører smøgede ærmerne op og tog fat.

»Det var imponerende – navnlig at se på«, skrev forfatteren Johannes Buchholtz i et upubliceret erindringsessay fra 1937 om Bang & Olufsens første eksperimenter; manuskriptet er for nylig dukket op blandt forfatterens efterladte papirer, der henligger i store uregistrerede arkivpakker i Det kgl. Biblioteks magasiner.

»Det fyldte en hel væg i en af stuerne på Quistrup, ingeniør Olufsens barndomshjem«, fortsætter Johannes Buchholtz sin skildring. »Der var store spiraler af tyk kobbertråd, der var slæb af andre isolerede

B&Os to grundleggere, Svend Olufsen (1897-1949) og Peter Bang (1900-57). Foto o. 1930.

Svend Olufsens fædrende gods, herregården Quistrup nogle få kilometer syd for Struer. Gården fungerede i årene 1925-27 som »rugekasse« for den nystartede radiofabrik.

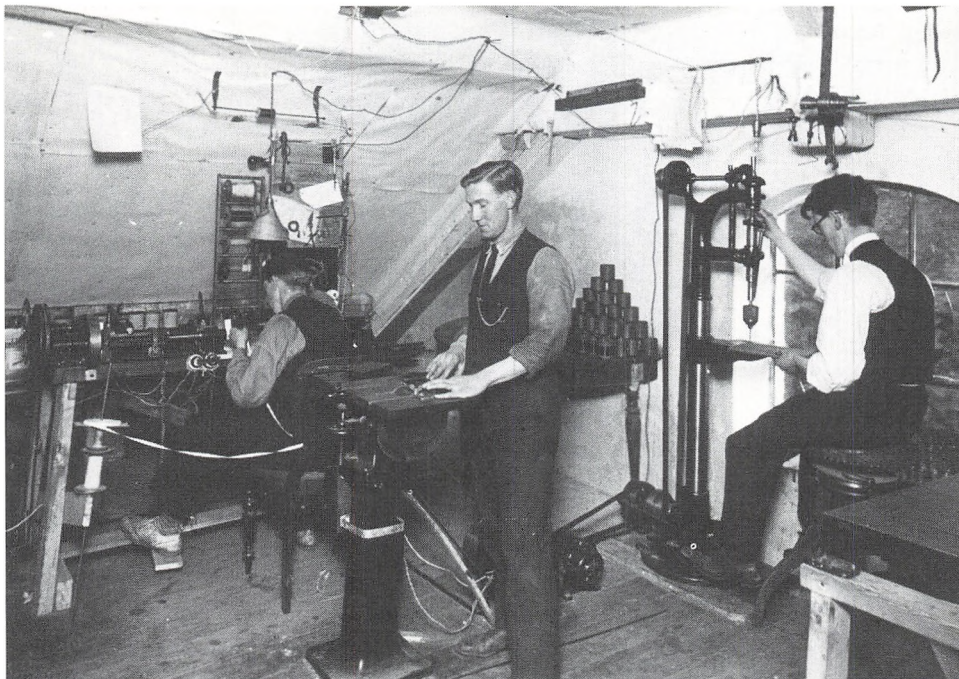
ledninger, og på et utal af steder i systemet var der indskudt lommelampebatterier for at forstærke strømmen. Det hele mindede i ikke ringe grad om en altertavle, og det var jo også den nye, store radiogud, som dyrkedes.

Bang & Olufsen sad skiftevis i ydmyg andagt foran alteret med hovedtelefon på. De kunne høre noget, som var skjult for os, menigheden. Fra en kasse tog de spoler med indridsede mystiske tegn, vrikkede med dem og lyttede igen, så øjnene stod stive i hovedet på dem. Betagelsen gik over på os. Vi kunne jo se, at der skete noget ufatteligt. ... Pludselig rev en af de unge præster hovedtelefonen fra ørerne og stillede om til en højttaler: tordenbrag, haglvej, hyl og skrig som af vrede luftånder – og så himmelsk musik«.

Strøm direkte fra stikkontakten

Det, forfatteren her oplevede, var de eksperimenter, som skulle føre frem til konstruktionen af en lysnetmodtager. Det vil sige et radioapparat, der ikke – som alle andre radiomodtagere dengang – kørte på batterier, men trak strøm direkte fra stikkontakten. Det var dén epokegørende idé, som Peter Bang og Svend Olufsen ville bygge deres fabrik på. En idé, som i 1925 var helt ukendt i Danmark og formodentlig i hele Europa.

»Man nåede videre frem, og hvert frem-skrift kendetegnedes ved, at apparatet blev mindre og mindre«, fortsætter Buchholtz sin skildring. »Til sidst blev det lille nok til at puttes i en kasse og sælges. Fabrikationen begyndte«.

På et af Quistrups lofts værelser ses Peter Bang ved boremaskinen, O. A. Madsen ved saven og Åge Singh ved vikle maskinen. Foto 1926.

»Det første apparat, der solgtes, var for resten meget nydeligt. Det kunne også spille, men man skulle helst have et tre måneders kursus i betjeningen. Når den ene skive stod på 114 og den anden på 43, fik man Königswusterhausen. Men hvis der samtidig var tordenvejr over Lolland og Falster, skulle tallene være helt anderledes. Hele maskinen var underlig nervøs – den for sammen, når man nærmede en hånd til drejeknapperne«.

Eliminatoren

Tiden var endnu ikke moden til lysnet-

modtageren. Som så mange gange senere i B&Os historie var man fremme med noget nyt lidt for tidligt. Alt i alt blev der derfor kun lavet 10 modtagere af denne type.

Bang & Olufsens vision var imidlertid stadig, at radiomodtageren skulle trække strøm direkte fra stikkontakten. Derfor arbejdede de sig frem til en konstruktion, som de kaldte B&O-Eliminatoren, et aggregat, der kunne tilsluttes alle batteridrevne radioer og sikre strøm fra lysnettet. Radiolytterne kunne på den måde undgå gener med akkumulatører og udbrændte batterier.

Atter var B&O ude med en original idé,

Ydmygelse!

Det er som at få
en elektrisk støv
faldende på dem. De har
næsten ingen til at gøre
deres Radio og dem siger:
Følge ligger i handhænde-
ret, der er skævt, eller
ikke funktionen, der er af-
faldt.

Anskaf Dem en
B&O Eliminator

og De vil ikke oftere adlægge en bygelet Alen for
Dem og Deres Gæster med dårlig Radiomodtager.

BANG & OLUFSEN A/S

1000 ÅRHUS
KØBENHAVN
1000 ÅRHUS

Den sætter De Dem ikke godtilligt i -

men har De tænkt over at Faren kan
være lige saa stor naar De benytter den
elektriske Lysledning til Deres Radio:

» SAFETY FIRST »

Brug kun
Hellesens Radio-Batterier.

FEJLFRI. _____ FAREFRI.

B&O

Det er
Usandhed...

livsfarlige

den rigtige - ufarlige
og driftssikre

til billigste
Pris

Den nye Type 0.20

Bang & Olufsen
ANTISELSKABSTRUER 1923

1000 ÅRHUS 1000 ÅRHUS 1000 ÅRHUS 1000 ÅRHUS

B&Os lancering af eliminatoren i 1926 førte til en sand annoncekrig med Hellesen, tidens store producent af radiobatterier. Hellesen blev tirret af B&Os annonce med den levende beskrivelse af en »odelagt aften« og svarede igen ved at bruge den elektriske stol til at illustrere faren ved at bruge lysledningen til radioapparatet.

og denne gang var tidspunktet det rigtige. »Ingen stand har måske samlet så megen interesse som Bang & Olufsens«, skrev bladet Radio Uge-Revue i sin omtale af radioudstillingen i København 1926, hvor det nye produkt blev præsenteret.

Eliminatorens blev en succes fra starten, og der var rivende efterspørgsel. Den unge virksomhed fik vokseværk og Bang & Olufsen kom efterhånden op på at beskæftige 30 mand i de trange lokaler på herregården.

Fabrik og B&O-by

De stadig mere presserende pladsproblemer blev løst i sommeren 1927, da Bang & Olufsen opførte deres første fabriksbygning på en bar mark i Gimsing, lige syd for sognegrænsen til Struer.

De to fabrikanter fædre, der siden starten havde udgjort virksomhedens økonomiske bagland, var skeptiske, og havde derfor forlangt, at fabrikken blev bygget således, at den eventuelt kunne anvendes til skole eller udlejningsejendom, hvis alt gik galt. Deres skepsis blev imidlertid hurtigt gjort til skamme. Virksomheden var i kraftig vækst, og i løbet af de første fire år måtte man udvide tre gange.

Efter et besøg i Struer i 1931 kaldte bladet Radio Magasinet B&O for »et dansk storfirma for radiofabrikation«. »Ikke alene står vi her overfor en helt ny fabriksbygning, specielt bygget for radiofabrikation, men overalt træder hensynet til storfabrikation tydeligt frem, og når man tilmed erfarer, at fabrikken arbejder for sin fulde kapacitet, forstår man, at betegnelsen storfirma med rette kan hæftes på B&Os virksomhed.

I sommeren 1927 flyttede B&O til egne lokaler. Tilbage på Quistrup stod nu kun den allerførste B&O radio, som tillige var Danmarks - og sandsynligvis også Europas - første lysnetmodtager.

somhed i Struer«, skrev Radio Magasinet i 1931.

Efterhånden voksede der et helt lille samfund op på den bare mark. Forfatteren Johannes Buchholtz har i 1937 givet en malende skildring af dette nye bysamfund, den såkaldte B&O by: »Først er der fabrikken, som har strakt sig lig en drage ud over et betydeligt terræn. Fløje mod alle verdenshjørner - garager, cykelskure, antennemaster, skorstene ... Og så er der hele den radioby, som er blevet til i ly af fabrikken. Det viste sig, at ødemarken var et hyggeligt sted. Fem minutter til fjorden, storartet have-

jord. Værkføreren byggede sig en bungalow, så fulgte ingeniører, arbejdere og den ene direktør efter. Siden kom andre folk, som gerne ville bo i sol og frisk luft, men alligevel ikke alt for ensomt. Endelig rykkede købmanden ind«.

»Det danske kvalitetsmærke«

At Bang & Olufsen fra 1932 valgte at markedsføre firmaet som »det danske kvalitetsmærke«, hænger sammen med den overvældende succes, som deres radio fra 1929, den såkaldte Femlamper, opnåede - ikke

B&Os første fabrik fra 1927 blev opført således, at den kunne bruges til beboelse eller skole, hvis det skulle vise sig, at fabrikationen ikke kunne bære økonomisk.

blot hos publikum, men også blandt fagfolk.

Femlamperen var markedets første rigtige lysnetmodtager. Man kan sige, at de tre nøgleord: idé, form og kvalitet, hermed var blevet vigtige elementer i B&Os profil, og i de forskellige radiomagasiner fremhæves Femlamperen da også som »usædvanlig fremragende« på grund af den »hensigtsmæssige konstruktion«, den »meget store udgangseffekt« og radioens »overordentlig tiltalende udseende«.

Med femlamperens introduktion på

markedet, var de batteridrevne radioers dage talte, og B&Os fremstilling af de såkaldte eliminatorer ebbede lige så stille ud.

Til gengæld blev der fremstillet en del løsdele som f.eks. drosselspoler, transformatorer og højohmsmodstande. En del af disse blev ligefrem produceret med henblik på eksport. I året 1930 var B&Os eksport til England således 5 gange så stor som hele den øvrige branches, oplyser Radio Magasinet i 1931.

I 1930 sendte B&O sin første radiogrammofon på markedet, og de følgende år bød

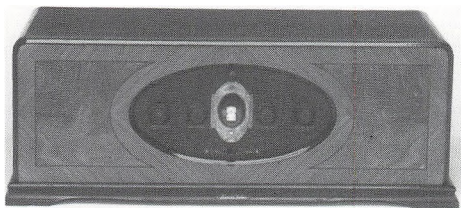
på en sand strøm af radiomodtagere af forskellige slags: Hyperbo, Superbo, Master de Luxe, Beolit mv.

En milepæl blev nået i 1939, da virksomheden introducerede de første radioer med »lyntryk«. Det vil sige en trykknappbetjening, der gjorde det muligt at vælge station alene ved at trykke på en knap. Det var første gang, opmærksomheden for alvor blev koncentreret om brugervenlig betjening.

Tonefilm og stor lyd

Arbejdet med »femlamperen« havde givet B&O en række sidegevinster inden for højttaler- og forstærkerteknik. Der var nu skabt mulighed for »stor« lyd, stor i styrke og stor i kvalitet, og firmaet var parat til at kaste sig ud i næsten alt, hvad der havde med lyd at gøre.

Bl.a. fremstillede man et antal kæmpestore højttalervogne, der kunne råbe folk op over store afstande. Cirkus Mische brugte en sådan højttalervogn, når de skulle reklamere for aftenens forestilling, og inden for militæret nedlagde man ligefrem en del musikkorps i håb om at kunne erstatte dem

»Femlamperen« fra 1929 var ikke blot en teknisk sensation, den var også den første radio, der blev karakteriseret som elegant.

Det nye Radioprogram

10 Øre
i Provsen 12 Ø.

Opslag: 37.800

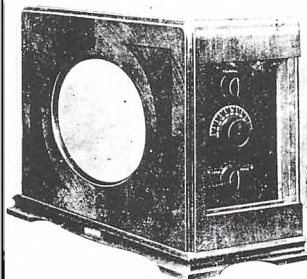
Nr. 30

Freitag den 20. September 1930

2. Aarg.

Hvad Damer kaldet en yndig Radio...

Damer har deres eget Syn paa Radio — for dem er det ikke selve Nøkkenslæbet, det gælder. De forestaar ikke Glæden ved at rode med Ledninger, men til Gengæld er de saa meget desto sikrere Dammere, naar det gælder Udseendet og Tone — og her har de valgt B & O's 4-Lampe Lysest-Mødtager.

11 6 0 4-Lampe Lysest-mødtager med stiklodder, osmak. Højttalere ind bygget og skæbne, takket forarbejdet Kabinet. Indst. normale Andreter. Indhold tager den 25 30 Stationer med skæbne. Sætte. Pris for 220 Volt Jærntæren. Kr. 490.00. inklusive Lampe.

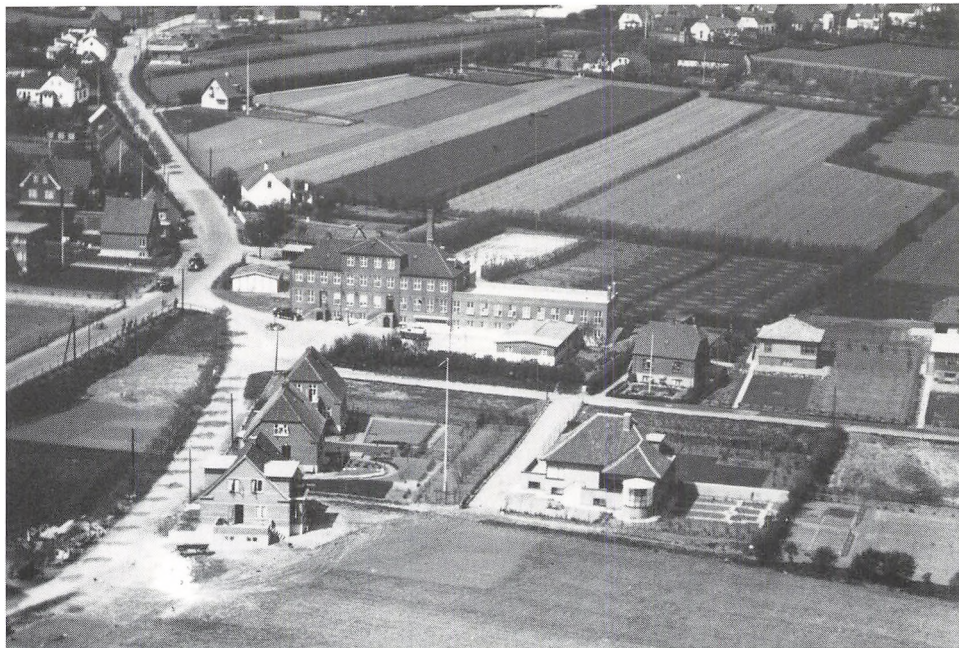
BANG & OLUFSEN A/S

STILLET, TELF. 290 291, STATION 4, KØBENHAVN, TOLDBOUEJ 14, CENT. 0885

Med »Firelamperen« tog B&O skridtet fuldt ud og gemte al teknikken bag en lille lem. Radioen blev nu stueren og ligefrem yndig.

med højttalervogne. En voldsom kritik i pressen fik dog dette forsøg på offentlige besparelser kvalt i fødslen.

Større fremgang var der inden for tonefilmsområdet, og i 1931 kastede B&O sig over fremstilling af forstærkeranlæg til brug i biografer. Dette skete samtidig med, at filmbranchen mere og mere gik over fra stumfilm til lydfilm, hvilket skabte en så stor efterspørgsel, at B&O ligefrem oprettede et særligt selskab, BOFA a/s, til at udvikle og sælge disse tonefilmsanlæg. I 1939 havde BOFA installeret anlæg i størstedelen af landets biografer, og selskabet blev ved med at spille en vigtig rolle for B&O

På den bare mark omkring fabrikken voksede efterhånden en hel lille by op, den såkaldte B&O by. I baggrunden Struer. Foto 1939.

helt frem til 1971, da det blev overtaget af Philips.

I ruiner

Omkring 1940 var der mange radiofabrikker, der konkurrerede om markedet. Bra-vour, Herofon, Magnavox, To-R, Unica, Sonofon, for nu blot at nævne nogle af de danske mærker. Blandt disse ragede fabrikken fra den lille limfjordsby op som en af de klareste profiler. Med sit varierede sortiment og en medarbejderstab på godt 200 hørte B&O absolut til i toppen af dansk radioindustri.

Krigens udbrud i 1940 førte mod for-

ventning til forøget efterspørgsel efter radioer, og i 1941 kunne B&O gennemføre den hidtil største udvidelse af fabrikken.

En række af B&Os medarbejdere deltog aktivt i modstanden mod den tyske besættelsesmagt. Mest kendt er lederen af Københavnsafdelingen, Duus Hansen. Han var den dansker, der oprettede og opretholdt den illegale radioforbindelse til den frie verden.

Det var formentlig årsagen til, at B&O kom på tyskernes liste over mulige terror-mål, og natten mellem 14. og 15. januar 1945 klokken to minutter i halvfem blev fabrikken sprængt i luften. Efter sigende kunne braget høres helt til Herning.

At forstærke lyden var et af B&Os specialer. I 1932 kunne man således se de danske Jenser marchere til tonerne af en B&O kæmpehøjtalervogn.

Bag schalburgtagen stod en gruppe tyske håndlangere, der handlede efter ordre fra Gestapos chef i Danmark, Bovensiepen. I følge politirapporten drejede det sig om 8 personer fra den såkaldte »Københavngruppe« og »Koldinggruppe« i forening, 5 tyskere og 3 danskere, her iblandt den berømte Kaj Henning Bothilsen Nielsen, der efter befrielsen blev henrettet for sine gerninger.

Ifølge Bothilsen Niensens skriftlige tilståelse blev aktionen mod B&O udført i forbindelse med ødelæggelsen af Vennelyst Teater i Århus, Papirfabrikken i Aalborg og forsøget mod FDB i Vejle.

I sin tilståelse beretter Bothilsen Nielsen, at gruppen til aktionen brugte 10 sække sprængstof a 8 kg plus tændmidler. Efter at have overmandet de tre vagtmænd på fabrikken, anbragte gruppen sækkene spredt rundt i bygningerne, hvorfra der blev ført knaldtændsnore ud til pladsen på den vestlige side af fabrikken. Her blev de samlet om to forladninger, i hvilke der blev anbragt tændsnore med sprængkapsel og

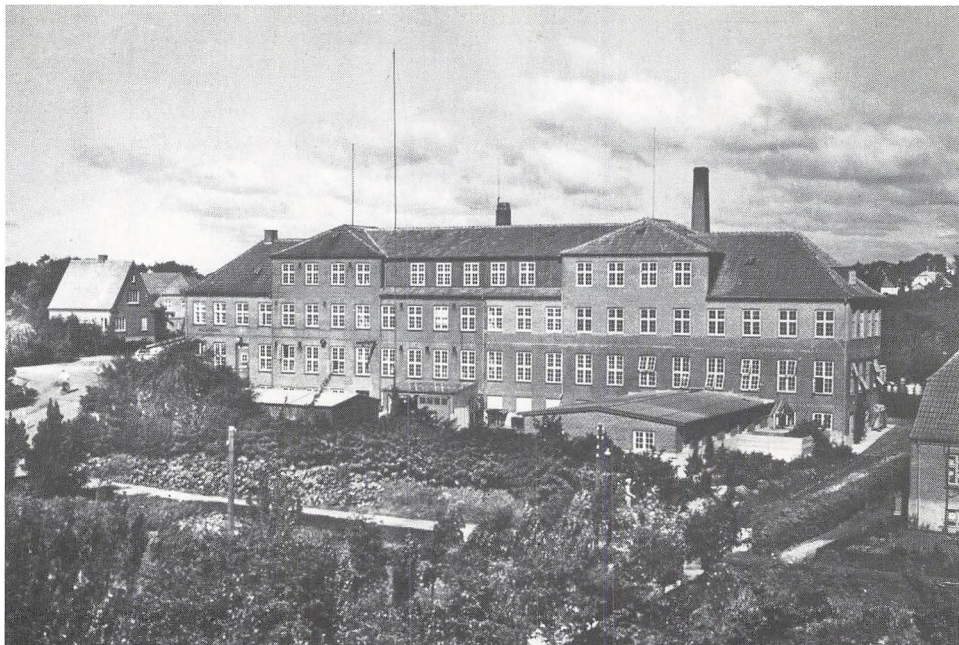
rivetænder. Tændsnorene var 4-5 meter lange. Alt var nu klar til sprængningen, så tændsnorene blev antændt, og gruppen forlod fabrikken.

Et stykke fra fabrikken stoppede schalburgtørerne op for at afvente sprængningen. Men da det forventede brag ikke kom, tog halvdelen af gruppen tilbage til fabrikken, hvor de så, at tændsnorene var udbrændt uden at forladningerne var detoneret. To nye tændsnore blev anbragt og antændt, og kort tid efter stod en mægtig flamme over fabrikken, og der lød i samme nu en stor eksplosion, slutter Bothilsen Nielsen sin beretning.

Da vintermørket lettede om morgenen 15. januar stod det klart for alle, at der ikke var sten på sten tilbage af fabrikken. Alt lå i ruiner, og kun den kæmpestore bakkelit-presse var nogenlunde uskadt.

Fugl Fønix

De smeltede mønter fra fabrikkens ødelagte pengeskab ombyttede Danmarks Natio-

I 1941, et år efter krigens udbrud, gennemførte B&O den hidtil største udvidelse af fabrikken. Sådan tog fabrikken sig ud frem til den 13. januar 1945.

nalbank – ifølge politiets rapport – med »i alt kr. 33,00«. Der ud over oplyser politirapporten, at »skaden ved schalburgtagen beløb sig til ca. 3 millioner kroner, og skaden var total. Bygningerne blev fuldstændig sprængt, og en ved eksplosionen opstået ildebrand fuldførte den totale ødelæggelse«.

Det var dog lykkedes at redde en del tegninger og laboratorierapporter, således at man kort tid efter katastrofen kunne fortsætte udviklingsarbejdet. Svend Olufsens villa »Aurora« blev taget i brug til laboratorium, og i Peter Bangs villa blev »sommerstuen« indrettet til hovedkontor.

Om morgenen 15. januar gik en stor del af personalet i gang med oprydningen, bi-

stået af det lokale brandvæsen, Falcks Redningskorps og C.B.U.-kolonnen, som mødte med stor udrykning. Efterhånden som maskindelene blev gravet frem af ruinhoben og rensat for murbrokker og kalkstøv, blev de kørt til nogle tomme ladebygninger, som B&O havde lånt på gården Hunsballe. Hertil flyttede værkføreren med hele maskinværkstedets personale, og man begyndte at reparere maskinparken, så godt det kunne lade sig gøre.

Allerede året før havde B&O overvejet en yderligere udvidelse af fabrikken. Det fremgår af materialet i den store mappe med B&O tegninger fra arkitekt Tage Hansen, Skive, som Struer museum i 1991 fik

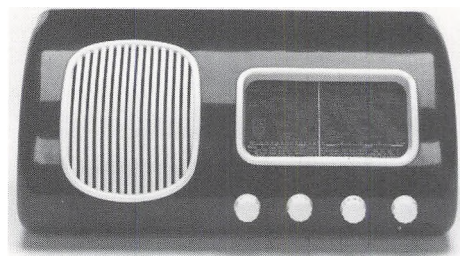
Og sådan tog »fabrikken« sig ud efter schalburgtagen, da vintermørket littede om morgenen den 14. januar 1945.

overdraget fra arkitektens enke. Heri findes nemlig en tegning fra oktober 1944 med forslag til udvidelse af fabrikken med kantinebygning og en moderne fabriksal med det karakteristiske savtaktede shedtag, og der er ingen tvivl om, at dette forarbejde er årsagen til, at man kunne gå i gang med nybyggeriet så tidligt som februar 1945, kun en måned efter det store brag.

Den 22. september 1945 kunne man hejse flaget på 1. afdeling, ved juletid var administrationsbygningen under tag, og i den følgende tid blev der arbejdet i døgndrift på stilladserne ved hjælp af kunstigt lys, således af fabrikken kunne stå færdig 7. februar 1946.

»Det er vel unødvendigt at oplyse«, skriver B&O-Nyt i 1946, »at vi har benyttet lejligheden til at indrette den nye fabrik så moderne og teknisk fuldkommen som vel muligt, således at den når den er færdig fremtræder som landets mest moderne fabrik inden for branchen og udstyret med alle tekniske hjælpemidler«.

Tilbageslaget havde således muliggjort en fornyelse, der hurtigt bragte B&O tilbage i spidsen inden for dansk radioindustri. Allerede i 1947 var omsætningen lige så stor som i det første krigsår, året efter var den fordoblet, og i de følgende 10 år var vækst og fornyelse kendetegnende for Struer-virksomheden.

Den såkaldte Beolit radio fra 1939 var det første produkt, hvori Beo indgik som forstærkelse.

Trådoptager og TV

B&O var et veritabelt teknologisk kraftfelt i disse år. Med fornemme faciliteter og mod til at gå egne veje udviklede B&O et frugtbart forskningsmiljø, som på få år fremkom med en række epokegørende teknologiske fornyelser.

I 1947 lancerede man Beocord 84U, Europas første trådoptager i nyere tid. Trådoptageren var udviklet på grundlag af danskeren Valdemar Poulsens opfindelse af Telegrafonen fra 1898, og den blev forløberen for den moderne båndoptager.

I 1948 præsenterede B&O Danmarks første High-Fidelity-radio, i 1950 sendte firmaet sin første FM radio på markedet, og i 1957 kronedes indsatsen inden for lydområdet med udviklingen af verdens første stereo pick-up, en bedrift, der i mange år fremover placerede B&O i front inden for produktionen af lyd.

»De der regner med, at fjernsynet inden længe vil være en realitet herhjemme bliver sørgeligt skuffede«, vurderede Svend Olufsen efter en amerikarejse i 1947. Svend

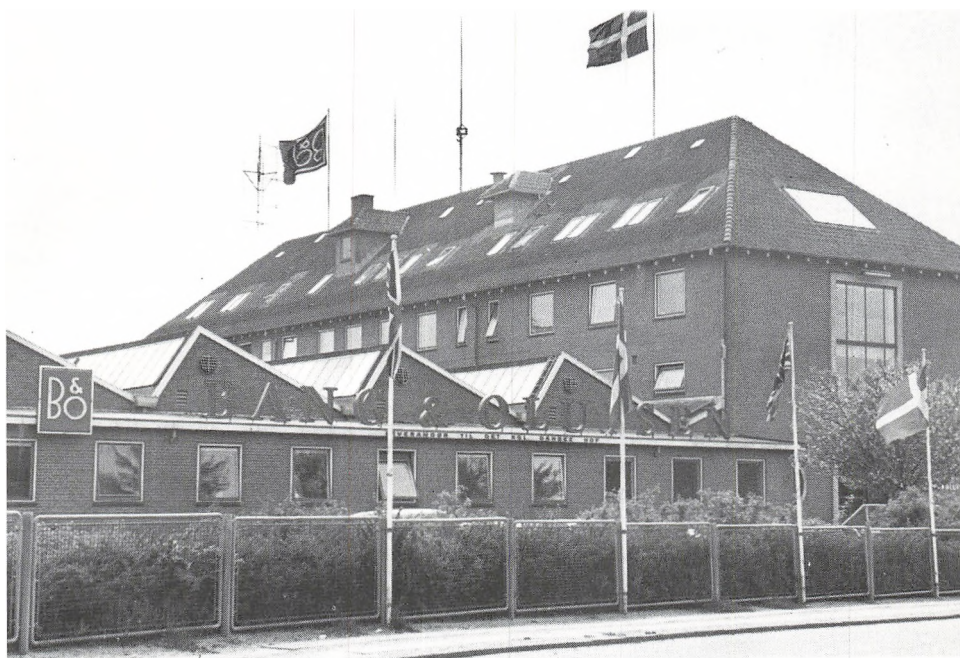
Olufsen døde i 1949 og nåede derfor ikke at opleve, at B&O selv gjorde denne pessimistiske vurdering til skamme, da Peter Bang på Forum-udstillingen i 1950 kunne præsentere det første B&O fjernsyn, som man dog endnu ikke var klar til at sætte i produktion.

2. oktober 1951 begyndte Danmarks Radio at sende regelmæssige fjernsynsudsendelser, og i 1952 sendte B&O sit første fjernsyn på markedet. Endnu var der kun 150, der betalte licens, og først fra midten af 50erne begyndte tallet for alvor at stige. I 1956 var 60 % af landet dækket med senderstationer, og antallet af fjernsyn nåede op på 25.000. Vestjylland hørte til de områder, der ikke var dækket, men i Struer havde B&O – uden tilladelse fra myndighederne – etableret en modtage- og sendemast til forsyning af de lokale fjernseere. På licenskontoret har man nok undret sig over, at der i Struer-området var registreret flere hundrede TV-apparater, men ingen i Holstebro eller Lemvig.

Mens antallet af radioer kun voksede en lille smule, steg antallet af TV-modtagere eksplosivt i disse år. 1953 var der 300. 8 år efter, i 1961, var der 583.000. Det var en kulturrevolution i mere end én henseende.

»Nu! – smiler hele Danmark!«

Allerede med radioen var der begyndt en vis programmering af dagliglivet. En sociologisk undersøgelse viste i 1948, at danskerne var begyndt at afpasse dagens dont efter de tre radioaviser: kl. 6.15 var det tid for morgentoilette, kl. 12.30 skulle frokosten stå på bordet og kl. 18.45 var nyhederne signalet til opvasken efter middagsmaden.

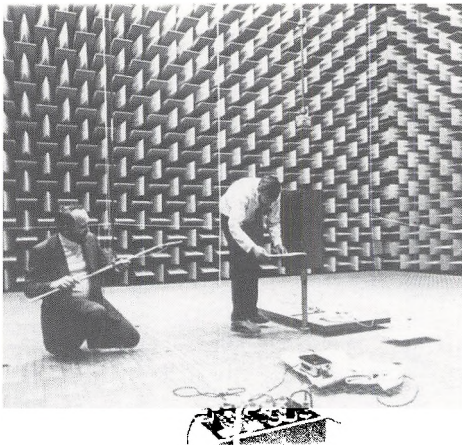
I løbet af et års tid stod en ny fabrik klar med administrationsbygning og fabriksdal med shedtag.

Talesproget blev mere ensartet, dialekterne var på retur og bevidstheden blev nationaliseret.

Omkring 1960 begyndte musikradioen at trænge sig på, og den oplysende, kulturopdragende radio, som var lovens ideal, blev trængt i defensiven. I første omgang var det »Radio Mercur«, der efter Radio Luxembourgs forbillede diverterede med non-stop populær døgnumusik afvekslende med reklamer. Den private reklamesender sendte fra skibet »Cheta II« i internationalt farvand på Øresund, og i samarbejde med B&O begyndte man i 1961 at lave Danmarks første regelmæssige udsendelser i

stereo. Senderen brød Danmarks Radios monopol, og i 1962 besluttede den danske stat at lukke Radio Mercur. Til gengæld åbnede Danmarks Radio sin egen musikradio, P3, som fra 1. januar 1963 begyndte at sende døgnumusik med de tidligere Mercurfolk som studieværter.

Og musikken kom ud i naturen. Da man fandt på at erstatte de store radiatorer med de små transistorer, som kunne drives med batteri, var den transportable radiomodtager skabt: »Transistoren« eller »Beolitten«, som den blev døbt i Struer. Det afstedkom først i 60erne en hed debat om støjforurening af naturen, »transistor-terror«, og i

Den nye fabrik rummede et af verdens mest avancerede akustiske forsøgslokaler, det »lyddøde rum«.

Køge forbød den lokale politimester, Vagn Bro, der også var medlem af Folketinget, ligefrem brugen af transistorradioer i naturen. Det var derfor også med glimt i øjet, at B&O i efteråret 1962 sendte sin Beolit nr. 100.000 som gave til Vagn Bro.

Programmeringen af dagliglivet blev yderligere forstærket, da fjernsynet kom til. »Der er noget på én gang betagende og grueligt ved tanken om os alle sammen udsat for samme påvirkning«, skrev bladmanden Børge Outze i 1962. »Man kan se på sit ur og sige til sig selv: Nu – NU! – smiler hele Danmark! NU ler man! NU græder man, skjult eller åbenlyst. NU harmes man. NU frydes man. NU glør man bare. Og NU er der pause«.

Samme Børge Outze havde nogle år i forvejen forudset dobbeltheden af fremskridt og tilbageskridt i forbindelse med fjernsynets udbredelse: »Teoretisk set kan

det give folk nye interesser, i bogstavelig forstand indblik i det, som sker. I praksis kan det betyde forfladigelse. Teoretisk vil det genskabe hjemmelivet. I praksis kan det spolere det allerede eksisterende«.

Efterhånden begyndte medierne også at iscenesætte selve den virkelighed, de formidlede. F.eks. omformede fjernsynet toltalt den danske valgaften og gjorde ikke vælgerne eller partilederne, men mediets egne reportere og kommentatorer til valg-handlingens hovedpersoner.

»Den gammeldags lokumsdør«

Mens radio og TV således var vigtige brikker i den store kulturrevolution, som fra slutningen af 50erne omformede både det private og det offentlige liv, så var apparaterne i sig selv såre traditionelle i deres udformning.

Allerede i 1954 havde kritikeren, arkitekten m.m., Poul Henningsen, givet branchen tørt på. Det skete i en omtale af Sned-

Den såkaldte Beoshave var et vigtigt produkt efter krigen. I en periode havde B&O 40 % af det danske marked for barbermaskiner og et stort salg til udlandet, specielt Italien.

Trådoptageren Beocord 84 var en teknisk nyskabelse af dimensioner. Den præsenteredes i 1948 med hjælp fra dansk-amerikaneren Victor Borge.

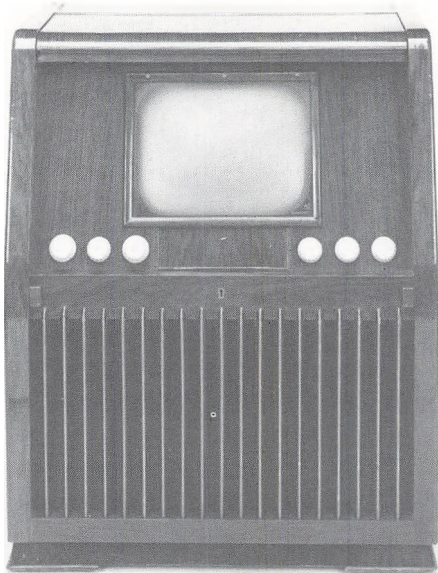
kermestrenes årlige udstilling i København: »Rundbuget og tykmavet med sving, svaj og krummelurer, ofte sammensat af de mest forrykte træsorter behængt med plastic og messing, så man kan brække sig over at se så meget talentløshed samlet på ét sted. Den gammeldags lokumsdør i sin mest stupide form er forbilledlig anvendt som inspirationskilde for tremmeværket i næsten alle højttaleråbninger, råbende mod skyerne om dog at fuldende værket ved at sætte spand og avispapir ind i kassen, som paradoksalt nok rummer et af vor tids største tekniske vidundere. Det er simpelthen en fornærmelse mod folk, som værdsætter moderne møbler, at tvinge dem til at købe

disse monstrummer for at nyde det store kulturgode, radioen er. Er det fiskehandlere eller kartoffelgrosserere, som i deres fritid sysler med at tegne disse ting?»

»Smag og kvalitet før prisen«

Måske var det fordi P.H.'s kritiske anmeldelse var illustreret med B&Os flagskib »Grand Prix« radioen, at kritikken ramte ekstra hårdt i Struer. I hvert fald tog man den til sig, og B&O begyndte kort tid efter at anvende eksterne designere, hvoraf vel nok Henning Moldenhawer, Jacob Jensen og David Lewis er de mest kendte.

Omkring 1960 var der flere krisetegn in-

B&Os første serieproducerede TV apparat fra 1952 fik tilnavnet »trillebøren« på grund af de håndtag, der gør det let at flytte rundt i stuen.

den for radio-TV branchen. Det store salg af fjernsyn toppede sidst i 50erne hvorefter salgskurven tog et brat dyk. Samtidig medførte Danmarks indtræden i EFTA, at en stærk konkurrence fra udlandet satte ind, og én efter én måtte de danske producenter give op.

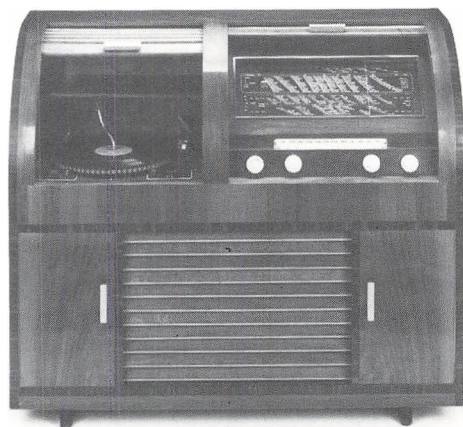
»We think differently« – vi tænker anderledes – sagde B&O, og begyndte at fastlægge en strategi for overlevelse i den nye situation. Teknisk havde man holdt fanen højt siden krigen, og denne styrke supplerede man nu med en bevidst designpolitik, ifølge hvilken formgivning, teknik og funktion skulle gå op i en højere enhed. Ideen var at skabe produkter så unikke, at de

kunne åbne for deres egen distribution i Europa.

Med sloganet »For den kreds, der diskuterer smag og kvalitet før prisen«, valgte virksomheden samtidig at koncentrere sig om en mindre del af markedet, nemlig den befolkningsgruppe, der efterspørger produkter med særlige tekniske og designmæssige egenskaber. Efter Danmarks indtræden i EFTA – og siden i EF – var denne målgruppe nu så stor, at der var økonomisk fornuft i en sådan satsning.

Det store spring fremad

Beomaster 900, som blev sendt på markedet i 1964, var det første store skridt på vejen. Det var et banebrydende produkt, som kom til at danne skole for hele branchen i den følgende periode.

»Er det fiskehandlere eller kartoffelgrosserere, som i deres fritid sysler med at tegne disse ting«, skrev PH i 1954 med tanke på bl.a. B&Os stolthed Grand Prix radio-grammofonen.

Under sit besøg i Danmark i 1957 konstaterede den engelske tegner The Well, at det sort-hvide fjernsyn øvede større tiltrækning end virkeligheden i farver. Efter Hammerich: En Danmarks-kronike II, 341.

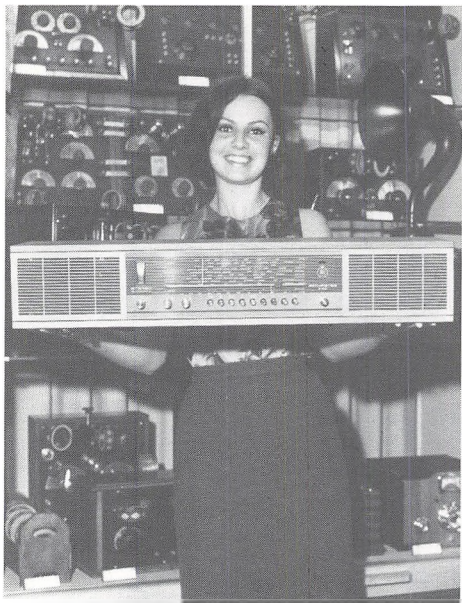
Det nye ved Beomaster 900 var, at man her for første gang udnyttede transistorens ringe størrelse og lave varmeudvikling i formgivningen. Hidtil havde radiatorer, der var meget større end transistoren – og i øvrigt udviklede en voldsom varme – nødvendiggjort et stort kabinet, der gav plads for afledning af varmen. Men med Beomaster 900 viste B&O, at en radio kunne være flad, funktionel – og ikke mindst elegant. Det nye, lave apparat grundlagde B&Os succes som international virksomhed.

De følgende år sendte B&O en hel række produkter på markedet – Beovision 3000, Beolab 5000, Beovox 2500, Beomaster 3000, Beogram 4000 – som alle var med til

at skærpe virksomhedens profil og styrke dens position i Danmark såvel som i udlandet.

Det var en fjer i hatten på firmaet, da det anerkendte Museum of Modern Art i New York i 1972 indlemmede 7 B&O produkter i sin permanente designsamling. »I modsætning til det japanske design, der er karakteriseret ved et opbud af skalaer og knapper, kan Bang & Olufsens produkter kendes på den diskrete elegance«, skrev New York museet i forbindelse med en særudstilling af B&Os produkter i 1978.

Antallet af medarbejdere steg eksplosivt i disse år. Fra 600 i 1950, 700 i 1962, 1600 i 1965 til ca. 3.000 i begyndelsen af 1970'erne.

Med Beomaster 900 fra 1964 ændrede B&O med eet slag normerne for, hvordan en radio skal se ud. Nyheden blev en dundrende succes over hele Europa.

I 1965 byggede B&O fabrik 2 i Struer. I de følgende år udvidede man med fabrik 3, 4 og 5 i Struer, og også i nabobyerne Skive og Lemvig byggede man fabrikker.

Over grænserne

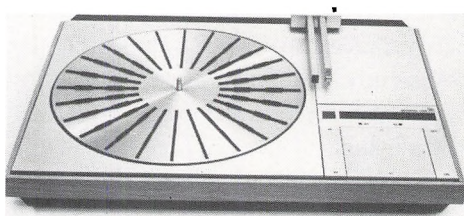
Det var i løbet af 1960'erne, at B&O for alvor sprængte de nationale grænser og kørte ind på de store udenlandske markeder. Strategien var den nichepolitik, som virksomheden havde udformet i årene omkring 1960, da Danmark trådte ind i EFTA og dermed åbnede sig for konkurrence fra den internationale industri: For den kreds, der diskuterer smag og kvalitet før prisen!

Og det gik strygende. Mens eksporten i 1960 kun udgjorde 4,5 % af omsætningen, var den i 1962 steget til 20 %. I 1977 udgjorde eksporten 62 % af omsætningen og i 1990 havde den i en årrække ligget på ca. 75 %.

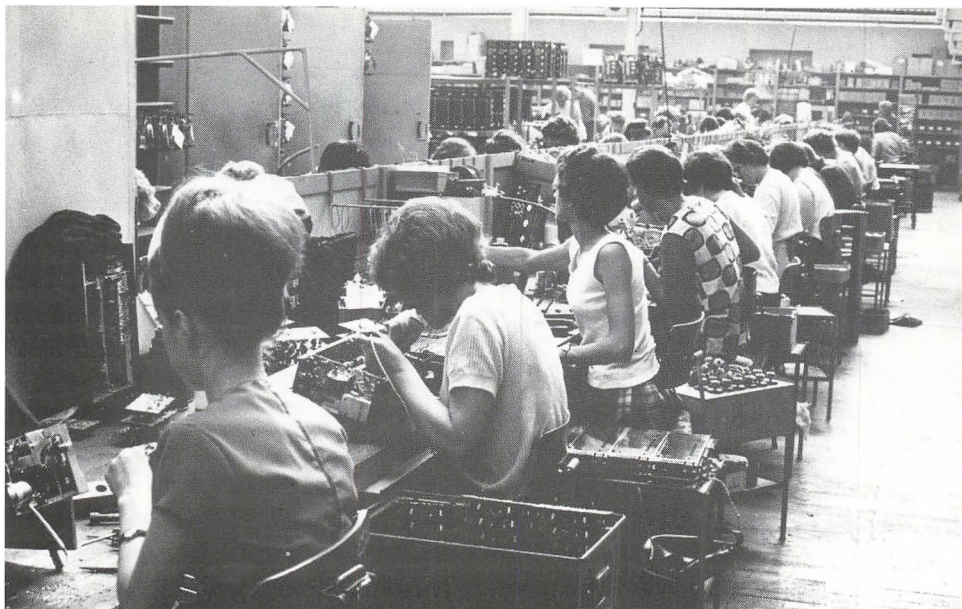
Fra 1968 begyndte B&O at etablere et net af datterselskaber verden over. Med åbningen af Bang & Olufsen Espana S. A. i 1988 nåede man op på i alt 12 datterselskaber, 10 i vesteuropæiske lande samt ét i USA og ét i Japan.

Salget af B&Os produkter sker – i Danmark såvel som internationalt – kun gennem autoriserede forhandlere. Hovedparten endda via de såkaldte Beocentre, som for at blive anerkendt som sådanne skal opfylde en hel række krav med hensyn til beliggenhed og udstillings- og salgsfaciliteter.

Seneste skud på stammen er de såkaldte »Prime-Site« forretninger, der er placeret på stærkt trafikerede hovedstrøg i internationale hovedbyer. Det er forretninger, man lægger mærke til, og så fører de udelukkende B&O produkter.

Beogram 4000 fra 1972, verdens første pladespiller med en elektronisk styret tangentialarm. Indgår i den betydelige B&O samling, som New Yorks Museum of Modern Art har opbygget siden 1972.

Samlekæden på B&O 1965.

Via denne eksklusive markedsføring og produkternes markante design har B&O skabt sig en profil, der har gjort virksomheden langt mere kendt end størrelsen berettiger til. For når man ser det hele lidt fra oven, er B&O jo blot en lille fabrik fra en lille købstad i et lille land. Størrelsesmæssigt udgør B&O således kun ca. 1 % af Philips koncernen og en endnu mindre del af de store japanske koncerner.

Alene tilbage

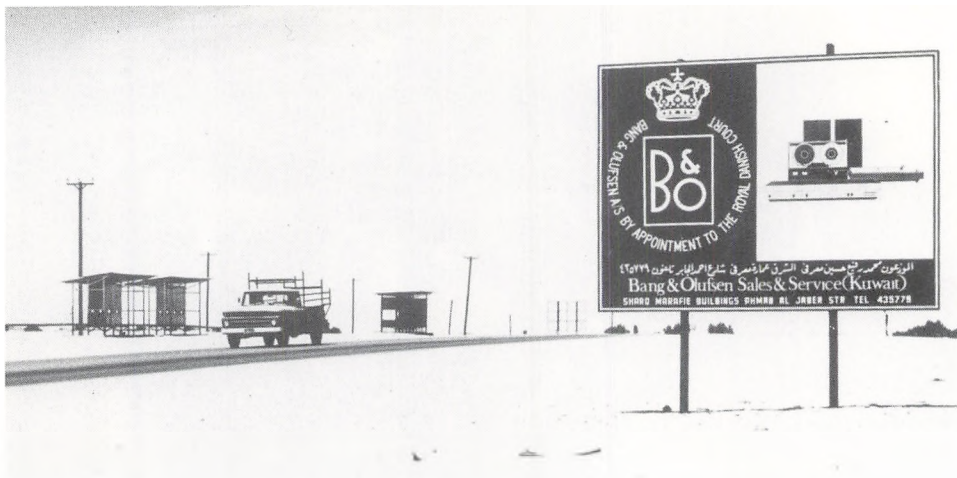
I dag er B&O den eneste tilbageværende af de tidligere så talrige radio- og TV fabrikker i Danmark.

I begyndelsen af 60erne var der hele 27. B&O, Hede Nielsen (Arena), Linnets og Laursen (LL), Rasmus Rudholt (To-R) og

Philips var store fabrikker med hver 600-1000 ansatte. Også Bravour og Eltra var betydelige virksomheder. Der ud over var der 10 mindre fabrikker, som producerede både radio og TV samt 10 små virksomheder, der havde specialiseret sig omkring en enkelt produktion.

Ti år senere var der kun B&O, Eltra og Arena tilbage, som fremstillede både radio og TV. Og ved indgangen til 80erne var der kun den virksomhed tilbage, om hvilken Radio Magasinet i 1931 skrev, at det var modigt at indrette en radiofabrik så langt fra hovedstaden: Bang & Olufsen i Struer.

B&O byen var i 30erne den bebyggelse, der voksede op omkring fabrikken. Men ved indgangen til 90erne kan man med en vis ret sige, at hele Struer by, ja ligefrem hele kommunen, er en stor B&O by.

B&O reklame i Kuwait.

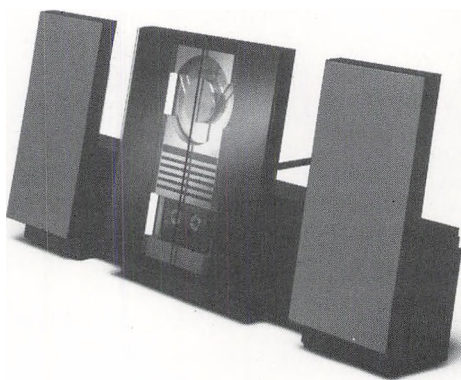
I løbet af et halvt århundrede har den ekspansive virksomhed gjort den tidligere havne- og jernbaneby til en vaskeægte industriby. I Struer er således – ifølge tal fra 1982 – hele 30 % af befolkningen beskæftiget inden for industrien mod 13% på landsplan. Og af disse 30 % er næsten to tredjedele – 64 % – ansat hos B&O. I tal drejer det sig om ca. 2.000.

Også fysisk sætter B&O et markant præg på byen med sine 5 store fabrikshaller ud mod Venø Bugt, administrationsbygningen, Expo Competence, der varetager butiksdesign og -indretning, samt Diax, der fremstiller små telefoncentraler.

Talrige virksomheder er underleverandører til B&O, og blandt struerboerne er der bred enighed om, at der ikke er det, man ikke kan lave »ude på B&O«.

B&O er – nu som før – en virksomhed med blikket fremad. »Dette at lave radio-modtagere i stor stil er noget helt for sig«,

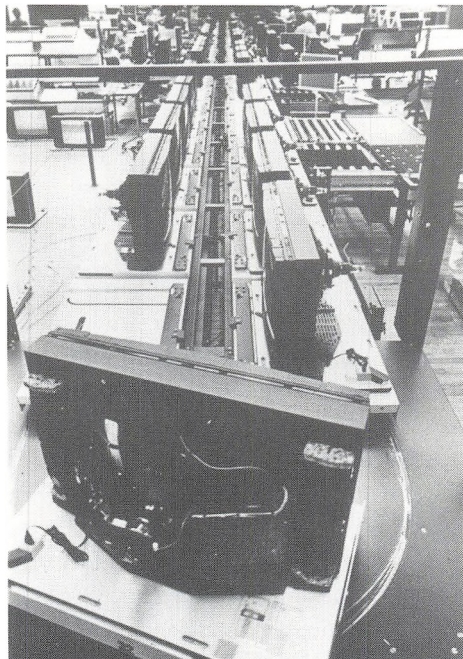
sikrev forfatteren Johannes Buchholtz i 1937. »Skønt højt udviklet er radioteknikken endnu kun i sin vorden. Det apparat, som er på toppen i 1936, virker en lille smule falmet i 1937. Der er sket noget i mellem-

Med Beosystem 2500 fra 1991 har B&O atter engang præsenteret et radioapparat i banebrydende nyt design.

tiden: Trænede hjerner har gennemboret mørket og fundet ud af, at sådan vil det blive endnu bedre. Over hele verden sidder ingeniørerne grublende bøjet over nye modeller. Det er, hvad man kalder konkurrence. Hård konkurrence. Ingeniørerne sidder med deres blyanter og radergummi. Aldrig være tilfreds. Bedre – bedre – bedre! Sådan er det at lave radio«. Kravet om forandring og fornyelse er næppe blevet mindre siden 1937, da Buchholtz skrev disse ord.

Men B&O er også en virksomhed, der har historiens røde tråd intakt. Peter Bangs søn, civilingeniør Jens Bang har gennem mange år været aktiv i både produktion og bestyrelse. Og Svend Olufsens familie har hele tiden spillet en betydelig rolle i bestyrelsesarbejdet. Formand for bestyrelsen er siden 1989 Peter Skak Olufsen, brorsøn til Svend Olufsen og ejer af herregården Quistrup, hvor de to unge ingeniører i 1925 begyndte at dyrke »den nye, store radiogud«.

Rundbordet på fjernsynsfabrikken, fabrik 4 i Struer 1991.

Kilder:

Til grund for denne skitse af B&Os historie ligger en større research, som er udført i forbindelse med Struer museums udstilling »Et vestjysk radioeventyr« sommer 1991.

Store dele af B&Os eget arkiv – herunder et betydeligt udklipsarkiv – er gennemgået, ligesom også diverse interne publikationer er benyttet. Værd at fremhæve er her især Erik Rørbæk Madsens »At skabe er at leve« fra 1975 samt bladet »B&O Nyt«, der udkom i en årrække fra 1938 til 1954.

En værdifuld skildring af B&Os start og udvikling frem til 1937 giver Johannes Buchholtz i et utrykt manuskript fra 1937. Manuskriptet beror i Det kongelige Bibliotek.

Der til kommer en række større artikler om B&O i »Radio Uge Revy« 2/1926, »Radio Magasinet« sept. 1931, »Populær Radio« sept.

1931, »Profil« okt. 1968, »Mobilia« sept. 1975 og »Design« 1/1990. Fra aviser er benyttet udvalgte artikler fra Struer Dagblad, Jyllands Posten og Børsen.

Af generelle historiske værker er især anvendt »Dansk industri efter 1870« bd. II v. Carl Axel Nilsson & Hans Kryger Larsen, 1989, samt Paul Hammerich: »En Danmarkskronike«, der som den eneste almindelige historiske fremstilling giver en indgående behandling af radio-TV's betydning for den almindelige kulturhistorie.

Endelig er benyttet Karl Larsens artikel om Dansk Radioindustri (Elektroteknikerens 1937) samt Kjeld Prytz: Træk af Radio- og TV-udviklingen i Danmark (Dansk Radioindustri 5-6, 1974).

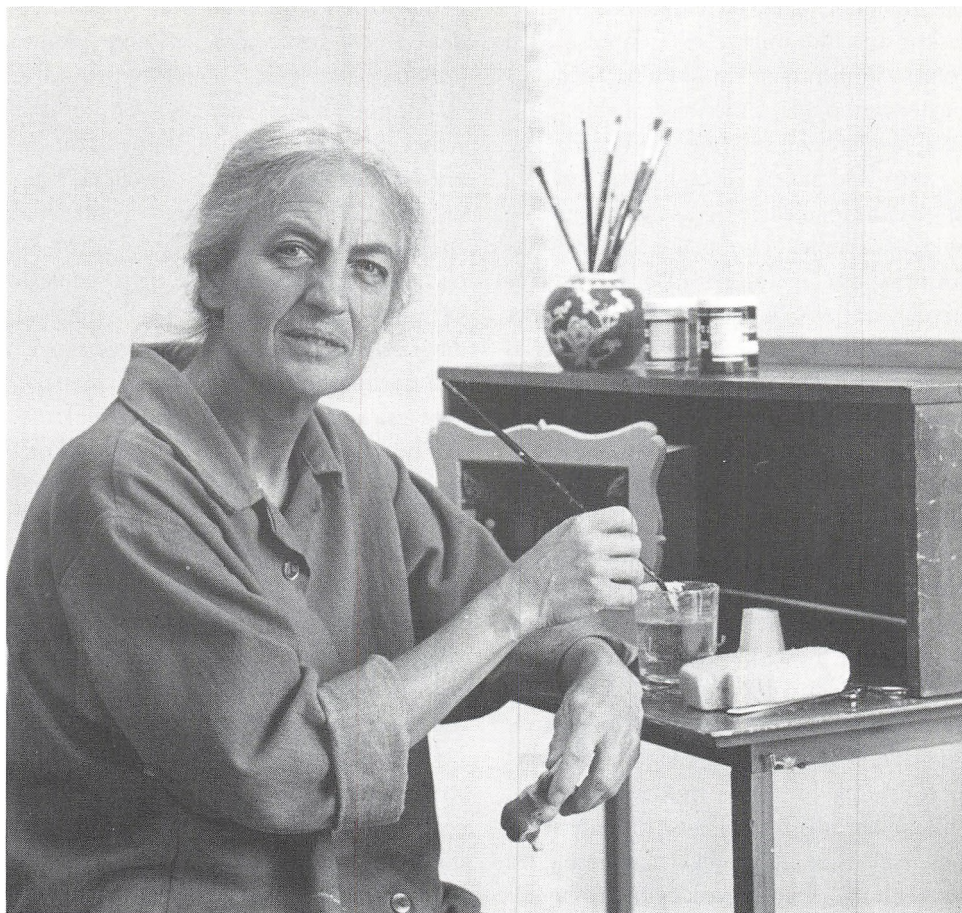
Jens Nielsens bondegård

Den 1. maj 1991 var udstillingerne »Årets gang på Jens Nielsens bondegård« og »En septemberdag på Jens Nielsens bondegård« atter på plads på henholdsvis Herning Museum og Blichermuseet på Herningsholm til glæde for små og store beundrere, og den 21. juni 1991 blev deres skaber, Inge Aagaard Faurtoft, 70 år. Bag disse få data gemmer der sig et liv og en historie. Det som man skal vide om Inge Faurtofts liv og baggrund, har hun selv fortalt i indledningen til billedbogen »En septemberdag på Jens Nielsens bondegård«, Kbh. 1986. Det er historien om et menneske, som i sin barndom på Fyn modtog et varigt på een gang medlevende og iagttagende indtryk af en livsform, og som bevarede den som grundholdning gennem hele sin senere tilværelse. Som livet igennem søgte efter et kunstnerisk udtryk og først sent fandt en form, der helt var hendes egen med æskerne om Jens Nielsens bondegård.

Det var livet på landet i 1920'erne omkring landsbyen Allerup øst for Odense, der prentede sig i Inge Faurtofts sind, således at det meget senere erindret blev til historien om Jens Nielsen og hans familie. Selv skriver hun derom: »På min barndoms bøndergårde var der: Heste, køer, grise, får, gæs og ænder, høns og duer ligesom i »Jeg en gård mig bygge vil«. Køerne stod på stald om vinteren og kom på græs

om sommeren. Her stod de tøjret i en lang række og blev flyttet 3 gange om dagen samtidigt med, at de blev malket. Hestene gjorde alt det tunge arbejde på gården, og de havde travlt fra tidligt forår til sent efterår. De blev spændt for plov, harve og tromle og trak de tunge arbejdsvogne. De blev passet i alle ender og kanter. For hele gårdens drift afhæng af de gode hestekræfter. Grisene fik rigeligt afløb for deres medfødte trang til at rode i jorden. Fra grisestien førte en lem ud til det fri. Der gik de i en stor indhegning og endevendte jorden, til der ikke fandtes ét grønt strå. Gæs, ænder og høns løb for det meste frit omkring. Alle disse smukke og morsomme dyr gav landskabet liv og livet indhold. Dengang blev en bonde ikke ruineret, hvis en afgrøde slog fejl. For han dyrkede 100 forskellige ting. Rug, hvede, byg, havre, hør, roer, kartofler, kål og alle slags havesager. Slog vintersæden fejl, lykkedes måske vårsæden. Hvis høet svigtede, lykkedes det måske med roerne. Kom der virkeligt uår, kunne man være sikker på, at der var en sum på bankbogen til at stå imod med. Men det skulle gå hårdt til, før der blev rørt ved »kapitalen«

Det er almindeligt anerkendt, at man skriver sine erindringer formet og farvet af det liv, der er gennemlevet, men kan man også putte livet i æsker og nå folk med et ideelt budskab om, at der var en tid, hvor

Inge Faurtoft ved sit beskedne arbejdsbord i hjemmet i Hillerød. Her har hun skabt de ialt 103 æsker, der viser henholdsvis »Årets gang på Jens Nielsens bondegård« og »En septemberdag på Jens Nielsens bondegård«. På bordet ses de små æsker, som danner rammen om hendes kunstværker.

mennesker og deres husdyr levede anstændigt sammen i gensidig afhængighed, og hvor bondegården som produktionsenhed betød fællesskab om arbejde, forpligtelser og udkomme for samtlige familiemedlemmer? Inge Faurtoft har gjort det. I 57 og 46

æsker med et omrids på 22x14 cm og en dybde på 6-8 cm og lidt større, når emnet kræver det, skildrer hun i perspektiv henholdsvis årets gang og forløbet af en septemberdag på Jens Nielsens bondegård, således at ingen forbliver uberørte af motiver-

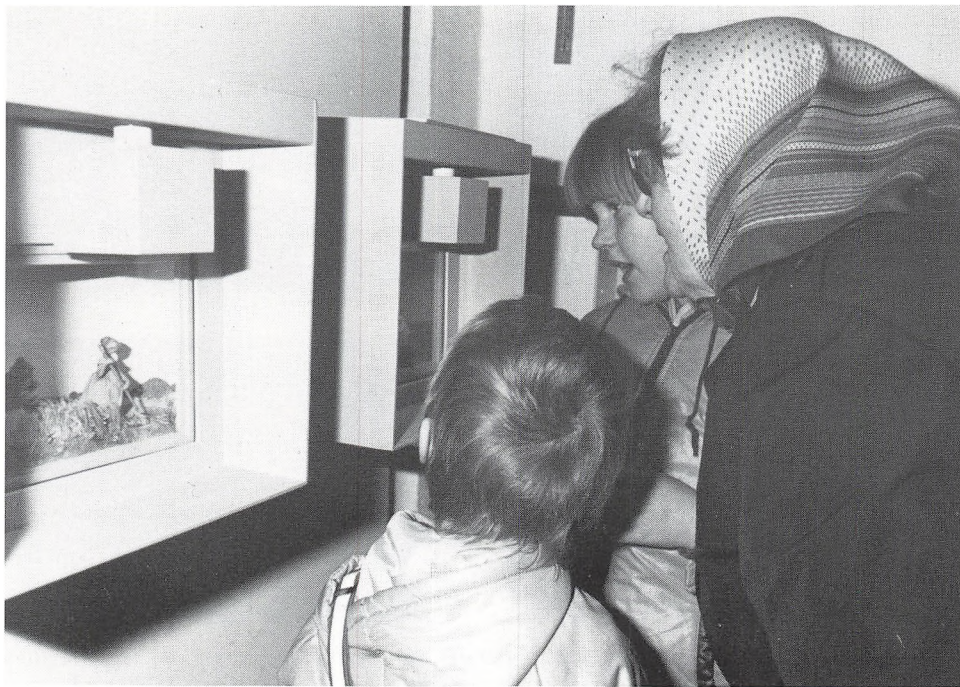
nes menneskelighed og hendes helt originale kunstneriske opfattelse og fantasi. Man følger familien gennem årets skiftende arbejder og højtider inden døre i stue, køkken, bryggers og stald og ude i mark, eng og skov. De pløjer, sår og høster, tager sig af gårdens forskellige dyr, vasker, bager og syer, går i skole, til købmand og til høstfest for til sidst at fejre jul sammen. En septemberdag på Jens Nielsens bondegård viser den samme familie travlt beskæftiget med dagens forskellige gøremål, sådan som de nu har kunnet forekomme på en septemberdag i 1920'erne, hvor man om aftenen er inviteret til førstelærer Mortensens fødselsdag.

Alle detaljer i kompositionerne har Inge Faurtoft selv fremstillet, husgeråd, møbler og landbrugsredskaber, personer og dyr, landskaber, træer, blomster og græs. Det korte perspektiv i de små æsker beherskes suverænt for selv den mest kritiske iagttagere; dyrene er skåret i perspektiv, komfuret er højere på ydersiden end på indersiden, stolene har ulige lange ben. Af materialernes mærkelige og frodige mangfoldighed skaber hun en kunstnerisk helhed; piberensere, vat og papir bliver til udtryksfulde skikkelser, der uden ansigtsudtryk med deres holdning siger alt, idet Inge Faurtoft helt bevidst overlader til iagttageren at tolke relationerne mellem sceneriernes figurer. Bag denne kunst ligger en sikker viden om, hvordan mennesket står og går, erhvervet gennem mange års yogadyrkning og studier i den menneskelige krops muskulatur. Bag udformningen af motivernes forskellige dyr ligger måneders tegnearbejde og studier af dyrenes opbygning og karakteristiske adfærd i forskellige situationer, for først

derigennem kommer de til at leve inden for den virkelighed, som æskerne skaber. Polyurethan skæres med skalpel ud til skulpturelle heste, grise og køer, og naturens egne materialer indgår med stor opfindsomhed i æskernes talrige enkeltheder. Og så er alle detaljer alligevel ikke med, endskønt iagttageren forledes til at tro det, og denne evne til at belyse og forenkles valgt situation med nøjagtigt de enkeltheder, der beskriver den, er nok, ved siden af den fremragende behandling af perspektivet i æskerne, Inge Faurtofts største kunst. »Erindringen er den søde side af hukommelsen«, siger hun selv. Med hukommelsen anstrenger man sig for at huske alt, men erindringen udvælger selv de ting, som har givet indhold til situationer, som man i erindringen vender tilbage til. Desuden ville der blive en vældig og helt ukunstnerisk trængsel i æskerne, dersom alt skulle med.

Gæstebogen, som følger udstillingerne, strømmer over af lovprisninger på mange sprog, også nudansk: »Det er bare tæskelot«. »Det er simpelthen kunst af højeste karat. Det er som at opleve sin egen barndom«. En ung pige har tegnet sig selv og skriver: »Det er det flotteste og mest detaljerede stykke arbejde, jeg nogensinde har set. Jeg synes, det er utroligt smukt. Skønheden er ubeskrivelig. P.S. Jeg tror min familie synes det samme«.

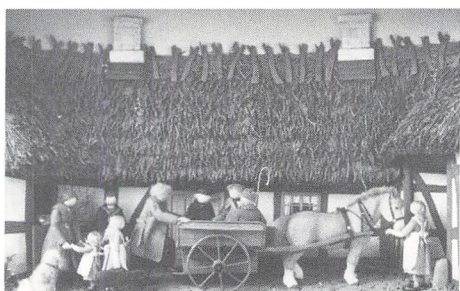
Man spørger sig måske, hvorfor og hvordan denne iøvrigt alment menneskelige skildring af østdanske landboforhold er endt på museet for den midtjyske hedekultur i Herning. Det skete, dels fordi de museer, der fik den tilbudt i København og i Hillerød, hvor Inge Faurtoft i dag bor og

På udstilling vises æskerne i små, dertil indrettede montrer, og det er svært at sige, hvem der har mest udbytte af at se dem. Ældre mennesker nikker genkendende til de situationer, som skildres, og børnene lytter ivrigt til deres beretninger om en tid, der forsvandt.

arbejder, betakkede sig, dels fordi jeg som leder af Herning Museum blev grebet af den samme dybtfølte begejstring, som siden har grebet mange af vore besøgende, da jeg ved juletid 1976 ved en tilfældighed blev konfronteret med Inge Faurtoft og hendes arbejde gennem en TV udsendelse produceret af Else Lidegaard. Ægtheden og budskabet i hendes skildring, som er blottet for uægte nostalgi, ramte mig simpelthen lige i hjertet, og jeg helmede ikke, førend jeg gennem Danmarks Radio havde fået forbindelse med hende og havde fået lov til at låne æskerne til Herning Museum. Fra 1. sep-

tember 1977 viste vi Årets gang på Jens Niensens bondegård på en særudstilling, og et halvt års tid senere forærede Inge Faurtoft sit arbejde til os. En journalistelev i Hillerød skrev med ungdommeligt klarsyn følgende svada i den lokale avis: »Kultur-fyrsterne i Hillerød kan vinke og turistforening, museumsfolk og alle menigmænd, som er enige med afdøde Hartwig Frisch i, at kultur er vaner, kan græmme sig over, at man har mistet 57 æsker, som indeholdt en næsten forsvunden landbofamilies vaner og liv igennem et enkelt år. Herning fremskaffede en velbesøgt museumsplads til Hille-

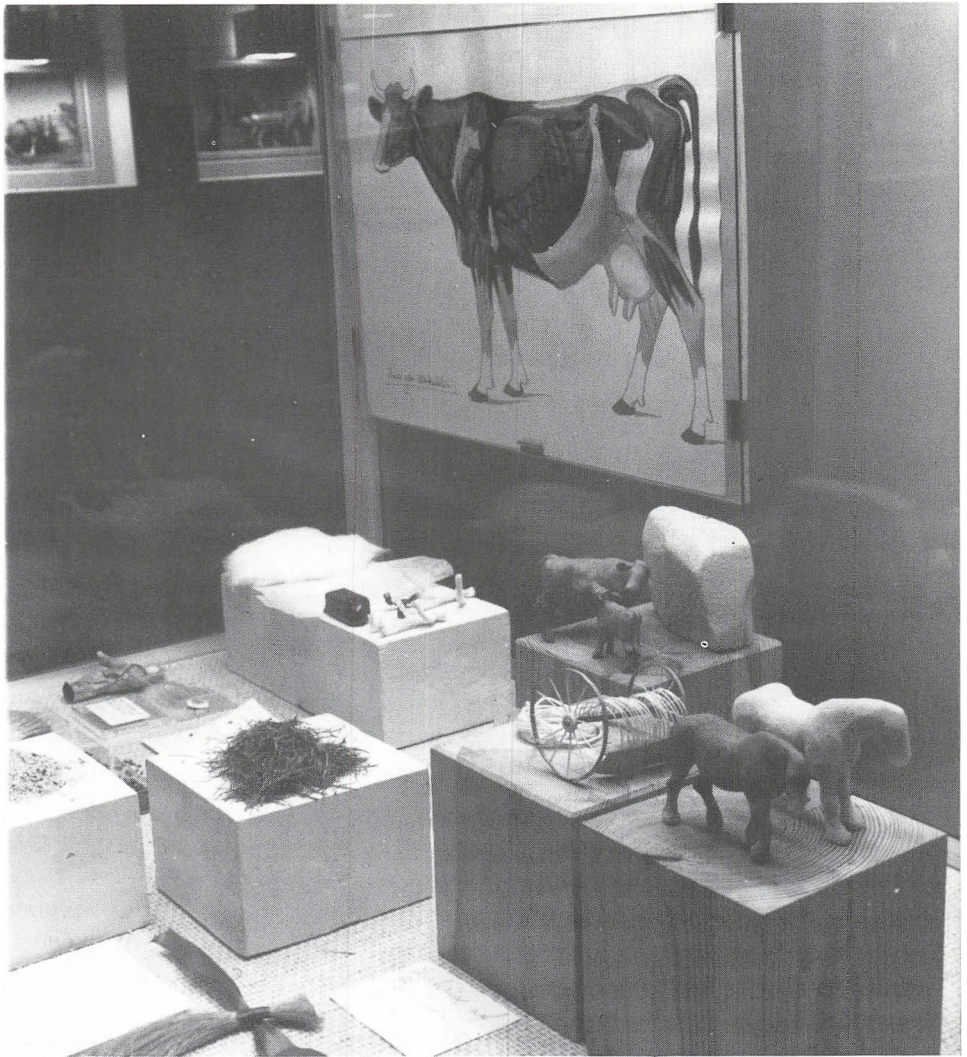
I værket »En septemberdag på Jens Niensens bondegård«, viser Inge Faurtoft dagens forskellige gøremål fra solopgang til dagen slutter med fødselsdagsfest hos førstelærer Mortensen.

rød-kunstnerinden Inge Faurtofts geniale og enestående æsker. Ingen kan være i tvivl om, at Herning dermed er blevet en landsattraktion rigere«. I 1984 modtog vi ligeledes som gave udstillingen »En septemberdag på Jens Niensens bondegård«.

På et kulturhistorisk museum kommer der mennesker fra alle samfundslag, og tit har jeg stået foran Inges æsker, fortalt om dem og med en vis spænding noteret mig publikums reaktioner. Ser de på dem med ørerne eller med øjnene? En gammel hedebonde gik fra æske til æske, idet han hver gang dybtfølt udbrød: »Åh! hvor er 'et skøn«. Det var en umiddelbar reaktion fra et menneske, der glædede sig over at se sin

egen tilværelse sublimeret og gjort til genstand for en kunstnerisk fortolkning. Kunsthistorikere og kulturhistorikere har naturligvis vanskeligere ved at forholde sig umiddelbart til æskerne. De førstnævnte tøver overfor den ukendte og selvopfundne kunstart, de sidstnævnte hæfter sig ved, om motiverne er korrekte i detaljen og har som hovedindvending, at Inge Faurtoft har undladt at skildre de mørke sider af tilværelsen på landet, det sure slid, som også var en del af hverdagen.

Ingen af delene har egentlig været Inge Faurtofts ærinde. Men med selvfølgelig kunstnerisk disciplin har hun efter dybtgående studier i perspektiv, anatomi, leve-

I en udstillingsmontre vises et udvalg af de materialer, som Inge Faurtoft bruger i sine æsker. I baggrunden bliver piberensere til livagtige figurer, og i forgrunden ses heste skåret ud af polyurethan. Bagved hænger et af de mange dyrestudier, som ligger til grund for æskernes livagtige dyrefigurer.

vis og materialernes holdbarhed udført alt korrekt og gedigent, og med den frihed som kunstneren har overfor den valgte op-

gave, har hun videregivet et budskab om nogle værdier i livet, som hun finder er af væsentlig betydning.

De 57 æsker om årets gang på Jens Nielsens bondegård skabte Inge Faurtoft i årene fra 1972 til 1977, mest for at glæde sig selv og uden egentlig tanke for fremtiden. Da ideen om at vise dem på udstilling tog form, viste det sig hurtigt at være nødvendigt at indbygge æskerne i specialfremstillede montrer, for at beskytte dem mod støv og berøring og for at kunne belyse dem hensigtsmæssigt. Denne opgave blev løst på bedste vis i samarbejde med ægtemanden Morten Faurtoft.

Inge Faurtoft var allerede da begyndt at tænke på en række æsker, der skulle vise koholdet på en bondegård, og det arbejde der er forbundet dermed. Men da det viste sig, at enkelte materialer og farver i de udstillede æsker blev nedbrudt og blegnede, bestemte hun sig for at skabe en ny helstøbt serie, som ikke bare var en tilføjelse til den første. Det blev til En septemberdag på Jens Nielsens bondegård, skabt fra 1977 til 1984, bag hvilken der ligger omfattende studier i de anvendte materialers og farvers holdbarhed. På baggrund af disse erfaringer fik hun mod på at restaurere den første udstilling, og for det tilfælde at hun aldrig skulle blive færdig, begyndte hun bagfra. Så ville tilskueren, som hun selv sagde det, bare tro, at hun var blevet dygtigere og dygtigere. Heldigvis blev hun færdig og lever i bedste velgående. I alt 40 æsker fornyede hun helt, og 17 blev restaureret, fordi de var så gode, at hun ikke troede, hun kunne lave dem bedre.

Da det siden kom til fotografering af æskerne til TV, dias, postkort og bøger, bød det på særlige problemer. At fotografe-

re motiverne, som det menneskelige øje opfatter dem, at bevare stemningen i dem, at lægge lyset, således at det tredimensionelle rum opfattes og samtidig udlyse dem, således at forstyrrende skygger bortelimineres, stiller krav om en medskabende fotograf. Dette eksperimenterende felt har overvejende været Morten Faurtofts, og det har ført til mange overvejelser og ærgelser, men også til fornemme resultater.

På Herning Museum har vi følt en stor forpligtelse til at sørge for, at Inge Faurtofts arbejde blev kendt og værdsat, således som det fortjener. Det har ikke været nogen tung opgave, men et arbejde, som har givet mange glæder og gode personlige kontakter overalt, hvor æskerne har været vist, på Nordiska Museet og Liljevalchs Konsthall i Stockholm, på Kulturen i Lund og mange andre steder i Sverige, og i Norge bl.a. på Norsk Folkemuseum i Oslo og Bryggens Museum i Bergen, og så naturligvis adskillige steder rundt om i Danmark, som for eks. på Nordjyllands Kunstmuseum, i Den fynske Landsby og i Nikolaj i København. Derigennem og gennem bøgerne på dansk, svensk og tysk, TV-produktioner i Danmark, Sverige og Norge, samt undervisningsmateriale og dias med ledsagende kommentarer til skolebrug, er Inge Faurtofts indsigtfulde og helt igennem originale fortolkning af en ærkedansk landbofamilies liv og fælleskab omkring 1920 blevet kendt og elsket af tusinder af mennesker.

Som påskønnelse af sit arbejde har Inge Faurtoft modtaget priser fra Mads Eg Damgaards fond, Anna og Michael Jensens fond og Landbrugsrådets Kulturfond.

Nye dysser

Dysserne er de ældste monumenter i Danmark. De byggedes af stenalderbønderne som gravkamre til deres ledere for over 5.000 år siden. Væggene i dyssekammeret bestod af mindst 3-4 store sten og taget af én meget stor sten, som kaldes for overliggeren. Dyssekammeret lå i en høj, der langs randen var omgivet af store sten, de såkaldte randsten.

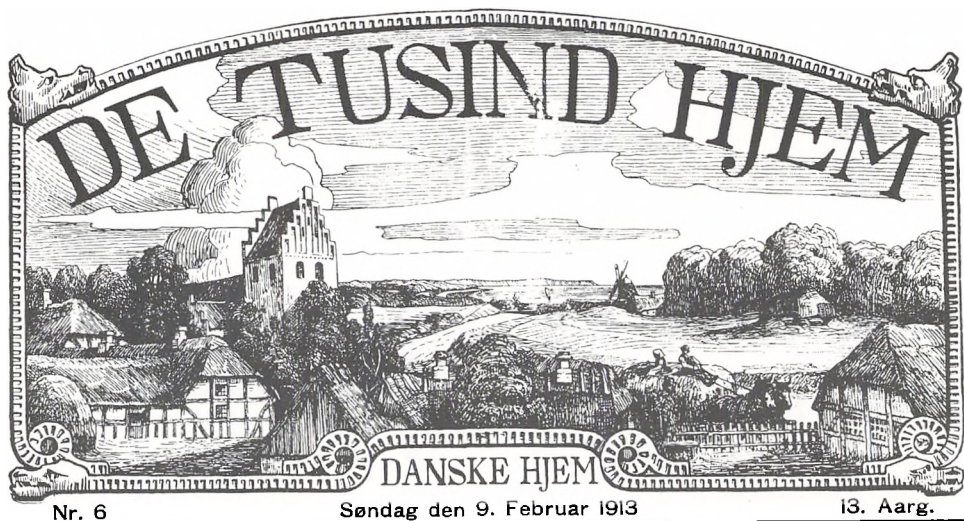
Tiden og menneskene har været hård ved dysserne, så kun få er bevaret i oprindelig skikkelse. Tusinder af dysser er blevet sløjftet, fordi de lå i vejen for markarbejdet, og samtidig kunne de store sten hugges til skærver eller på anden vis gøre nytte. Var ødelæggelsen af en dysse først begyndt, blev forfaldet hurtigt fremskyndet af erosion og yderligere ødelæggelse. Tit er hele højen væk, og tilbage er der på det i dag fredede anlæg måske kun selve dyssekammeret med eller uden overligger. Som et skelet uden kød ligger dyssekammeret uden høj.

Nu er vores ærinde imidlertid ikke disse imponerende mindesmærker fra oldtiden, men dysser bygget i vor tid og til helt andre formål. Rundt om i mange haver – som regel landbohaver – kan man se små prydysser, der er lavet efter samme enkle princip: en stor sten hviler på tre mindre sten. Den moderne dysse ligner langt fra sin forgænger. Dels er det den afpillede oldtidsdysse, der her efterlignes og dels er de nye

dysser både væsentligt mindre og anderledes primitive i bygningsmåde end de gamle dysser. Men lad os ikke fortabe os i spidsfindigheder. Det vigtigste i de nye dysser er ideen. De er blevet til budbringere.

De ældste kunstige dysser herhjemme stammer fra omkring år 1800. I løbet af 1800-tallet opføres adskillige nye dysser. Dette moderne dyssebyggeri synes at nå sit højdepunkt i vort århundrede i tiåret 1920-30. 1800-tallets dyssebyggeri skal ses i sammenhæng med to karakteristiske fænomener i det århundrede: romantikken og nationalismen. Som symbol kunne dyssen bruges af begge, der ofte var forenet i en og samme person eller bevægelse. For romantikeren var dyssen et sindbillede på ensom ro i den store uspolerede natur langt fra denne verdens trængsler: »O, venlige grav, i din skygge boer fred. Din tavse indbygger af sorger ej ved«. ¹⁾ Samtidigt genopdagede romantikerne oldtiden, som blev betragtet som en glørværdig periode. Tænk f.eks. blot på Oehenschlägers digt »Guldhornene« og Grundtvigs oversættelser til dansk af de nordiske sagaer og eddakvad. En voldsom interesse for oldtiden gjorde sig gældende og gav sig bl.a. udslag i oprettelsen af Nationalmuseet i 1807.

Som arkæolog i dag bliver man ofte spurgt om, hvad man kan bruge oldtiden til. Et sådant spørgsmål kunne man ikke fo-

Forsiden på »De tusind Hjem« fra 1913 viser, hvorledes den nationalromantiske opfattelse af Danmark var blevet folkeeje. Kun dannebrog synes at mangle i idyllen af bønder, skov og strand, det hvide kirketårn, møllen og så selvfølgelig dyssen på marken, alt indrammet af en slags oldnordisk dyrestil.

restille sig fremsat omkring midten af 1800-tallet. Dengang blev arkæologernes viden om oldtiden brugt som led i opbygningen af en national bevidsthed. Med de forsmædelige nederlag først til englænderne i det første tiår af århundredet og siden til tyskerne i 1864 havde man brug for at stive den nationale bevidsthed af. Derfor vendte man sig mod oldtiden, som blev betragtet som en guldalder, hvor danskerne var frie, ædle og stærke.

Også virkningen af landboreformerne får afgørende indflydelse på vor opfattelse af oldtiden. Den frie bondestand, som adel og gejstlighed havde undertrykt i århundreder, vendte sig mod den ikke så belastede oldtid. Da var bonden også fri, mente man. Og på mange bønders marker blev

forbindelsen mellem oldtidsbonden og nutidsbonden bekræftet af stenøkser, gravhøje og dysser. Oldsager og oldtidsminder blev som slagkraftige symboler et vigtigt led i opbygningen af bøndernes standsbevidsthed og danskernes nationale og historiske identitet. I den forbindelse blev dyssen brugt som symbol på danskhed, og blev ved siden af dannebrog noget af det aller mest danske, man kunne tænke sig. Denne stærke nationalhistoriske bevægelse blev dyrket intenst i bl.a. skolerne, militæret og på højskolerne langt op i vort århundrede. Og som vi skal se i det følgende, gav det sig meget kraftige udslag i 1920 ved genforeningen, da store dele af det i 1864 tabte Sønderjylland kom tilbage til Danmark.

Ingen anden begivenhed eller person har

Vejrum-dyssen ligger på toppen af Brokhøj lige ved landevejen Holstebro-Struer.

som genforeningen givet anledning til rejsning af så mange mindesmærker herhjemme. 561 stykker blev det til i årene 1919-1939, heraf blev over halvdelen opsat i genforeningsåret 1920. Langt de fleste af mindesmærkerne består af sten, der som regel er enkeltstående. En del mindesmærker er dog lavet som dysser. Rejsningen af de fleste af disse mindesmærker var en fællessag udført af byens eller sognets folk, af højskoler, foreninger o.lign. Typisk er da også, at mange af genforeningsstenene blev opsat på offentlige steder, åbne pladser i byerne, ved veje og skoler, på udflugts- og mødesteder o.lign. Dog, et lille antal mindesmærker er rejst på privat basis, ofte i en have eller på en gravhøj tæt ved en gård. Mange gange benyttede man oldtidssten, dvs. sten

taget fra gravhøje og dysser. Udover at disse sten ofte havde den rette størrelse, så havde de også en særlig tiltrækning idet de forbandt dansk nutid med fortids storhed: »Før dækkede du kæmpeben, nu står du som bautasten«. Rådede man ikke over en oldtidssten, så kunne man rejse mindesmærket på en oldtidshøj. Det er reglen, at mindesmærkerne er forsynet med en indskrift, gerne af stærkt nationalt tilsnit. Dog på mange sten står blot »1864-1920« eller bare »1920«. Som en bekræftelse på, at der stadig var saft, kraft og vilje i den danske ungdom, skulle stenene helst flyttes alene ved menneskekraft.²⁾ Der kunne fortælles meget andet om genforeningsmindesmærkerne, men lad os vende tilbage til vor landsdel.

Skolebørnene trækker af sted med stenene til Vejrum-dyssen, godt hjulpet af en hest og enkelte voksne. I baggrunden ses Vejrum Kirke.

I Ringkøbing amt blev genforeningen fejret og mindet med 26 mindesmærker. Heraf består de 21 af sten, rejst i årene 1919-1923.³⁾ Nogle få er lavet som stendysser. I det følgende skal vi se på to af de mest kendte og sete – Vejrumdyssen og Ringkøbingdyssen. Idegrundlaget er det samme, opførelsen og deres skæbne vidt forskellig.

Vejrum-dyssen

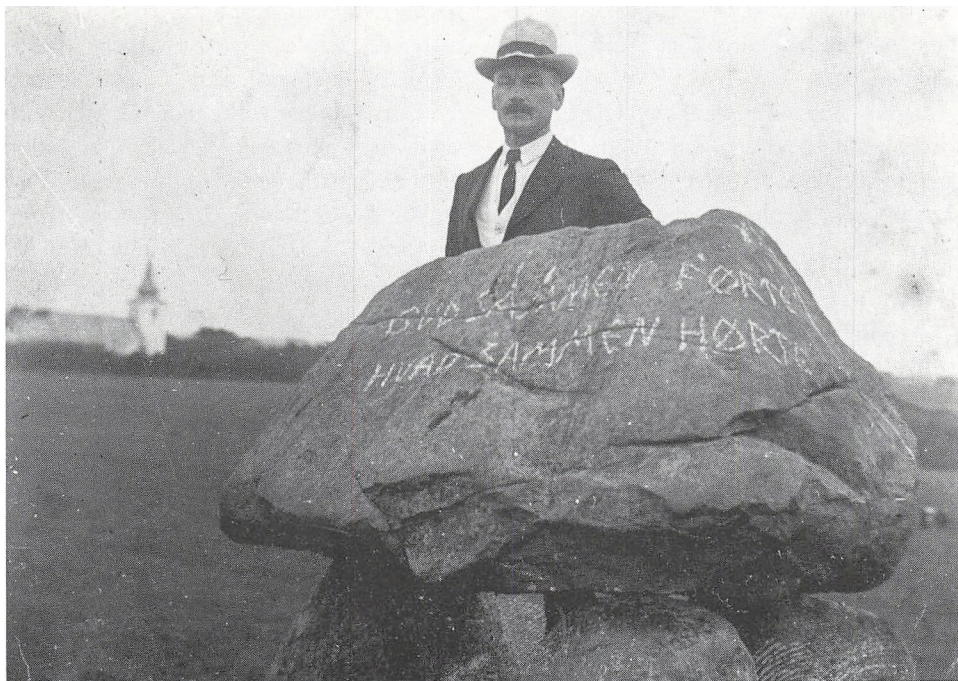
Alle, der har kørt ad hovedvejen mellem Holstebro og Struer, har sikkert lagt mærke til to store gravhøje, hvoraf den ene har en lille stendysse på toppen. De ligger ganske tæt ved hovedvejen lige nord for Vejrum kirke. Gravhøjene er udfra størrelsen at dømme nok fra bronzealderen. Dysser er som bekendt fra stenalderen. Et eller an-

det stemmer ikke. Dyssen har bestemt heller ikke dimensioner som en stenalderdysse. Stenalderens dyssekamre står heller aldrig på toppen af gravhøje.

Hvis man standser bilen og stiger op på højen, viser der sig en poetisk inskription på overliggeren af dyssen. Den forklarer sagens rette sammenhæng. Her står med runelignende bogstaver: »GUD SAMMEN FØRTE HVAD SAMMEN HØRTE 1864-1920«. Der er altså tale om en lille genforeningsdysse.

Dyssen er rejst til genforeningsdagen d. 9. juli 1920. Initiativtager til rejsningen var førstelærer ved Vejrum Nordre skole Christian E. Rauff. Chr. Rauff var meget national bevidst, så det er faldet ham helt naturligt at tage et sådant initiativ.

Stenene – tre mindre bæresten og den

Førstelærer Chr. E. Rauff ved Vejrum-dyssen ved indvielsen i 1920.

store overligger – lå dengang nær ved kirken. De var i tidens løb kommet hertil fra de nærliggende marker.

Chr. Rauff udvalgte den sydligste af de to gravhøje ved navn Brokhøj til fundament for sin genforeningsdysse. To år tidligere var de to gravhøje blevet fredlyst ved menighedsrådets medvirken. Forøvrigt er højnavnet kendt tilbage til 1638, så dengang har brokken, dvs. grævlingen måske haft sin hule i højen.

Hvordan skulle man nu få stenene de ca. 250 m hen til højen og op på den 6 m høje gravhøj. Som skolelærer var vel intet mere nærliggende end at få børnene med til dette forehavende.

En slæde blev tømret af store granrafter med tværliggende brædder, og så blev frikvartererne i flere dage brugt til arbejdet. Alle børnene fra de store klasser – det vil sige fra fjerde klasse – slæbte af sted. Et lille stykke i hvert frikvarter – de blev ganske vist lidt lange, fortæller Jakob Christiansen, der som 12-årig var med til at slæbe af med stenene.⁴⁾

Da børnene havde slæbt det første stykke og nok efterhånden var blevet lidt trætte af det tunge arbejde, blev der spændt en hest for, som det ses på billedet. På det sidste stykke op af højen var flere voksne mænd fra sognet blevet hidkaldt blandt andet til at sørge for, at stenene ikke faldt af slæden.

Indskriften, der går halvt rundt om overliggeren, mejslede lærer Chr. Rauff selv ind i stenen.

Det lille fine monument stod klar til genforeningsdagen d. 9. juli 1920. Nogen egentlig indvielsesfest blev ikke holdt, men skolebørnene var sammen en tur oppe på højen.

Ringkøbing-dyssen

På plænen ved indgangen til Ringkøbing Museum ligger en stor, flad kæmpesten. Knap 3 m lang, over 1½ m bred og med en vægt på mindst 6 tons. Stenen opfattes af mange som en overligger til en oldtidsdysse, hvilken den også ville have været særdeles velegnet til. Der er da også tale om en overligger fra en dysse, bare ikke fra oldtiden men fra nutiden. I 1960 kom stenen til museet, da byens genforeningsmindesmærke – en stor flot dysse på en kunstig gravhøj omsat af en mængde randsten – blev sløffet. Ved den lejlighed stod der at læse i Ringkøbing Amts Dagblad: »Kæmpestenen blev rejst ... i et af de første år efter genforeningen, om hvilken stenen skulle stå som minde. Overligger-stenen blev transporteret til Ringkøbing fra Thorsted, hvor den havde været overligger på et gravkammer. Den blev rejst på højen ved J. C. Christensens Allé under ledelse af arkitekt Johs. Lambæk, der i hånden holdt en femkroneseddél med en kæmpehøj-afbildning, medens arbejdet stod på. Herefter omtaler avisen besværet med at flytte stenen igen i 1960, hvor den store kran »Karen«, der netop havde løftet dieselmotoren ned i skibsværftets nyeste kutter, måtte hidkaldes. Til sidst blev stenen »kørt til Ringkøbing Mu-

seum, hvor den opstilles i haven ud mod Kongevejen. Museet har i forvejen en tilsvarende overligger-sten.«⁵⁾ I dette avisreferat er der et par uafklarede punkter, som vi vil vende tilbage til. Men lad os først se på omstændighederne ved opførelsen af Ringkøbing-dyssen.⁶⁾

I foråret 1920 samledes i Ringkøbing repræsentanter for en række af byens foreninger til et møde på rådhuset for at planlægge de festligheder, hvormed genforeningen skulle fejres. Ved den lejlighed foreslog redaktør Vilhelm Nielsen (den senere i byen så legendariske borgmester »Kejser Vilhelm«), at man ved frivillige bidrag skulle rejse en stendysse på en kæmpehøj ved den nordlige indkørsel til byen. Der blev nedsat et lille udvalg med Vilh. Nielsen som formand. På en trekantet plads ved J. C. Christensens Allés udmunding i Nygade blev kort efter rejst en kunstig jordhøj, der var kørt sammen af 800 læs jord. Men så kneb det. Skønt man fik samlet en del penge ind, kunne der ikke findes en overligger af passende størrelse til stendyssen. Arbejdet med mindesmærket gik i stå. Den følgende vinter var udvalget en tur i Thorsted for at se på en stor sten, som gårdejer Kr. Kristensen, Bondesgårde, havde tilbudt gratis. Det var en udmærket sten, men man tog ikke mod tilbuddet. Stenen lå nemlig så langt inde på heden, at det ville blive for besværligt og dyrt at flytte den til Ringkøbing. Men stadig manglede man en sten, så da man kort efter fik et lignende tilbud, sagde man ikke nej tak, skønt besværet og omkostningerne ved transporten næppe har været mindre.

Denne gang var det en gårdejer i Muldbjerg, Andreas Sand, som under markar-

Genforeningsmonumentet i Ringkøbing. I baggrunden ses stationen. Foto antagelig fra 1920'erne.

bejdet var stødt på en meget stor sten. Udvalget måtte atter af sted, og denne gang blev stenen godkendt til at kunne blive overligger på mindesmærket i Ringkøbing. Transporten, som blev overdraget fabrikant N. Poulsen, var noget besværlig. Først skulle stenen hæves op af hullet med en kran og placeres på en blokvogn. Vognen med stenen kunne så rulles på skinner de ca. 1 km ud til landevejen Muldbjerg-Hee, hvor en stor lastbil ventede på at køre den til Ringkøbing. Stenen kom til Ringkøbing i april 1921.⁷⁾ På grund af stenens anselige størrelse var man ved at opgive at bruge den

som overligger. I stedet syslede man med den tanke, at rejse den som en bautasten på højkant på toppen af den kunstige høj, som skulle være lyngklædt. Den oprindelige ide med en stendysse blev dog gennemført. Mon ikke Ringkøbing-dyssen dermed var blandt de største kunstige dysser, som er lavet herhjemme.

Nu gik arbejdet med monumentet atter i stå. Der blev ikke indhugget nogen inskription i stenen, da ingen af de indkomne forslag fandtes egnet. Ligeledes blev mindesmærket heller ikke afsløret ved nogen højtidelighed. Kommunen værnede og vedlige-

Den store sten i haven til Ringkjøbing Museum har tidligere været overligger på byens genforeningsmonument.

holdt mindesmærket, indtil det i 1960 blev sløjftet. Den store høj med stendysen lå bogstaveligt talt i vejen for opførelsen af viadukten og den hermed forbundne vejudvidelse, som fandt sted det år.

Som nævnt tidligere blev stenen fragtet til museet og opstillet dér. Inden vi helt forlader stenen ved Ringkjøbing Museum, skal et lille sten-mysterium i museets have omtales. I 1929 forærede gdr. Bertel Knudsen, Bondesgårde, to store sten til museet. De to sten havde en anslået vægt på 5.000 og 10.000 pund, altså $2\frac{1}{2}$ og 5 tons.⁸⁾ Den store sten må være den samme sten, som genforeningsudvalget var ude at se på vinteren 1920/21 hos Kr. Kristensen, Bertel

Knudsens svigerfar. Begge sten omtales i protokollen som overliggersten. De stammer fra en ødelagt langdysse ved navn Store Østersten. I en nøje trykt beskrivelse af museet fra 1935 omtales, at der i haven findes »to store overliggerer fra en høj i Torsted«.⁹⁾ Så da overliggeren fra det sløjfede genforeningsmindesmærke kommer til museet i 1960, burde der nu være tre store sten. Men avisomtalen dengang, jvf. tidligere, nævner udtrykkeligt, at der foruden den nyttilkomne sten kun findes en tilsvarende overliggersten. I dag findes da også kun to store sten, nemlig genforeningsstenen på 6 tons og en knap $2\frac{1}{2}$ tons tung sten, der ligger ud til Herningvej. Der mangler altså en

sten på sandsynligvis 5 tons. Den er forsvundet i tidsrummet 1935-1960, tilsyneladende uden at efterlade sig spor.

Endelig skal som et kuriosum nævnes, at der i 1922 og et par årtier frem fandtes en kunstig stendysse foran Tangs hus i museets have, jvf. foto i FRAM 1983 s. 11. Da denne dysse blev sløjftet, blev dens overligger i 1942 anvendt som gravsten for Matthias Klokker, skaberen af Ringkjøbing Museum.

De to omtalte nye dysser, Vejrum-dyssen og Ringkøbing-dyssen, er trods det fælles udseende – en dysse på toppen af en høj – meget forskellige. Begge er mindesmærker for genforeningen, men her hører ligheden også op. Vejrum-dyssen er et lille intimt, udgiftsfrit mindesmærke, skabt af en skolelærer, der sammen med sine skolebørn slæbte stenene til deres nuværende plads. Ringkøbing-dyssen var stor, udgiftskrævende og mere teknisk: stor høj, stor sten, kran, og lastbiltransport. Andre steder i landet trak man ligeså store sten frem til deres bestemmelsessted alene ved menneskekraft. En skolelærer i en landsby magtede mere end et helt udvalg i en købstad, nemlig at indhugge en inskription. Det er ligesom, at engagementet blev noget mat i Ringkøbing, eller også var projektet for ambitiøst. Måske ligger der noget symbolsk i, at mindesmærket ikke længere eksisterer.

De ældste kunstige dysser fra omkring år 1800 blev opført som led i en sværmerisk, apolitisk holdning til naturen. Bag dem stod adelen, højstående embedsmænd og borgere. I løbet af 1800-tallet bliver de nye dysser politiske. Den nye klasse af frie borgere, som kommer til efter afskaffelsen af

*Mon genforeningsstenen til
evig hvile sig har lagt?*

*Ja undskyld, at jeg spør'
hr. redaktør.*

*For hvis at nemlig dette sku'
være komiteens agt,
som inskription jeg må
da foreslå:*

*»Herunder hviler der en god
idé af første sort;
dens liv var meget kort,
for tidlig gik den bort«,
og nederst ku' på stenen så
der stå – måske med rødt –
som for eksempel »sov nu lille
Vilhelm sødt«!*

Ringkøbing-dyssens manglende inskription inspirerede den lokale poet og spøgefugl, isenkræmmer Valdemar Lange, til en drillevis, hvorfra der vises et uddrag. Visen blev sunget i den selskabelige forening, Løverdagsklubben.

enevælden med junigrundloven i 1849, inddrager dysserne som symboler i kampen for fædrelandet. Med frigørelsen og oplysningen af bondestanden, højskolebevægelsen m.m. bliver dyssebyggeriet et alment demokratisk anliggende, der med genforeningen kulminerer i 1920-1930. Enkelte politiske dysser opføres for at fejre befrielsen i 1945. Men ellers »glemmes« det politiske budskab i de kunstige dysser, omend dysser stadig bygges. Måske dukker det op igen en dag, når det forenede Europa igen vil få nationalfølelsen til at blomstre i vort lille land – jo mere EF, jo flere dysser!

Noter:

1. Indskrift på overligger på kunstig gravhøj fra herregården Løvenborgs romantiske haveanlæg, jvf. Chr. Elling: Den romantiske have, s. 119, Kbh. 1942 og I. Nielsen (red.): Bevar din arv, s. 68, Kbh. 1987.
2. J. Vejlager: Genforeningsmindesmærkernes historie. Kolding 1939. P. Eriksen: Samsøs store stengrave, s. 123-126.
3. Om genforeningsmindesmærker i Ringkøbing amt se J. Vejlager 1939 s. 453-476 og J. Vejlager »Genforeningsmindesmærkerne i Ringkøbing amt«, Hardsyssels Aarbog, 23. bind, 1929 s. 113-145.
4. Aage Rauff, Holstebro og Jakob Christiansen, Vejrum takkes for oplysninger om Vejrumdysen.
5. Ringkøbing Amts Dagblad d. 7/9 1960.
6. Vejlager 1939 s. 455 og artikel »Genforeningsmindesmærket i Ringkøbing« i Ringkøbing Amts Dagblad d. 13/4 1921.
7. Jvf. note 6. Den her gengivne skildring om hvordan transporten fandt sted, bygger på avisartiklen d. 13/4 1921, dagen før det var hensigten at flytte stenen.
8. Ringkøbing Museums j.nr. 2240.
9. H. P. Hansen i Folk og Kultur, 1935 s. 15.

ELLEN DAMGAARD, LEMVIG MUSEUM, OG HARALD THRANE OG
IVANKA PETROVA ANDERSEN, KONSERVERINGSCENTERET I ØLGOD.

Søren Bødkers skab på Lemvig Museum

En bondehåndværker og hans arbejde

HUSMAND, FISKER OG MALER

Ellen Damgaard, Lemvig Museum

På Lemvig Museum har vi en fin samling af malede bondemøbler fra perioden 1760 til 1830. Langt de fleste stammer fra de velstående sogne i Lemvigs vestlige opland. På mange gårde var de gamle møbler stadig i brug ind i dette århundrede, selv om de mest skrøbelige var blevet forvist til kamre og lofter. Når formanden for det nystiftede Lemvig Museum – dyrlæge Søren Stigaard – i 1930'erne havde set på den syge ko i stalden, var der plads i hans tidsplan til at gå på jagt i gårdens andre rum. I en tid med smag for poleret nøddetræ var de gamle malede møbler ikke højt i kurs, og dyrlægen købte eller fik tingene med hjem til museet. Således lykkedes det museet at sikre en væsentlig del af egnens bondekultur.

På langt de fleste møbler er malet ejerens navn eller initialer, et årstal og måske gårdens navn. Det betyder, at vi ofte nøjagtigt ved, hvor et skab har stået, og hvem det har tilhørt tilbage i 1700-årene. Derimod er det

meget sjældent, at vi ved, hvem der har lavet møblet; håndværkeren er anonym, og det hører til undtagelsen, at han signerer sit arbejde. Men der er undtagelser. På Lemvig Museum har vi et skab fra 1783 og et mindeblad fra 1808, der begge som signatur bærer navnet Søren Bødker. Hvem er han?

Skabet blev skænket til museet i 1930'erne og skulle ifølge giveren stamme fra Harboøre sogn. Det er et lille klædeskab med to døre og en skuffe forneden. Selve skabet er grønmalet med sort marmorering og med

Søren Bødkers klædeskab fra 1783 på Lemvig Museum. Billedet er taget til Axel Steensbergs bog »Danske Bondemøbler« fra 1949 og viser, at skabet da stod i museets forgang. Foto: Dansk Folkemuseum.

Søren Bødkers signatur på skabet.

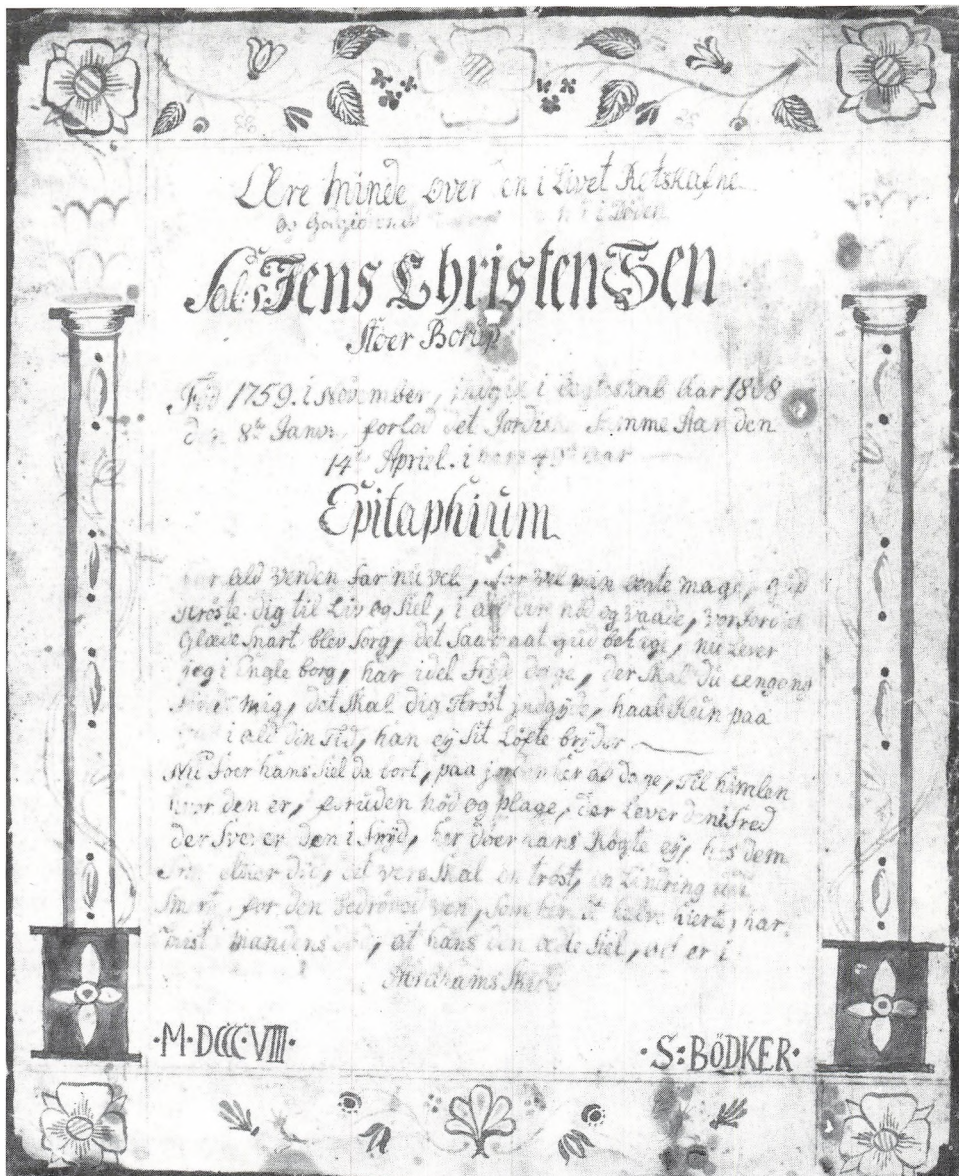
brunmarmoreret gesims. I dørfyldningerne har håndværkeren malet Adam og Eva i Paradisets Have. Motivet er så at sige klippet midt over, så slangen i Kundskabens Træ stikker hovedet ud i den ene og halen ud i den anden dørfyldning. Foroven og forned på skabslågerne er der malet en indskrift: »Si Deus Pro Nobis Qvis Contra Nos« (Hvis Gud er med os, hvem er da imod os), samt en bibelhenvisning: »1. Mosebog 3. cap. 6.v.« I en Bibeludgave fra 1718 lyder citatet således: »og qvinden saae, at træet var got at æde af, og at det var lysteligt til at se, og et ynskeligt træ til at faa forstand; saa tog hun af dets frugt, og aad, og gav sin mand ogsaa med sig, og hand aad«. Både indskriften foroven og motivet

på dørene må være malet af efter et trykt forlæg. Midt under lågerne i et lille ovalt felt står der: Søren Bødker A° 1783.

Mindebladet stammer fra Ferring og er tilegnet gårdmand Jens Christensen i »Storre Borup«; han døde 14. april 1808. Teksten er prentet med sepiabrunt tusch, og navnet er fremhævet med blåt blæk. Omkring teksten er malet en ramme i form af søjler og blomsterranker i rødt, blåt og brunt. Det er et tidstypisk motiv, som man genfinder på malede skabe og folkelige tryk. Forneden på bladet står årstallet med romertal – MDCCC VIII – og signaturen S. Bødker.

Med et skab fra Harboøre og et mindeblad fra Ferring var vi sat på sporet efter Søren Bødker geografisk. Dateringerne 1783 og 1808 gav en tidsramme. Vi fandt Søren Bødker i Ferring sogn. Ifølge folketællingerne i 1787 og 1801 var han jordløs husmand, fisker og maler og boede i et afbyggerhus under »Nørre Damsgaard«. Vi ved ikke nøjagtigt, hvor huset lå, men det var antagelig sammen med nogle andre småhuse i nærheden af kirken. Indtil 1802 var »Nørre Damsgaard« fæstegård under baroniet Rysensteen, og fæstebonden havde tre afbyggerhuse på grunden. Udover Søren Bødker boede der i 1787 en tømmermand Chr. Jespersen og en enke, der levede af almisser. Landgilden fra fæstegården blev betalt dels i rede penge, dels i form af kørsel fra havet, »naar Indstranding indtræffer«. Måske har Chr. Jespersen og Søren Bødker været med, når der skulle køres tømmer og skibsinventar hjem fra stranden.

Søren Bødker var gift med Ane Laursdatter Hestdahl. Søren havde været gift før, men hans første kone var død i barselseng

Mindeblad for gårdmand Jens Christensen, »Store Borup« i Ferring. Bladet er signeret nederst til højre af Søren Bødker.

38 år gammel med sine nyfødte tvillinger Peder og Karen. Knap et halvt år efter – 17. november 1775 – giftede Søren sig igen. Han var da 29 år gammel og Ane var 44. De fik ingen børn, men tilsyneladende tog de Sørenns brodersøn, Peder Nielsen, til sig; han var 15 år gammel ved folketællingen i 1787.

Husmand, fisker og maler – det var Søren Bødkers erhverv. Hans landbrug har kun været til husbehov. Da han døde i 1820, hørte der til huset kun en have og noget gadejord, d.v.s. en andel i sognets udyrkede fællesjord. Her kunne han holde en ko og tre får. Vi ved ikke, hvornår han købte huset, men indtil »Nørre Damsgaard« blev selveje i 1802, har han boet som lejer under fæstebonden Chr. Damsgaard. Denne var iøvrigt forlover ved Søren Bødkers første bryllup og fadder til tvillingerne. Fæsteafgiften for afbyggerhuset blev beregnet i penge, men er sikkert blevet leveret i form af arbejde for gården.

Som fisker kunne Søren Bødker deltage i det omfattende kystfiskeri, der i 1700- og 1800-årene blev drevet fra Ferring Strand. I 1766, da Søren var omkring 20 år gammel, gav præsten i Ferring denne beskrivelse af fiskeriet: »Her er eendeel Huusmænd og faae Boels Mænd, der ernærer sig af Havets Fiskeri; Om Foraaret til Mitsommer fiskes fornemmelig Kuller, og nogle Torsk, iblant ogsaa Helle-Flynder, Hommere og Taske-Krabber, alt med Kroge, fra Mitsommer til Høst Skader og Hoer; fra Efter-Høst til Vinterens Tvang, faae Torsk, og de fleeste aar nogle Sild; De fleeste Fisk blive kjøbte af dette og omliggende Sognes Beboere; det lidet overblevne blive Steen- eller Vindtørrede, og af Fiskerne udførte enten til Hol-

stebroer eller Wiborg at sælges«. Fiskeriet blev drevet i store, åbne robåde med fem-seks mands besætning.

Når »vinterens tvang« kom, gik fiskerne i land, og det gjaldt nu om at finde en lønnende beskæftigelse i vintermånederne. Det klassiske vinterarbejde på landet var tærskning af korn, men bønderne i Ferring ernærede sig ved kvægopdræt og handel med smør og fedevare, og de fodrede det meste af deres korn op utærsket. Det gav ikke meget arbejde til husmænd og daglejere. Til gengæld var de velhavende bønder interesserede i at indrette deres stuer med nye møbler, malet i tidens stil. Her var en niche for en mand som Søren Bødker, der tydeligt nok havde et vist talent for de dekorative kunster. Vi kan ikke være sikre på, om han både arbejdede som møbelsnedker og som maler, eller kun som maler. Men det er tydeligvis som maler, han har været kendt, eftersom det nævnes både i folketællingen 1787 og ved hans død i 1820. Han blev ikke nogen rig mand på sin virksomhed. I kirkebogens fadderlister kan vi få et begreb om hans omgangskreds – andre husmænd og fiskerfamilier i sognet. Men han må have klaret sig rimeligt godt, hvis man skal dømme ud fra de ejendele, som han efterlod sig, og som blev solgt på auktion den 18. september 1820.

Det er tænkeligt, at en del af indboet i Søren Bødkers hus allerede var taget fra inden auktionen af arvingerne, Sørenns bro-

*Søren Bødkers skab på
Konserveringscenteret i Ølgod –
før konservatorerne gik igang med arbejdet.
Foto: Rita Fredsgaard Nielsen.*

dersøn Peder Nielsen og dennes søn Søren, der havde været plejesøn hos Søren Bødker ligesom sin fader. Alligevel giver auktionslisten et billede af et pænt og velordnet hjem med et vist overskud, omend langt fra overflod. Af møbler var der blandt andet et stueur og et rundt slagbord, der var et passende udvalg af husgeråd og service, blandt andet seks tintallerkener og to tinbægre og hvide og brogede fajancetallerkener, og der var gardiner for den mælkehæk, hvor mælken stod og trak fløde.

Søren Bødker ejede også en lille stak bøger, Bytzows Prædikener, Det nye Testamente, en salmebog og tre andre gamle bøger. Måske var billedet af Adam og Eva i en af bøgerne? Søren havde to par briller og en »kugle«, det vil formentlig sige en glaskugle af samme slags, som for eksempel skomagere brugte, og som kunne samle lyset på det sted, hvor man skulle arbejde.

Landbrugsredskaberne var hurtigt overset – et par skovle og spader og en malkestol, et sæt haretøj og en slibesten var det hele. Søren havde som nævnt kun en ko og tre får – og en bikube – på sin lille ejendom.

Derimod var der en del værktøj, som afspejler, at Søren Bødker kan have arbejdet både som maler og som snedker. På auktionen blev værktøjet solgt i tilfældig rækkefølge; her er det søgt grupperet efter »fag«. Til malerarbejdet må henføres 1 oliekrug, 1 stor og 5 mindre olieflasker, 2 farvepotter, 1 farvebuttel, 1 løb med trykformer, 8 krukker og 1 æske med krukker. Til snedkeriet må henføres 1 sav, 1 stryghøvl, 5 lighthøvl, 1 simshøvl, 1 cirkel, 2 strikmål, 1 båndkniv og 1 bly limpotte.

Skal vi forestille os personen selv, kan vi

se ham i stadsklæderne i blå eller sort kjol med tilhørende vest og bukser, med kallemankes trøje, nye lærredsskjorte og krave og iført sort hat, blå strømper og støvler. Eller på værkstedet i sejldugsbukser og lærdertrøje, med en broget hue og uldent halsbånd, hvide strømper og træsko eller tøfler.

Auktionen i Søren Bødkers hus tiltrak et stort publikum; ialt 62 personer bød på varerne. Næsten halvdelen var Ferringboer, men der var også mange fra Harboøre og Vandborg. Enkelte kom længere væk fra – Trans, Dybe, Ramme og Houe. Christen Eskildsen fra Ferring købte huset og en hel del indbo, koen, bikuben og møddingen. Mads Borup, også fra Ferring, købte to farvepotter og en del snedkerværktøj. Malerværktøjet gik iøvrigt til forskellige liebhavere, blandt andet købte Jens Christensen Berg, der var svend hos Thomas Urmager i Houe, nogle af olieflaskerne. Pastor Nørager i Vandborg købte Søren Bødkers pæne sorte kjol, hans støvler og 5 alen sort sribet tøj. Bøgerne blev solgt til et par bønder og til degnene i Trans og Ferring. Og Else Hahl, der som den eneste kvinde deltog i forlystelserne, anskaffede sig en saltfjerdning.

Søren Bødker var 73 år gammel, da han døde. Han havde forlængst skilt sig af med fiskegrej og måske også med en del værktøj. Men at han var håndværker, er der ingen tvivl om. Måske har han malet skabet med Adam og Eva til sig selv. Det kan være kommet til Harboøre, hvor Sørenns brodersøn Peder og dennes søn Søren boede og drev fiskeri fra kysten. I hvert fald stammede skabet jo ifølge traditionen fra Harboøre, da det blev givet til museet i 1930'erne.

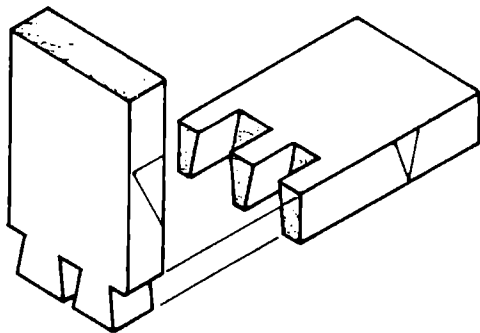

På Konserveringscenterets snedkerværksted er skabet blevet skilt ad, så det kan renses og samles på en forsvarlig måde. Konserveringstekniker Harald Thrane står for denne del af arbejdet. Foto: Rita Fredsgaard Nielsen.

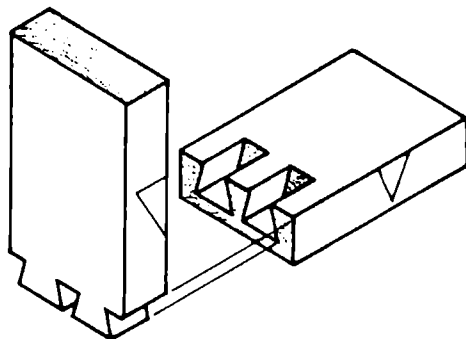
I 1990 var Lemvig Museum igang med en større istandsættelse af et par af udstillingsrummene. Flere af de gamle bondemøbler skulle flyttes, og vi bad derfor om assistance fra Konserveringscenteret i Ølgod. Harald Thrane kom op som sagkyndig og konstaterede ved den lejlighed, at Søren Bødgers efterhånden mere end 200 år gamle skab havde det dårligt; det var vakkelvornet og løst i sammenføjningerne, og malingen skallede af. På museet er vi glade for skabet, især fordi det er det eneste i samlingen med en håndværkersignatur, og vi besluttede derfor, at det skulle sendes til en grundig behandling i Ølgod. Eftersom skabet er af

bemalet træ, måtte der både en træspecialist og en malingspecialist ind i billedet. På museerne i Ringkøbing og Ribe amter er vi så heldige, at de to amtskommuner i fællesskab har skabt det økonomiske grundlag for et konserveringscenter, der råder over ekspertise på disse – og andre – felter. Her kan de statsanerkendte museer hente faglig bistand til samlingerne som en del af det amtskommunale tilskud til museernes drift.

På Konserveringscenteret kom skabet under behandling snedkermæssigt hos Harald Thrane og for malingslagets vedkommende hos Ivanka Petrova Andersen. For-

Helsink – bruges ved samling af skabe og skuffer.

Halvsjult sink – bruges f.eks. ved skuffeforsider.

målet med konservatorernes arbejde var naturligvis først og fremmest, at skabet skulle sættes i forsvarlig stand, men vi havde også bedt dem om at kigge håndværkeren i kortene og give en bedømmelse af hans arbejde. Her følger et uddrag af deres konserveringsrapporter.

SNEDKERARBEJDET

*Harald Thrane,
Konserveringscenteret i Ølgod*

Hvis det originale arbejde skal vurderes, er det vigtigt at vide, hvad der er senere udførte reparationer, og hvad de skiftende klimatiske forhold har betydet. Desuden skal disse forhold tages i betragtning, inden konserveringsarbejdet planlægges.

Klædeskabet har igennem tiden været udsat for store klimatiske skift, alt efter om det har stået i mere eller mindre opvarmede rum. Træet er derved formindsket, det ses tydeligst ved de store svindrevner imellem brædderne i bagklædningen, og ved bemalningen, der delvis er afskallet. Desuden har

en relativt høj fugtighed på et tidspunkt forårsaget borebilleangreb. Møblet er efter sin ankomst til museet blevet behandlet med en imprægneringsvæske mod borebiller, og det ubehandlede træ er misfarvet. Igennem de sidste mange år har museerne og Konserveringscenteret i stort omfang arbejdet for at bedre indeklimaet og dermed forebygge aktivt insektangreb. I det omfang det er nødvendigt at udføre en behandling, har Konserveringscenteret siden 1985 foretrukket frysedesinfektion.

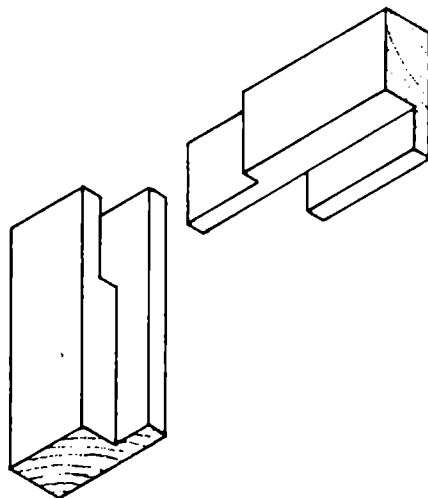
Møblet er p.gr.a. de skiftende klimatiske omstændigheder blevet løst i langt de fleste samlinger og bærer i det hele taget præg af tidens tand. Der mangler nøglehulsbeslag og lister, og der er foretaget mange reparationer. Til udskiftninger og udlusninger er der anvendt en glutinvarmelim samt et utal af søm og skruer. Skabets sokkel er antagelig repareret i flere omgange, sidst i form af lapperier med møbelplade og skruer, hvilket betyder, at der er fare for, at skabet kan vælte. Hvordan skabets sokkel har været afsluttet og fæstnet oprindeligt, kan vanske-

ligt fastslås med sikkerhed. Den tilbageværende sokkel virker ved første øjekast original, men ved nærmere eftersyn kan det ses, at falssamlingen er sømmet sammen med maskinsøm, der tildels ligger under malingslaget.

Det vil føre for vidt at gå i detaljer med konserveringen af skabet, men det blev skilt ad med undtagelse af frontstykket, lågerne og skuffen og forsigtigt rengjort. Delene blev gensamlet ved punktklimning, og i det omfang det var nødvendigt, blev samlingerne og lister udfyldt med tilpassede træstykker. De to mest iøjnefaldende lister, der manglede, blev kompletterede. Soklen blev stabiliseret ved at demontere møbelpladerne og skruerne. Derefter blev den fæstnet med to nye trævinkler i hver side, som blev fastgjort til skabets bundstykke med messingskruer. Det var nødvendigt at bruge skruer, da lim ikke ville kunne binde på de imprægnerede og malede flader. Det nytillførte træmateriale til forstærkninger og kompletteringer er fremstillet af samme træsort som skabet og fra samme tidsperiode. Træ af samme alder arbejder bedre sammen end nyt og gammelt. Det skal nævnes, at skabet er lavet af fyrretræ.

Under konserveringsarbejdet var der rig mulighed for at betragte snedkerarbejdet. Det viste sig ved nærmere undersøgelser af de demonterede samlinger, at der ikke var spor efter lim. Den laugsmæssige forskel på tømrere og snedkere er fra gammel tid, at snedkere bruger lim, mens tømrere ikke må gøre det. Men det er ikke ualmindeligt, at bondemøbler er fremstillet uden brug af lim.

Det karakteristiske træk ved snedkerarbejdet er, at kvaliteten veksler meget. Der

Samling med slids og fals.

Samling med fier og not.

Falsning af brædder.

er benyttet mange traditionelle samlinger som sink-, halvtstakultsink- og glidesink-samling, fals-, slids-, trænagle-, grat- samt fier- og notsamling. De forskellige dele er som nævnt samlet uden anvendelse af lim og fæstnet med synlige iborede trænagler. I fyldingslågerne er der anvendt fier- og notteknik, og desuden er der fæstnet en fin profilliste i front mellem fyldingen og rammen med trænagler i selve fyldingen. Det er

en mindre almindelig teknik, og der opstår derved en svindrevne mellem listen og rammestykket. Yderrammen er samlet i hjørnesamlingen med en meget fin glidesinke. Fyldingslågerne og frontstykket, der består af en rammekonstruktion samlet med slidssamlinger, kræver god håndværksmæssig formåen. I bagklædningen er de fem brædder faldet mod hinanden, en ret simpel teknik, der antagelig er valgt, fordi man ofte lavede bagsiden af møblerne simple end fronten.

Der er i knagerækken og mellemstykket (bund mellem skab og skuffe) flere udstemninger og udlusninger, hvilket tyder på, at der i nogen grad er brugt genbrugstræ, eller måske kan håndværkeren have lavet en fejl og alligevel brugt træet.

Der er ikke belæg for, at Søren Bødker har lavet snedkerarbejdet på dette skab eller på andre skabe i museets samling. Men hvis der findes andet snedkerarbejde, der kunne dokumenteres at være udført af samme person, ville man antagelig kunne af- eller bekræfte det ved at se på samlinger, teknikker og værktøjsspor. Søren Bødker ernærede sig imidlertid ved meget forskelligt, og man kunne fristes til at tro, at han har lavet skabet, af to grunde: for det første veksler kvaliteten på snedkerarbejdet forholdsvis meget, og for det andet er der i boet efter ham så meget snedkerværktøj, at det må kunne have gjort ham istand til at fremstille skabet.

Undersøgelsen understreger vigtigheden af at arbejde inden for forudbestemte faglige normer. Opgaverne bør søges løst ved, at man bevarer genstanden intakt og bibeholder de gamle håndværksmæssige brist, selv om de mange år efter nemt kan fremstå me-

get tydeligt og ligefrem skæmmende. Der er mange eksempler på, at senere tids håndværkere har følt trang til at udbedre disse skavanker på gamle møbler, men desværre får man på denne måde fravristet møblet en del af sin egen historie.

FARVELAGSUNDERSØGELSER

*Ivanka Petrova Andersen,
Konserveringscenteret i Ølgod*

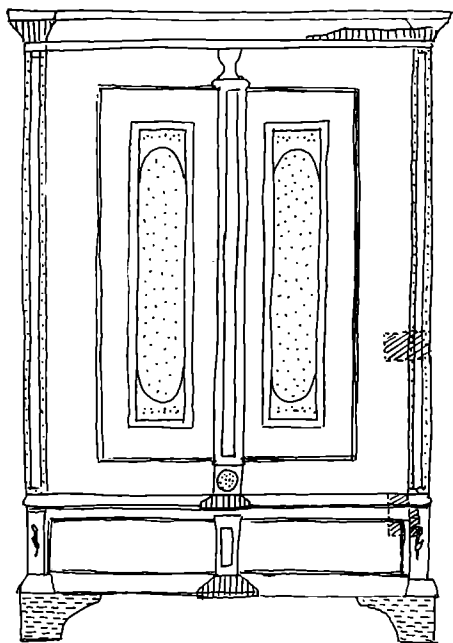
For at tegne et billede af det bemalede skabs farvelagsstruktur er der på Konserveringscenteret blevet foretaget en del undersøgelser – efter de mest »klassiske« analytiske metoder, der anvendes i den daglige konserveringsvirksomhed. Forundersøgelsen med de første observationer viste, at der under den nuværende bemaling fremtræder andre farvelag. Det kunne direkte ses i afskalninger af det yderste lag maling.

Den første mere præcise undersøgelse af bemalingsstrukturen blev foretaget ved hjælp af røntgenfotografering. Røntgenoptagelsen dækkede ialt 6 små partier af de to motiver med Adam og Eva samt teksten fra dørfyldingerne, en optagelse af det tidligere nøglehul på venstre dørramme, en optagelse på højre side af højre dørramme samt en optagelse af det lille ovale felt med signaturen og årstallet. Røntgenoptagelsen har godtgjort, at der med sikkerhed ingen anden bemaling findes under Adam og Eva-feltet og under indskriften på dørfyldingerne og i det ovale felt. Disse partier må derfor formodes at være originale.

Næste etape af undersøgelsen var udtagelsen af farveprøver. Ialt blev der udtaget over 30 farvesnit, der blev indstøbt og undersøgt under mikroskop. Alle farveprøver

Konservator Ivanka Andersen udtager farveprøver på skabet. Foto: Rita Fredsgaard Nielsen.

Schematisk tegning af Søren Bødgers skab, udført af Ivanka Andersen.

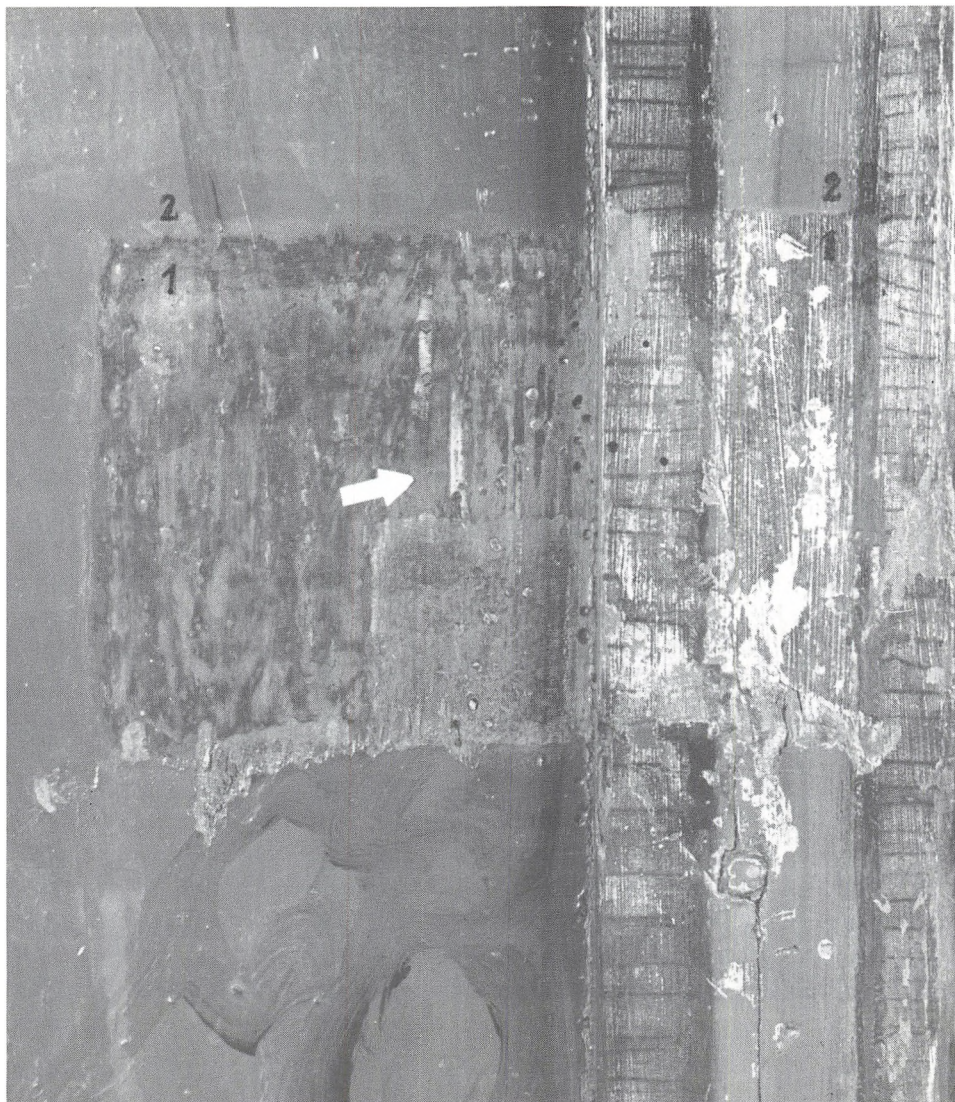
- Oprindelig, ikke overmalet dekoration.
- Alle overmalede felter – den nuværende bemaling. Gavlene er også malet op anden gang.
- Ikke-oprindelige fødder, malet op med anden bemaling.
- Trækompletteringer og bemaling, udført på museet.
- Afdækning af oprindelig bemaling, udført af konservatoren.

er udtaget gennem hele bemalingens tykkelse. De mikroskopiske observationer viste farvelagsstrukturen, og man kunne heraf konkludere, at der eksisterer flere farvelag, fordelt i to kronologiske lag; det vil sige, at skabet er malet to gange i årenes løb. Det er kun de to fremstillinger med Adam og Eva, teksten fra dørfyldingerne (men uden den brune baggrund), det lille hvide ovale felt med signatur og årstal, og de to røde blomster fra ovalerne på begge sider af skuffen, der er bevaret i sin oprindelige form. Resten er dækket med en anden, senere bemaling.

Der er også enkelte trækompletteringer med senere bemaling, der er blevet udført på museet.

Det første farvelag – d.v.s. den oprindelige bemaling direkte på træet – findes på alle skabets flader undtagen gavlene og fødderne; det er en lys blålig-grøn oliebundfarve, som er en blanding af hvid, grøn og blå farve. De andre farvelag i den oprindelige bemaling er lagt på, efter at bundfarven har været helt tør. De to motiver med Adam og Eva er malet med hvid, rød og brun oliefarve. Teksten er malet med hvid farve på gråligbrun baggrund (dannet af hvid, brun og sort farve); denne baggrund er noget lysere end den overliggende nuværende brune baggrund. Signaturen og årstallet i det lille ovale felt er malet med brun farve på hvid baggrund, som er lagt ovenpå den lyse blåliggrønne bundfarve. Ovalen er indrammet af rødt, og det brune felt omkring ovalen er malet med en blanding af hvid, brun og sort farve; det er noget lysere end den nuværende bemaling.

Det andet farvelag i den oprindelige bemaling, som findes på frontstykkerne, dør-

Afdækning af oprindelig bemaling i form af »vindue« på frontstykket og højre pilaster. Det viser den oprindelige bemaling (1) og den nuværende (2). Den oprindelige bemaling på frontstykket består af to farvelag – bundfarve og lasurfarve. Den oprindelige bemaling (1) på pilastren består af tre farvelag – bundfarve som på frontstykket, en anden hvid bundfarve og farvelag, der imiterer intarsia. Den nuværende bemaling (2) befinder sig kun i midten af pilastren. Pilen viser de med kitmasse udfyldte borebillehuller og farveafskalninger. Foto: Rita Fredsgaard Nielsen.

Afdækning af oprindelig bemaling (1) på højre gavl. Den oprindelige bemaling består kun af et farvelæg. Bemaling nr. 2 er den nuværende, overliggende. Pilen viser de med kitmasse udfyldte borebillehuller og derunder farveafskalninger. Foto: Rita Fredsgaard Nielsen.

rammerne og på skuffen, er en mørk brunliggrøn farve med laserende – d.v.s. halvt gennemskinskelig – karakter. Den underliggende bundfarve er tydeligt lysere end den grønne lasurfarve. Lasurfarven er brugt

mere fortyndet på frontstykkerne end på dørrammerne og skufferne. Bemalingen har ikke karakter af marmorering.

Profillisterne i dørfyldingerne er oprindeligt malet med hvid farve, mens profil-

listerne på dørrammernes yderkant og på skuffen er malet med lysokker, lagt på den lyse blåliggrønne bundfarve.

Gesimserne er i modsætning til resten af skabet oprindeligt marmorerede. På alle dele af gesimserne er først lagt den lyse blåliggrønne bundfarve, og derefter er marmoreringen udført. Fronten af den øverste gesims er hvidblåmalet med lyserød marmorering, mens der på gavlene er okker-lyserød marmorering. Gesimsen over skuffen er på fronten (uden hjørnerne) marmoreret i hvid-blåsort, hjørnerne er marmoreret i okker-lyserød. Gesimsen under skuffen er rødbrun marmoreret. Fødderne er ikke de oprindelige; de er kun malet én gang med en anden maling.

Gavlens oprindelige bemaling består af kun ét lag mørk grøn farve, der ligger direkte på træet. Det næste lag er den nuværende bemaling.

På hver side af skuffen er et felt, der oprindeligt havde brun bundfarve, før det blev overmalet med den nuværende lysegrønne. I felterne er en oval med en rød blomst; her var den oprindelige baggrund hvid, men er senere blevet overmalet med en grålig-okker farve, der nogle steder er gået lidt ind over de røde blomster.

Pilastrene og slaglisten er malet i en slags intarsia-imitation (d.v.s. det skal efterligne indlagt træ). Der er brugt okker, brun og rød farve på hvidt underlag oven på den lyse blåliggrønne bundfarve. Slaglisten er derefter helt overmalet, mens pilastrene kun delvis – i midten – er overmalede.

De blå og grønne farver, der er anvendt på skabet, er sandsynligvis spanskgrønt og pariserblåt.

Som nævnt er store dele af skabet blevet

malet op, således at fladerne nu er grøn-sort marmorerede og gesimsen brunmarmoreret. Denne overmaling er sket lang tid efter, at skabet var blevet bemalet med sine oprindelige farvelag. Man kan se, at træet i mellemtiden er blevet stærkt nedbrudt, der har været angreb af borebiller, og den oprindelige maling er begyndt at skalle. Inden den nye bemaling har man udfyldt borebillehullerne og de afskallede felter med kitmasse.

For at få et samlet billede af karakteren af den oprindelige bemaling har konservatoren foretaget afdækninger i form af små felter i frontstykket, i højre gavl og i skabets nederste del, hvor det afdækkede felt omfatter en lille del af den nederste gesims, et stykke af skuffen og det øverste af ovalen med den røde blomst. På den måde kan man sammenligne de to bemalinger, der er meget forskellige i farveholdning og teknik. Den underliggende, oprindelige bemaling fremtræder med tydelig friskhed i farverne, og giver et godt indtryk af håndværkerens arbejdsmåde. Den nuværende bemaling er noget mere grumset.

Vi ved ikke, hvornår skabet er malet op anden gang. Søren Bødker kan selv have gjort det på et meget senere tidspunkt, som gammel mand, eller opmalingen er udført af en anden efter hans død, da skabet sandsynligvis var gået videre til hans arvinger. Men det er sket længe inden skabet kom på museum i 1930'erne. Hvis skabet er blevet malet op af en anden – hvad der er mest sandsynligt – må årsagen til, at man ikke har overmalet dørfyldingerne med fremstillingen af Adam og Eva og teksten, den lille oval med signaturen og endelig de to røde blomster i de andre ovaler, være ikke

Afdækning af den oprindelige bemaling i feltet fornedet til højre for skuffen. Triangeln viser stedet, hvor der er udtaget en farveprøve. Foto: Rita Fredsgaard Nielsen.

blot, at disse felter var i forholdsvis god stand, men også at man ville respektere mester Søren Bødker og hans værk.

NYE SPOR

Ellen Damgaard

På Lemvig Museum har vi med de to konservatorers arbejde fået nye spor at gå efter, hvis vi vil finde andre værker af Søren Bødker. Som skabet fremtræder idag, har det altid været påfaldende, at den grøn-sort marmorering overhovedet ikke ligner nogle af museets andre bondemøbler. Vi var derfor overbeviste om, at Søren Bødker ikke kunne have lavet andre møbler i museets samling. Nu har vi fået en analyse af håndværkerens snedkermæssige teknikker og af hans originale malerarbejde, og vi ved nu, at den grøn-sort marmorering antagelig slet ikke stammer fra Søren Bødkers hånd. Måske kan vi genfinde hans særpræg ved en gennemgang af andre skabe på museet; en grøn laserende maling, som minder om den Søren Bødker brugte på sit skab i 1783, findes således på et skab fra »Øster

Bruun« på Harboøre fra 1807. Måske skal vi begynde med at sammenligne håndværksteknikkerne i de to skabe?

Skab fra »Øster Bruun« på Harboøre, nu på Lemvig Museum. Kan det også være ét af Søren Bødkers arbejder? Foto: Dansk Folkemuseum.

Kildehenvisninger:

Auktionsfortegnelsen over Søren Bødkers bo findes på Landsarkivet i Viborg (Rysensteen Birk, Dokumenter til auktionsprotokollen 1786-1821, B 77 C - 27).

Iøvrigt er benyttet folketællinger, Ferring kirkebog, jordebog for baroniet Rysensteen 1801 og præsteindberetninger 1766-1769 (kopier på Lokalhistorisk Arkiv, Lemvig).

Illustrationerne af snedkermæssige teknikker er hentet fra »Håndbog i sløjd«, Dansk Skolebogs Forlag 1981.

Kunstværket i undervisningen

Kunstmuseets tilbud til amtets skoler

Billedkunst på skemaet

For første gang i skolens historie har et fag fået navnet »billedkunst«. Om dette er en god idé diskuteres livligt blandt skolefolk.

Men uanset fagets benævnelse (det fag, der tidligere hed »formning« og før igen »tegning«), så forholder det sig faktisk sådan, at billedkunsten lige så vel hører hjemme i flere forskellige andre fag, f.eks. dansk

og orientering som i værkstedssammenhæng, for ikke at tale om religion og livsforståelse.

Kort sagt: billedet kan ikke undværes i undervisningen.

Nu er billeder jo så meget forskelligt. Og de fleste af de billeder vi bombarderes med dagligt er, hvad jeg vil kalde påvirkningsbilleder, altså mere eller mindre manipulerende. Manipulationen finder sted, hvad enten vi vil det eller ej.

Netop derfor er det vigtigt også at tage kunstbilledet med, så vi bevarer »billedforbindelsen« og dermed muligheden for at kunne vurdere og sortere de mange billedindtryk, vi udsættes for. Kunstværket er skabt uafhængigt af målelige værdier og uberørt af den herskende mening – kunstværket lever sit eget selvstændige liv.

Holstebro Kunstmuseums samlinger

Holstebro Kunstmuseums samlinger spænder meget vidt i såvel geografisk forstand som i tid og ikke mindst i udtryksformer. Endvidere er samlingerne så at sige sluttede helheder, der hver for sig giver fine muligheder for fordybelse – ikke blot i en

Kongebæger fra Bakuba-stammen. Afrika.

Henry Heerup: Dreng med hestesko. 1945.

enkelt kunstners værk, men også i fremmede kulturers kunstneriske frembringelser.

Foruden den meget store (ca. 900 genstande) samling af afrikansk kunst findes en fornem samling af keramik fra Peru, som skriver sig fra de gamle indianerkulturer i præcolumbiansk tid. Endvidere ejer museet en sjælden samling af thailandsk keramik, som rækker over et tidsrum på ca. 2.500 år.

Dette giver en vældig fornemmelse af kontinuiteten og det universelle begreb i kunsten.

Og dette at kunne trække linier fra gamle kulturers vidnesbyrd til det 20. århundredes kunst (dansk kunst og europæisk grafik) giver fantastiske muligheder for at trænge ind i kunstens inderste væsen. Og ligeledes chancen for at finde sammenhæ-

Interiør med Astrid Noack og Kirsten Christensen-værker.

ge, der giver en fornemmelse af helhed, hvad der er meget vigtigt i undervisningen. Udover de allerede nævnte eksotiske samlinger findes en farverig og eventyrlig samling af folkekunst fra Bali samt nogle sjældne buddhistiske tempelmalerier fra Tibet.

Holstebro Kunstmuseums tilbud til amtets skoler

Allerede i 1977 startede museet med at kontakte amtets skoler. Med de omtalte samlinger er her endog meget fine pædagogiske muligheder for adskillige fag.

Museets pædagogiske materialer bruges i

fagene *billedkunst* (tidl. formning) - *orientering* - *religion* - og ikke mindst *dansk*. I faget dansk skal der undervises i billedlæsning i de ældste klasser, og her må man omkring kunstmuseet for at få hele spektret med. Der ligger en anderledes oplevelse i at opsøge det originale kunstbillede end i at bruge den nemme løsning hjemme på skolen med reproduktionen.

Holstebro Kunstmuseum har da også et stadigt stigende antal klassebesøg fra skoler og gymnasier i hele Ringkøbing Amt. Det sker også, at klasser fra nabo-amterne bestiller klassebesøg på museet. Museet samarbejder med Amtscentralen for Under-

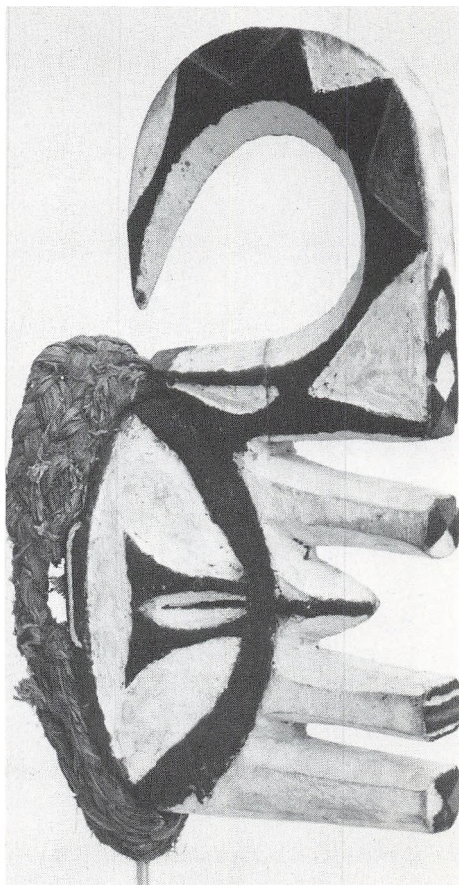
visningsmidler, hvor man trykker vort skolemateriale og er behjælpelige med distributionen til samtlige 250 skoler i amtet. Det er endvidere muligt for skoler at låne klassesæt om flere forskellige emner. Her kan nævnes f.eks. *Skulpturen – Masker – Symboler tegn og mønstre – Man tager en pensel*. Emnerne er bearbejdet i lærer- og elevhæfter, som er tænkt som forberedelse til museumsbesøget. Hæfterne kan endvidere købes meget billigt på museet. Til emnerne er der udarbejdet arbejdspapir til elever på flere niveauer til brug under selve besøget her.

Lærerseminarer

Det er nødvendigt at være lydhør overfor skolernes ønsker og behov. Derfor afholdes fra tid til anden lærerseminarer, hvor vi indbyder til orientering om nye emner og præsenterer nye materialer. Og hvad der er vigtigt: lytter til eventuelle særlige ønsker eller problemer i forbindelse med temaer, som lærere ønsker indlagt i undervisningen, hvori billedkunst kan indgå.

For fuldstændighedens skyld kan det i den forbindelse nævnes, at jeg gerne »skræddersyr« et undervisningsforløb i museet, som vil passe ind i lærerens undervisning på skolen, og dermed være med til at give sammenhæng mellem »hjemme« arbejdet og museumsoplevelsen.

Der udgår meddelelser til samtlige skoler, gymnasier og seminarier om disse møder, som også nævnes i Amtscentralens kursushæfter. Det har været vigtigt for mig gennem alle årene, at læreren virkelig føler sig hjulpet af museet. Og det har været lige så vigtigt at bibringe eleverne den opfattelse, at museumsbesøget ikke blot er en ud-

Maske fra Ibo-stammen. Afrika.

flugt med tilfældigt indhold, men netop veltilrettelagt undervisning.

Et klassebesøg på museet

At flytte undervisningen udenfor skolens rammer en gang imellem skulle gerne fortsat være muligt. At bruge de sparsomme ekskursionsmidler til ture i nærsamfundet vil endvidere, foruden at strække midlerne

Lerurukke fra Mochica-kulturen i Peru.

til flere bevægelser i løbet af skoleåret, give eleverne lejlighed til at kende de muligheder for oplevelser, der ligger lige for. Med andre ord: eleverne får nogle personlige og anderledes oplevelser gennem brugen af samfundets service-institutioner.

Det er derfor vigtigt, at skoler og andre institutioner bryder isolationen til omverdenen – sprænger vedtagne rammer og udnytter alle de muligheder, der gives til bevidsthedsudvidende oplevelser gennem kendskab til vor kulturarv.

Et undervisningsforløb i museet

Når en lærer ringer mig op for at bestille et klassebesøg, søger jeg at sætte mig grundigt ind i, i hvilken forbindelse museumsbesøget kan indgå i lærerens undervisningsforløb hjemme på skolen.

Læreren får tilsendt det relevante materiale med et brev, hvori hele forløbet på museet er tidsmæssigt beskrevet. Et undervisningsforløb varer 1½ time, hvor vi holder os nøje til det valgte emne.

Forløbet foregår, kort fortalt, som en vekselvirkning mellem at lytte, at se og elevernes selvudfoldende aktivitet. Der lægges stor vægt på elevernes egen medvirken gennem hele forløbet.

Maske fra Warega-stammen. Afrika.

Interiør, Balisamlingen.

Museet kommer til skolen

Med hensyn til gymnasier og VUC hold kommer museumspædagogen gerne til skolen og holder et lysbilledforedrag om et aftalt emne. Dette som optakt til holdets senere museumsbesøg. Et sådant foredrag kan f.eks. foregå i en fællestime for flere hold, og det efterfølgende besøg på museet vil som regel forme sig som gruppearbejde omkring afgrænsede dele i samlingerne. Dette har været benyttet af flere af amtets

gymnasier i fagene billedkunst, dansk, religion (afrikansk livsforståelse) og filosofi.

Nyt tiltag

Som noget ganske nyt tages der i dette efterår fat på et samarbejde med Ringkøbing Amts nye uddannelse af unge til social- og sundhedstjeneste. Et særligt program udarbejdes for disse unge, som også skal undervises i billedkunst, hvilket sker på Holstebro Kunstmuseum.

*Figur til spåning af kvinder,
Baluba-stammen.
Afrika.*

Andre projekter for børn og unge

Foruden det daglige skolearbejde med museets samlinger arrangeres forskellige andre projekter for børn og unge. Projekter af forskellig længde og omfang, men altid med tilknytning til emner i museets faste samlinger eller en særudstilling.

Det mest omfattende projekt i årets løb er *Fem museumsuger for børn* som finder sted hvert efterår, startende med skolernes efterårsferie i oktober og sluttende sidst i november.

En særlig invitation bliver udsendt til skoler, således at resultaterne af efterårsferiens aktiviteter bliver fremvist og kan studeres af skoleklasser til inspiration for lærere i billedkunst, dansk og orientering.

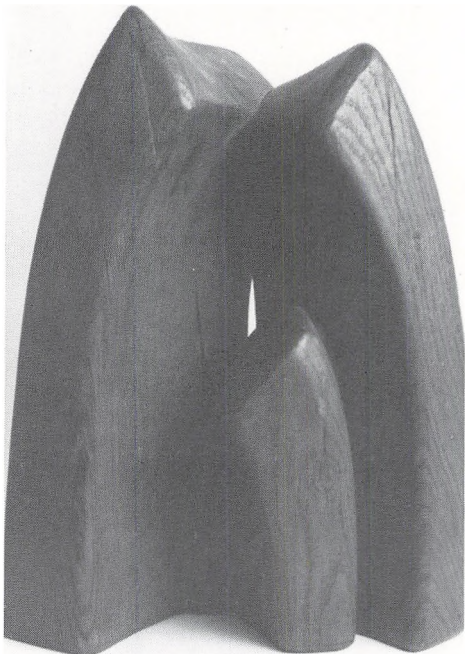
Disse efterårsarrangementer har været gennemført kontinuerligt siden 1978 og betragtes som en fast tradition i museets formidlende virksomhed til børn, samt til amtets lærere og skoler.

Af særlige aktiviteter iøvrigt har jeg lyst til at nævne vore *onsdagstræf* for børn i skolernes sommerferie. Her indbyder vi til en times *snak med børn om kunst*, og det har vist sig at være af stor interesse for børn i alle aldre, såvel de der kommer efter egen indskydelse, som de mange hold fra institutionerne.

En vigtig pædagogisk side af ovennævnte aktiviteter er den forening af billedkunst og ord, som her kommer til udfoldelse, og som børnene her får lejlighed til at praktisere, ofte iøvrigt også med et dramatisk islæt. Dette giver barnet en usædvanlig grad af frihed, som ikke kan vurderes højt nok i forbindelse med konfrontationen med kunstneres arbejder og med elevens selvudfol-

Tvillinger, træ fra Yoruba-stammen. Afrika.

Erik Thommesen: Familie, 1953.

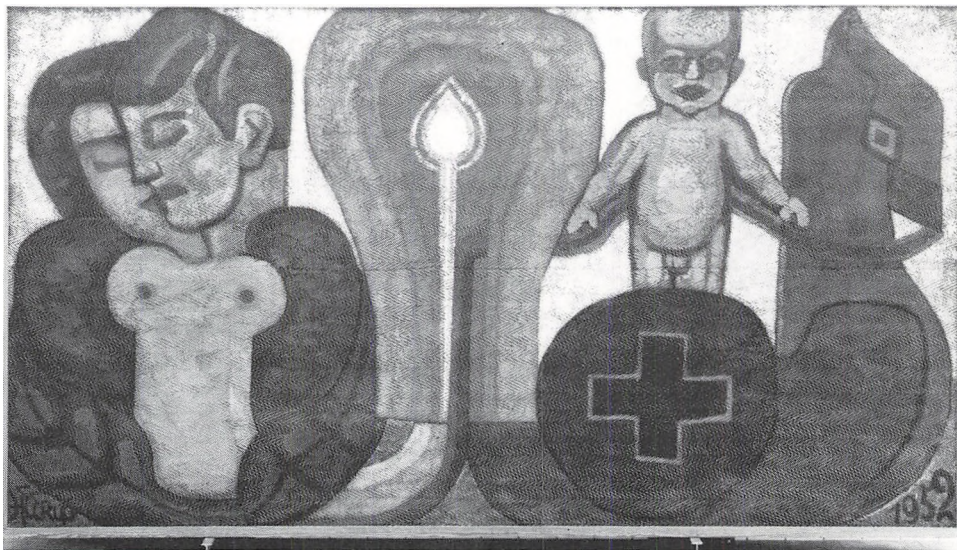
dende aktivitet – og dermed i dannelsen af det *hele menneske*.

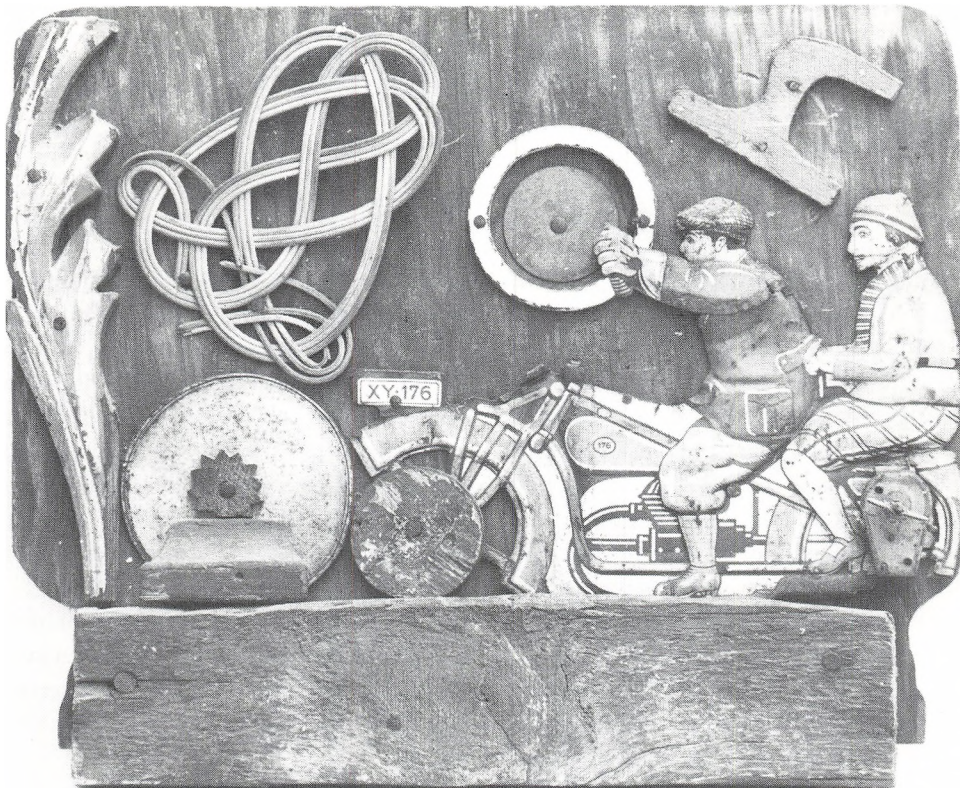
»Føringet billedkvalitet«

At fastholde kunstbilledet som den kvalitative modvægt mod den daglige billedstrøm af mere eller mindre tvivlsom karakter, er et vigtigt middel til erkendelse og grænseoverskridelse. Hvis vi sørger for at give børn og unge mulighed for konfrontation med den ægte vare, vil vi også kunne bibringe dem kvalitetsfølelse, hvilket synes vigtigt i en aktiv og kontinuerlig dannelsesproces.

Museet – en folkelig institution

Vore museer er sammen med højskoler, seminarier, forsamlingshuse, biblioteker, teatre og koncertsale med til at tegne den kulturelle side af samfundets ansigt, Danmarks ansigt.

Henry Heerup: Skraldemodel med legetøj, 1930rne.

I en tid, hvor vi forbereder et stort europæisk fællesskab, er det måske vigtigere end nogensinde, at vi lærer vore børn og unge dette ansigt så godt at kende, at dets træk bliver fortrolige. Det kan bl.a ske gennem brug af museerne.

Ved at gøre vore billedkunsthuse til folkelige institutioner, sørger vi for, at også børn kan få anderledes oplevelser.

Og ved at give plads til eksperimenter i det daglige arbejde kan vi lukke nye døre op og gøre oplysning til oplevelse.

Henry Heerup: Livsfrise, 1952.

En overpløjet gravhøj i Bukkær, Assing sogn

Assing sogn i Åskov kommune, ca. 10-20 km SSV for Herning, er meget rigt på oldtidsminder. Nationalmuseet har registreret 272 gravhøje i sognet, som dermed er det højrigeste i Herning Museums område.

I dag er 84 af højene i Assing sogn fredet. De øvrige, altså ca. 70 % af de kendte høje, er overpløjet eller ødelagt på anden måde, og mange af dem er nu helt usynlige. Der har været flest høje i området øst for Assing samt ved Pårup og Bukkær vest og sydvest for Assing.

Nationalmuseet og Herning Museum har undersøgt 19 af højene i sognet. Fra de resterende 253 høje er der kun sparsomme oplysninger om opgravede eller opløjede fund.

Nationalmuseet undersøgte i 1895 de 6 af højene i gruppen Kratbjerg Høje ved Kærsgård i Bukkær, 2 km SSV for Assing. I 3 af højene var der fund fra enkeltgravskulturen (ca. 2800-2400 f.Kr.), 2 havde fund fra bronzealderen (ca. 1800-500 f.Kr.), og den sidste var uden fund.¹⁾ Nedenfor under høj 1 omtales Nationalmuseets sidste udgravning i sognet.

I årene 1974-1991 har Herning Museum undersøgt 12 overpløjede gravhøje i Assing sogn, heraf 6 på gdr. Svend Fauerybyes marker i Bukkær, ca. 1 km syd for Assing, fig. 1 og 2. Det drejer sig om 1 langhøj og 1 langdykke fra tragtæggekulturen (ca. 4000-

2800 f.Kr.) og 4 høje fra enkeltgravskulturen. Derudover har museet udgravet 2 stendysser fra tragtæggekulturen, dels en ødelagt runddykke i Sorthøj ca. 1 km nord for Assing og dels en formodet stendysse ved Sønderkær 3½ km syd for Assing.²⁾ Fra den efterfølgende enkeltgravskultur er undersøgt 1 høj ved Lykkegård i den sydligste del af sognet,³⁾ 1 høj ved Harreskov øst for Kibæk⁴⁾ og 2 høje ved Pårup.⁵⁾

De 6 høje på Svend Fauerybyes marker skal nærmere omtales. De var alle stærkt nedpløjet, men kunne endnu ses i terrænet. Det drejer sig om følgende høje (jfr. fig. 2):

Høj 1. I langhøjens sydøstlige ende undersøgte Nationalmuseet i 1962-63 en grav fra den ældste del af tragtæggekulturen. Graven var omkring 1 m dyb og dækket af en stor stendynge. I graven lå en 15 cm lang, tyndnakket flintøkse, en 24 cm lang dolkstav af flint og et 10 cm stort, timeglasformet ravsmykke. Nationalmuseet havde tidligere registreret en nedpløjet, rund gravhøj på stedet.

Ved Herning Museums undersøgelser i 1980 kunne det konstateres, at der var tale om en ca. 90 m lang og 6-7 m bred langhøj, som var næsten helt nedpløjet og strakte sig på begge sider af Skarrild Overbyvej, jfr. fig. 2. I højens nordvestlige del undersøgtes blandt andet en lille grube med brændt flint

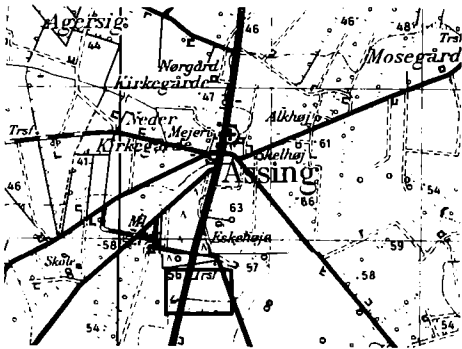

Fig. 1. Udsnit af kort over Assing sogn. Det indtegnede område ses på fig. 2. Udsnit af 2 cm kortene 1114 I Herning og 1114 II Sønder-Omme (Geodætisk Instituts tilladelse nr. A.404/85).

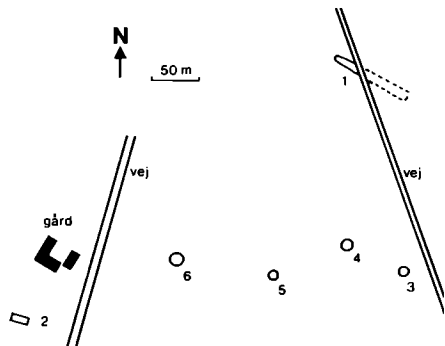

Fig. 2. De 6 undersøgte høje på Svend Fauersbyes marker i Bukkær, Assing sogn. 1: Langhøj. 2: Langdyssen. 3-6: Høje fra enkeltgravskulturen. Tegning: Jens Jørgen Kærgaard og Hans Rostholm.

og 2 meget ødelagte stenlægninger, som ikke indeholdt fund.⁶⁾

Høj 2. I 1976 stødte ejeren på sten i kanten af en lav, overpløjet høj, som ved Herning Museums undersøgelser i 1977-78 viste sig at dække over tomten af en langdyssen fra midterste del af tragtbægerkulturen.⁷⁾ Langdyssen har været 16 m lang og 6 m bred med længderetning VNV-ØSØ, fig. 3. De fleste af de store sten var fjernet i nyere tid. Tilbage var de mange mindre sten, som har støttet de store sten, som dannede gravkammeret og en rektangulær stensætning omkring kammeret. I alt 7 af de store sten fandtes endnu på stedet, men var skubbet ned i store huller, fordi de har været i vejen for markarbejdet. Den største sten målte 140 x 135 x 90 cm og lå lidt syd for kammeret (jfr. fig. 3). Midt i anlægget var et meget stort hul efter de opgravede sten fra det ødelagte gravkammer. Her fandtes blandt andet stumper af ravperler, 2 flækkeskrabe-

re og – i det moderne pløjelag – en lille flintøkse. Uden for langdyssen, syd for kammeret, var der et område med ildskørnet flint, blandt andet 3 tværpile og størstedelen af en flintøkse. Sådanne fund uden for selve dyssen kan enten stamme fra udrømning af gamle grave, fordi gravkammeret skulle genanvendes, eller være rester fra offerhælgelser ved langdyssen. Ved udgravningen fremkom også fund fra senere perioder af stenalderen, dels et lerkar fra enkeltgravskulturen og dels et stykke af en flintdolk og 2 pilespidser fra dolktiden (ca. 2400-1800 f.Kr.).

Lerkarret fra enkeltgravskulturen fandtes uden for langdyssens ødelagte randstensrække, næsten helt mod vest ved den sydlige langside, jfr. fig. 3. Skårene er samlet til et kar på 33 cm i diameter og 30 cm i højden, men bunden og underste del af kar-siden mangler, fig. 4. Under randen er en bølgeformet vulst, som er lavet ved finger-

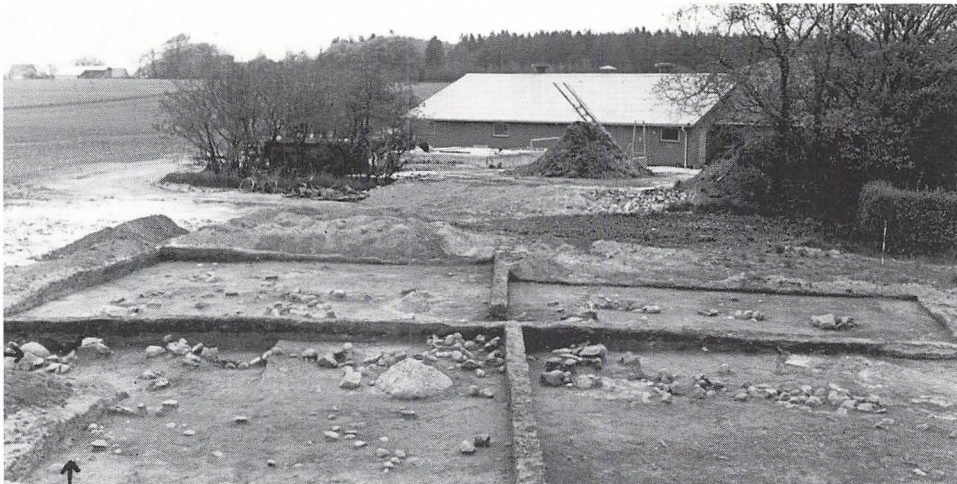

Fig. 3. Høj 2: Langdysse ved Bukkær under udgravningen i 1978, set fra sydlige langsideside. I midten findes huller efter kammeret og foran dette den største af de bevarede sten. Kammeret var omgivet af store sten i en firkant på ca. 16 x 6 m. Ved randstenen helt mod vest i sydlige langsideside fandtes lerkarret fig. 4 (angivet ved pile). Foto: Hans Rostholm.

indtryk skiftevis oppefra og nedefra. Selve randen er udformet på samme måde. Karret lå som en dyng skår med randen nedad. Den manglende bund er formodentlig opløjet. Kar med bølgevulst af denne type tilhører enkeltgravskulturen.⁸⁾ Det må ud fra placeringen ved langdysse tolkes som et offerfund. Ved udgravningen fremkom ikke andre fund fra enkeltgravskulturen.

Høj 3. Herning Museum har fået oplyst, at der i 1950'erne på højens overflade er fundet en ca. 20 cm lang flintøkse og en halv stridsøkse fra enkeltgravskulturen. Ved museets udgravning af den helt nedpløjede høj i 1979 fandtes ingen grave.⁹⁾

Høj 4. Herning Museum har registreret en 17 cm lang stridsøkse, som er fundet på højens overflade, og en 14 cm lang flintøkse, som for mange år siden er fremkommet

ved gravning i højen. Fundene er fra enkeltgravskulturen. Desuden er det oplyst, at der er fundet yderligere en stridsøkse i højen. Der er opløjet en del sten i kanten af højen, antageligt fra en stenkreds. Museet har fra ejeren modtaget en slibesten fra stenalderen. Den er fundet på marken lidt vest for højen og er muligvis udpløjet fra højen. Ved museets udgravning af højtomten i 1989 fandtes ingen grave.¹⁰⁾

Høj 5. Ved højens sydkant opsamledes i 1977 en lille flintpilespid fra dolktid. Museet undersøgte i foråret 1991 den helt nedpløjede høj, der var ca. 10 m i tværmål. Under flad mark fandtes en næsten cirkelformet nedgravning, der var 230-260 cm i diameter og nåede 75 cm ned under det nuværende pløjelag. Midt i graven var en stor, moderne nedgravning, som havde forstyr-

ret en del af gravbunden. I den urørte del af graven fremkom hverken oldsager eller spor efter kisten. Der er med sikkerhed tale om en såkaldt cirkelgrav fra tidlig enkeltgravskultur. Ved afgravning af højen fremkom enkelte skår, herunder et lille skår med tandstokornamentik.¹¹⁾

Høj 6. Højen blev udgravet af Herning Museum i 1990-91 og skal omtales nærmere i det følgende.¹²⁾

Undersøgelse af høj 6

Gravhøjen var næsten helt nedpløjet og fremtrådte kun som en meget svag forhøjning, der var lidt lysere end den omgivende mark. På fig. 5 ses højtomten, inden udgravningen startede.

Museets udgravning fandt overvejende sted i november-december 1990 og afsluttedes i marts 1991. Fig. 6 viser en plan med de udgravede anlægsspor og fund.

Ved undersøgelsen fandtes 2 grave fra enkeltgravskulturen. De lå oven over hinanden midt i højen. De benævnes grav 6 og grav 61. Begge grave var meget forstyrret af dyregange (jfr. fig. 6).

Under højen og ved højens sydlige del fremkom forskellige fund, som ikke stammer fra gravanlæg. Der er tale om bopladsfund og offerfund. Hovedparten af udgravningen kom til at dreje sig om disse fund, som bevirkede, at udgravningsfeltet blev udvidet indtil 5 m uden for højens fod.

Højen var placeret på let skrånende terræn, og markoverfladen ved sydkanten af højen lå ca. 40 cm lavere end ved højens nordkant. Ved nedpløjningen af højen er høj materialet pløjet ud over fundene ved højens sydlige del. Herved blev disse fund

Fig. 4. Lerkar fra enkeltgravskulturen med bølgevulst under randen, fundet ved langdysse i Bukeær, Assing sogn (jfr. fig. 3). Karret er 33 cm i diameter og 30 cm højt. Nederste del af karret mangler. Foto: Kjeld Hansen.

beskyttet mod ødelæggelse. Ved den nordlige del af højen og få meter uden for den sydlige del fremkom ingen fund.

Højen

Midt i højtomten var bevaret højfyld i op til ca. 20 cm's tykkelse under det moderne pløjelag. Højfylden bestod af gulbrun og gråbrun eller brunlig, sandet muld. Herunder var der i midterste del af højen et indtil 15 cm tykt lag med en fyld, der var lidt rødbrun og mere hård at grave i. Det drejer sig om det gamle muldlag, hvorpå højen blev anlagt.

Der kunne erkendes 2 højfaser, som er vist på fig. 6. Den ældste højfase fremtrådte kun som det nævnte hårde, gamle muldlag under midterste del af højen. Det adskilte

Fig. 5. Høj 6: Den overpløjede høj inden udgravningens start, set fra ca. øst. Stokken står midt i højen. I baggrunden ses Vardevej og Svend Fauverbyes ejendom. Foto: Jens Jørgen Kærgaard.

sig fra lagene yderst i højen, hvor der ikke kunne udskilles et gammelt muldlag. Den ydre grænse for det hårde lag var lidt uregelmæssig, men må have forbindelse med gravhøjen og tolkes som første højfase. Den ældste høj har således været ca. 8 m i diameter og hører til grav 61, som er den ældste af gravene.

Den yngste højfase havde en stenkreds, som var delvist bevaret, jfr. fig. 6. Mod nordvest var der 25 sten i en 6,5 m lang række. Mod sydvest fandtes 13 sten i en 3,6 m lang række. Stenene var overvejende 20-40 cm store. Desuden fremgravedes enkelte sten mod syd, øst og nordøst, mens der helt manglede sten i sydøstlige højfod. Ud over stenene var højfoden markeret af en diffus grænse mellem en lysere fyld under højen og en mørkere udenfor. Højen har i anden højfase haft en diameter på ca. 13 m. Stenkredsen kan ikke med sikkerhed knyt-

tes til de 2 undersøgte grave. Der kan have været flere grave i den bortpløjede del af højen.

Gravene

Selv om højen var næsten helt nedpløjet, var der bevaret 2 grave i midterste del af højen, jfr. fig. 6.

Grav 61 er den ældste af gravene. Den bestod af en 3,0 x 1,7 m stor nedgravning, som var ret svagt fremtrædende. Den var 10-15 cm dyb og gik lidt ned i et sand- og gruslag, som fandtes lige under det gamle muldlag. Graven havde længderetning ca. NV-SØ. I graven fandtes stridsøkse 62, som viser, at det er en mandsgrav. På fig. 7 ses stridsøkse liggende i graven. Stridsøkse er 13 cm lang og har et skafthul på 2,2 cm i diameter, fig. 8. Den er af Glob's type C og daterer den ældste grav og den første

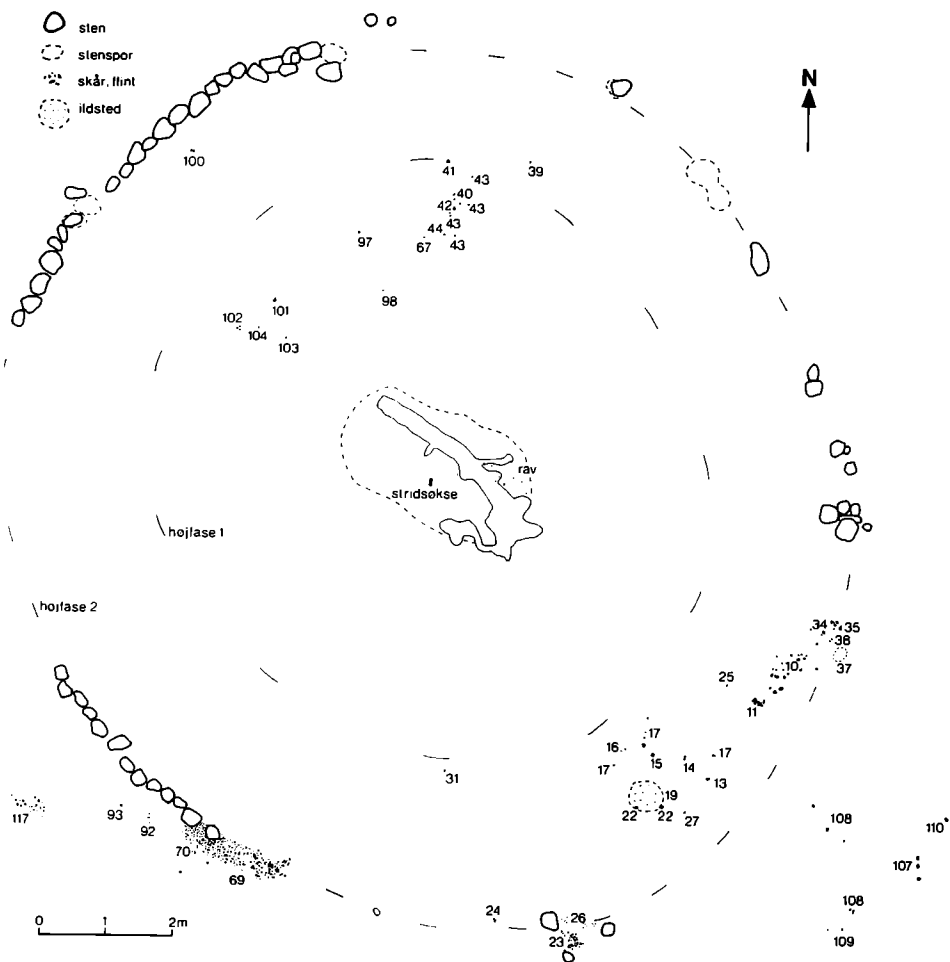

Fig. 6. Plan af fund og anlægspor i høj 6. Midt i højen fandtes stridsøkse 62 i grav 61 og derover 11 ravperler i grav 6. Gravene er forstyrret af dyregange. Første højfase fremtrådte svagt. Høj nr. 2 var til dels omgivet af en stenkreds. På planen er indtegnet alle skår samt flintpletter ved sydlige del af højen. Tegning: Jens Jørgen Kærgeard og Hans Rostholm.

højfase til yngre undergravstid, det vil sige til sidste halvdel af den første af enkeltgravskulturens 3 perioder.¹³⁾ Der var hverken spor af kisten eller af den døde.

Grav 6 er den yngste grav, som viste sig

ved fremkomsten af 11 ravperler eller fragmenter af perler liggende inden for et ca. 110 x 40 cm stort område, som var stærkt forstyrret af dyregange, jfr. fig. 6. Ravperlerne lå over østlige del af grav 61, ca. 20 cm

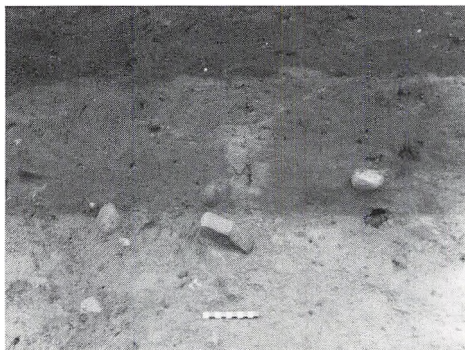

Fig. 7. Stridsøkse 62 på bunden af grav 61, set fra øst. Den lodrette væg bagved viser et ca. 20 cm tykt lag med lys højfyld og derover nederste del af det moderne pløjelag. Målestokken er 10 cm. Foto: Hans Rostholm.

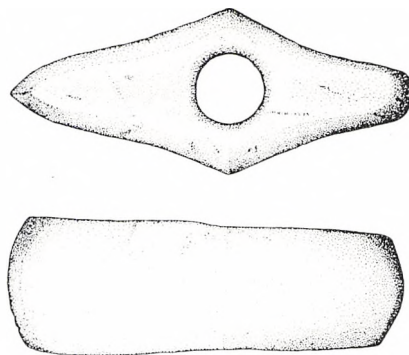

Fig. 8. Stridsøkse 62 fra grav 61. Stridsøkseen er 13 cm lang. Den hører til Glob's type C og daterer graven til enkeltgravskulturens yngre undergravstid. Gengivet i 2/5 størrelse. Tegning: Jens Jørgen Kærgaard.

højere end stridsøkseen og kun ca. 10 cm under det moderne pløjelag. Der var ingen spor efter kisten, og gravens grænser kunne ikke erkendes.

På fig. 9 vises 8 af ravperlerne. Størst er nr. 53, der er et 3,7 cm langt hængesmykke med hul i begge ender. Ravperle nr. 49 er i den ene ende brækket midt igennem et hul. De øvrige ravperler er fra 9 til 18 mm store og af lidt uregelmæssig form. Nr. 57 er kun en halv perle. Ud over de afbillede perler er der 3 fragmenter, hvoraf de 2 måske hører til samme perle. De 10 eller 11 ravperler hører antagelig til en kvindegrav. Graven er fra enkeltgravskulturen og kan kun dateres som yngre end grav 61, idet ravperlerne ikke kan dateres nærmere inden for kulturen.

Andre fund

Ved udgravning af højen fremkom forskellige fund, som ikke hører til gravanlæg.

Disse fund omfatter lerkarskår, flintaffald samt redskaber af flint og i mindre omfang af andre stenarter.

Allerede i 1973 havde museet på overfladen af højen opsamlet 1 slagsten, lidt flintaffald og et par små skår. Udgravningen blev netop iværksat på grund af en formodning om, at højen indeholdt andet end grave.

Flint

Ved stenkredsen i den sydvestlige højfod fremkom et lag med flint, som er benævnt 69 og 70, jfr. fig. 6. Flintlaget lå ved de 2 østligste sten og videre mod øst i forlængelse af stenrækken. Flintlaget havde en udstrækning på 170 cm i længden og indtil 50 cm i bredden. Flinten ses delvist fremgravet på fig. 10.

Flintstykkerne lå helt ind mod og imellem de 2 sidste sten i stenrækken. Laget var op til 7 cm tykt. Fra midterste del af stenene

gik flintlaget skråt nedad mod sydvest og nåede ca. 20 cm uden for stenrækken. Flintlaget må være anbragt samtidigt med stenrækken ved foden af højen. Stenrækken og flintlaget slutter ind mod højen nøjagtigt samme sted. Flintlaget fortsætter østpå langs med højfoden indtil godt 1 m fra stenrækken. Ved denne del af flintlaget var der ikke spor efter sten.

Blandt stykkerne i flintlaget var 28 skraber, 2 blokke, 6 blok- eller ægafslag samt 2 afslag med tilhugning. To af skraberne er vist på fig. 11 (nr. 78 og 86). I laget fandtes desuden 1 slagsten af kvartsit, 4,5 cm lang og med slagmærker i begge ender, fig. 11 (nr. 72). Herudover indeholdt laget 1909 stykker flint, hvoraf ca. to trediedele var almindelige afslag, mens resten var mere uregelmæssige stykker uden slagbule.

Flintlaget var meget kompakt, og stykkerne må være samlet sammen og anbragt ved højfoden. På en plads med flinthugning ville afslagene ligge meget mere spredt.

Der fandtes endvidere 4 mindre flintpletter ved højen, jfr. fig. 6. Flint 92 med 32 stykker flint lå lidt vest for det omtalte flintlag i et område på ca. 10 x 10 cm, 30 cm uden for stenrækken. Flint 117 fandtes lidt vestligere og omfattede 55 stykker flint liggende inden for 60 x 50 cm, ca. 1,3 m uden for stenrækken. Flint 26 med 43 stykker lå inden for 55 x 20 cm mellem to sten ved den sydlige højfod. Flint 37 med 30 stykker fandtes inden for 20 x 25 cm ved den østlige højfod.

Stykkerne i flintlaget og flintpletterne var ikke påvirket af ild, således som det ofte er tilfældet med flinten ved dysser og jættestuer (jfr. høj 2 ovenfor).

I højen fremkom i højfylden og i det

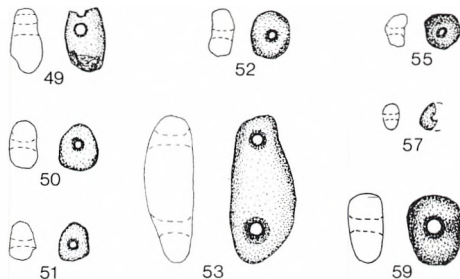

Fig. 9. De 8 af ravperlerne fra grav 6. Desuden fandtes 3 fragmenter af perler. Det største stykke er 3,7 cm langt. Graven er fra enkeltgravskulturen, antagelig en kvindegrav. Gengivet i 1/2 størrelse. Tegning: Jens Jørgen Kærgaard.

gamle muldlag under højen 4 skraber og 1 blok samt 42 stykker flintaffald. Uden for højens østlige og sydøstlige del var et gammelt, indtil 20 cm tykt kulturlag. Heri fandtes 2 knusesten, 1 lille slagsten, 1 blok, 2 pilespidser og 133 stykker flintaffald. Pilespidserne er fladehuggede og kan dateres til dolktiden. Den ene er vist på fig. 11 (nr. 115).

Skår

Skårmaterialet fra højen omfatter 245 skår, hvoraf mange er ret små. Skårene fremkom 1) under nordlige del af højen, 2) i et ca. 4 m langt område i højens sydøstlige del, 3) i et par pletter ved højfoden mod syd og sydvest og 4) spredt i kulturlaget øst og sydøst for højen. Alle indmålte skår er indtegnet på fig. 6. En del af de fremgravede skår i højens sydøstlige del er vist på fig. 12 og 13.

I sydøstlige del af højen fandtes ildsted 19 i samme niveau som de fleste af skårene.

Fig. 10. Flintlaget nr. 69 og 70 samt 2 af stenene i stenkredsen i sydvestlige del af høj 6, set fra ca. syd. Billedet viser kun øverste del af det ca. 170 cm lange og 50 cm brede flintlag. Målestokken er 10 cm. Foto: Hans Rostholm.

Ildstedet var 45 x 50 cm stort og bestod af rødbrændt sand og små ildskørnede sten og flintstykker i et ca. 7 cm tykt lag. På fig. 12 ses området med ildsted 19 samt skår 13, 14 og 15.

Ud fra randskår og skår med ornamentik kan der udskilles mindst 9 kar, som benævnes A-I og er afbildet på fig. 14.

Kar A. Rand af et stort, tykvægget kar, sammensat af skår 14, 35 og 107 samt del af

skår 11 og et lille skår fra nr. 10. Skårene er fundet ved højens sydøstlige del over et område på godt 3 m i længden, jfr. fig. 12. Dog fremkom skår 107 ca. 3 m mod sydøst i kulturlaget uden for højen. Karrets diameter har ved randen været mindst 25 cm. Under randen findes 3 vandrette rækker med lodrette, rektangulære indstik. Karsiden er 11-12 mm tyk.

Kar B. Rand og hals af et stort, tykvægget kar, sammensat af skår 15 og dele af skår 10, 11 og 108. De fandtes i samme område som kar A. Skår 108 lå i kulturlaget uden for højen, og de øvrige fremkom inden for ca. 3 m i højens sydøstlige del. På fig. 13 ses det største af skårene i kar B. Karrets dia-

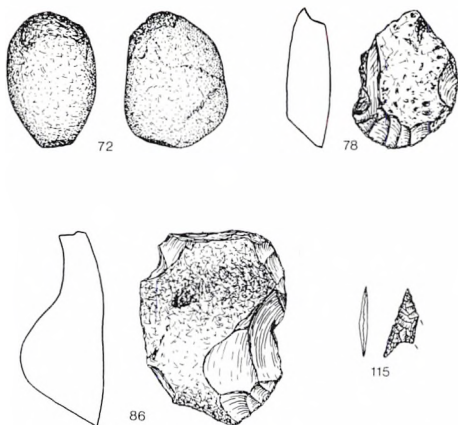

Fig. 11. En del af flintgenstandene fra høj 6. Nr. 78 og 86: Skrabere, nr. 72: Slagsten, alle fra flintlaget nr. 69 og 70 (jfr. fig. 10). Nr. 115: Pilespids fra dolketid fra kulturlaget sydøst for højen. Gengivet i 2/5 størrelse. Tegning: Jens Jørgen Kærgaard.

Fig. 12. Ildsted 19 og skår i sydøstlige del af høj 6. Til venstre ses ildstedet med små ildskørmede sten. I forgrunden ligger skår 13 fra kar C. Til højre ligger skår 14 fra kar A (forrest) og skår 15 fra kar B (helt i baggrunden). Målestokken er 10 cm. Foto: Hans Rostholm.

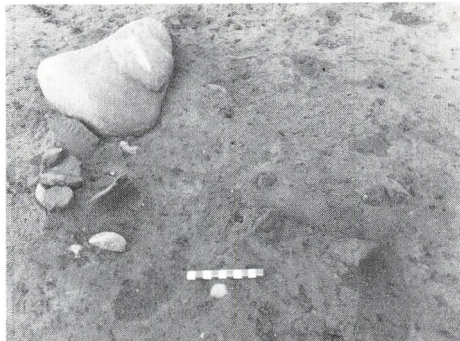

Fig. 13. Skår i sydøstlige del af høj 6. Til højre skår 10, som indgår i kar A, B og F, og til venstre skår 11, som indgår i de samme kar samt i kar C. Ved stenen ses det største af skårene i kar B. Målestokken er 10 cm lang. Foto: Hans Rostholm.

meter ved randen har været 20-25 cm. Under randen findes 1 række med fingergruber, og derunder er 2 tilsvarende rækker. Fingergruberne har svage negleindtryk. Karsiden er 13-16 mm tyk.

Kar C. Rand- og sideskår fra et tyndvægget lerkar, bestående af skår 13 og et skår fra nr. 11. Skårene er fundet med 1,3 m's afstand i skårrækken i sydøstlige del af højen jfr. fig. 12. De 2 skår kan ikke sættes sammen. Begge har en vandret række med aflange, ovale indstik. Karsiden er 7-8 mm tyk.

Kar D. Del af bugen af et tyndvægget lerkar, bestående af skår 27 og et skår fra nr. 17, som begge fandtes i skårområdet i højens sydøstlige del. De 2 skår er sammensat og har øverst, ved bugnækket, del af en række med skrå streger. Karsiden er ca. 5 mm tyk.

Kar E. Del af tyndvægget lerkar, som er

ornamenteret med vandrette furer. Hertil kan henføres skår 31 og 42, som er fundet henholdsvis i sydlige og nordlige del af højen, ca. 9 m fra hinanden. De 2 skår kan ikke sættes sammen, og det kan ikke udelukkes, at de er fra 2 kar af helt samme type. Karsiden er 5 mm tyk.

Kar F. Dele af tyndvægget lerkar med streger i sildebensmønster. To skår med nr. 24 må være fra samme kar (jfr. fig. 14). De fremkom ved højens sydkant. Desuden er skår 16, 25 og 34 samt skår fra nr. 10, 11 og 17 af tyndvæggede kar med streger eller sildebensmønster. Der er tale om så små skår, at det ikke kan afgøres, om de hører til samme kar. De sidstnævnte skår er fra skårområdet i sydøstlige del af højen. Skårene er 4-6 mm tykke.

Kar G. Del af rand af tyndvægget kar, bestående af skår 93, der fandtes sydvest for højen, 30-40 cm uden for stenkredsen.

Omkring 2 cm under randen har karret haft mindst 3 vandrette rækker lavet med en tandstok. Karsiden er 6 mm tyk. Karret har samme form og ornamentik som kar H, der dog har anderledes udformning af randen og tyndere karside, og kar H har antagelig været lidt mindre. De 2 kar er fundet ca. 7 m fra hinanden.

Kar H. Dele af et tyndvægget lerkar, bestående af skår 23, som fandtes inden for et ca. 30 x 30 cm stort område ved højens sydkant. Der er tale om ca. 60 skår, som overvejende er meget små. Enkelte skår med rand og ornamentik har kunnet sammensættes. Diameteren ved randen har været ca. 12 cm. Omkring 2 cm under randen er der 3 vandrette rækker med tandstokindtryk. Karsiden er 4-5 mm tyk.

Kar I. Del af et tyndvægget, svajet lerkar, bestående af skårene 39, 40, 44, 100, 101 og 102, hvoraf kun en del er vist på fig. 14. Skårene fandtes spredt under den nordlige del af højen. Skår 100 lå yderst i højen, lidt inden for stenkredsen. De øvrige skår lå spredt i området fra 3 til 5 m fra højens centrum, med de yderste skår (nr. 102 og 39) godt 5 m fra hinanden. Randskår er ikke bevaret. Ved overgangen hals-bug er der 3 vandrette rækker med indstik. Herfra hænger 3-dobbelte buer ned på karrets bug. Derunder har været mindst 3 vandrette rækker med indstik. Alle indstik er lavet med tandstok. Karsiden er 6-7 mm tyk.

Det øvrige skårmateriale fra udgravningen kan ikke med sikkerhed henføres til disse kar. I sydøstlige del af højen fremkom en del tykvæggede skår, som muligvis hører til kar A eller kar B.

Alle skår fra gravhøjen er fra enkeltgravskulturen.

Tolkning af fundene

De mange fund under højen og ved sydlige del af højen kan være fra grave, bopladser eller offerfund. Der er intet, som tyder på, at det er begravelser. Der er mange eksempler på grave i kanten af højene, men i dette tilfælde fandtes der ingen spor af gravanlæg og intet typisk gravudstyr. Lerkar findes også i gravene, men det er ikke almindeligt i denne del af Jylland.

Som det vil fremgå, må hovedparten af fundene tolkes som offerfund og en mindre del som bopladsfund.

Skårene i nordlige del af højen fandtes med få undtagelser inden for grænsen for første højfase, som var ca. 8 m i diameter, jfr. fig. 6. Alle skår i denne del af højen, blandt andet kar I, lå i samme niveau, nemlig oven på det lag, der ved udgravningen blev tolket som det gamle muldrag under højen. Lerkarrene må være anbragt på stedet inden bygningen af den første gravhøj.

Fundene i højens sydøstlige del fremkom i området mellem første og anden højfase. Her fandtes kar A, B, C og D samt skår af kar E og F. Disse fund lå ikke i samme dybde. De fleste af skårene ved ildsted 19 lå i omtrent samme niveau som ildstedets overflade, mens skårene i områdets nordøstlige del (nr. 34, 35 og 38) lå indtil 20 cm dybere. Disse skår lå næsten ud til højfoden og i samme niveau som flintplet 37 og underkanten af de nærmeste sten i stenkredsen fra anden højfase, jfr. fig. 6.

Skårene i denne del af højen syntes at ligge i et skråt lag, som nåede dybest ved højfoden. Skårområdet udgjorde trods niveauforskellene en helhed, idet flere af karrene fandtes spredt i hele skårlaget. Enkelte skår

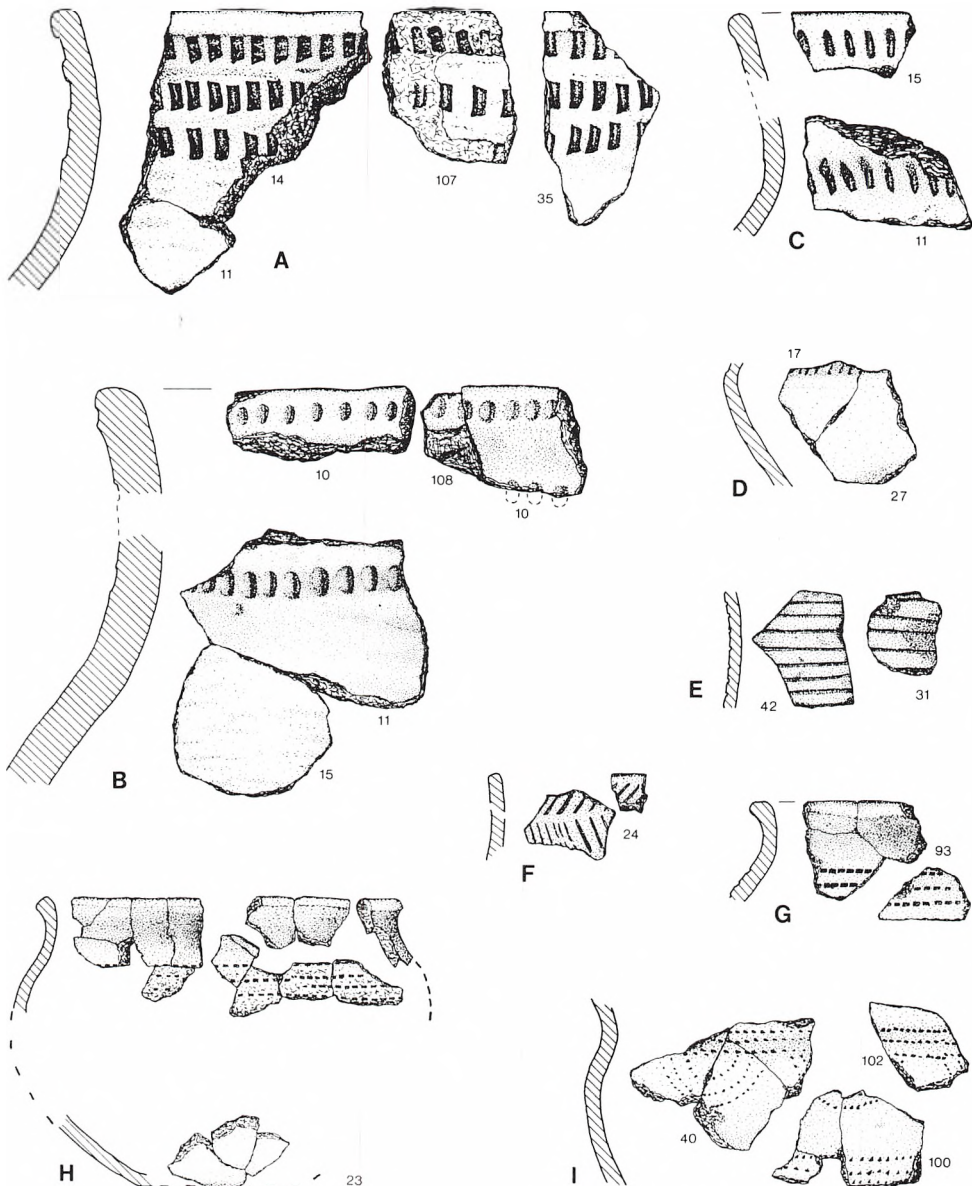

Fig. 14. Dele af 9 lerkar fra enkeltgravskulturen, fundet i høj 6. Alle skårnumre er anført, ifr. planen fig. 6. Karrene fandtes i følgende områder: Kar G og H: Uden for højen mod sydvest og syd. Kar F: Ved højens sydkant. Kar I: I nordlige del af højen. Kar E: Både i nordlige og sydlige del. Kar A, B, C og D: I højens sydøstlige del med skår fra A og B uden for højen. Gengivet i 2/5 størrelse. Tegning: Jens Jørgen Kærsgaard.

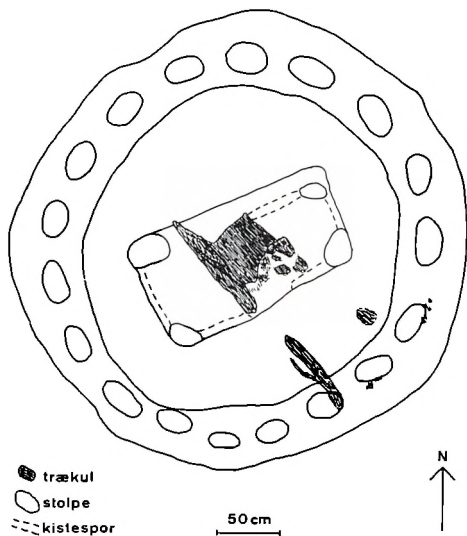

Fig. 15. Plan af gravanlæg fra enkeltgravskulturen i en høj nordøst for Skarrild Mose. Fra et af de 18 stolpespor i ringgrøften lå en ca. 2 m lang trækulspanke ind over graven. Tegning: Hans Rostholm.

fra kar A og B lå i kulturlaget sydøst for højen, 30-40 cm lavere end de tilhørende skår inden for højfoden.

Ved sydkanten af den yngste høj fremkom kar H (skår 23), lige uden for flintplet 26 og 2 sten i stenkredsen. Lidt uden for højfoden mod sydvest lå kar G (skår 93) nær ved flintplet 92.

Skårene under nordlige del af højen, i højens sydøstlige del og ved højfoden kan bedst tolkes som offerkar, der er hensat ved gravene eller ved kanten af højen.

Fundene under nordlige del af højen lå så tæt på gravene midt i højen, at karrene må være hensat på stedet inden højens bygning.

Herning Museum har tidligere nordøst for Skarrild Mose (ca. 2 km syd for høj 6 i Bukkær) undersøgt et gravanlæg, hvor højen ikke kan være opført umiddelbart efter gravlæggelsen.¹⁴⁾ Omkring graven var en 80 cm dyb ringgrøft med tydelige stolpespor efter en rund bygning (eller indhegning) på 3,5 m i diameter, fig. 15. En forkullet planke fra bygningen lå vandret henover graven. Højen, som dækkede over både grav og ringgrøft, kan først være opført, efter at bygningen er fjernet. Det er ikke til at sige, hvor lang tid den mindst 2 m høje bygning har stået. Den må have haft en funktion i forbindelse med begravelsesritualer efter gravlæggelsen af den døde.

Det store flintlag (nr. 69 og 70) indgår i stenkredsen og må høre sammen med gravhøjen. Det samme gælder formodentlig de 4 små flintpletter ved højfoden i sydlige del af højen. Tilstedeværelsen af de mange skrabere og den store mængde flintaffald leder tanken hen på bopladsaktivitet. Men flintens koncentration inden for små områder, til dels ved siden af skår, taler mere for, at der også for flintsagernes vedkommende er tale om offerfund.

Det kan dog ikke udelukkes, at ildstedet og de små flintpletter hører til en boplads. Der fremkom mere sikre bopladsfund ved udgravningen. I højens fyld og især i kulturlaget øst og sydøst for højen fandtes spredt flintaffald samt enkelte skrabere og andre genstande. Men det må understreges, at der – bortset fra det lille ildsted – ikke fremkom stolpehuller eller andre anlægsspor, som tyder på boplads, hverken under højen eller i kulturlaget uden for højen.

Offerfund

En del af fundene fra enkeltgravskulturen i høj 6 i Bukkær må tolkes som offerfund. Det vil sige, at der ved gravene eller ved kanten af højen er foregået en eller anden form for døde kult, forfædredyrkelse eller begravelsesritualer. Denne aktivitet har medført, at der blev anbragt lerkar (og eventuelt flint) som ofre. Lerkarofrene har antagelig indeholdt mad og drikke.

Som allerede nævnt finder man sjældent lerkar i enkeltgravskulturens grave i denne del af Jylland. Det kan være, at man har hensat karrene med mad og drikke ved graven eller ved højen i stedet for at anbringe dem i kisten hos den døde.

Offerfund kendes i stort tal fra den forudgående del af bondestenalderen, hvor dragtbægerkulturens folk hensatte offerkar både i moser og søer¹⁵⁾ og antagelig også på fast land.¹⁶⁾ Desuden er der klare vidnesbyrd om offerhandlinger ved dragtbægerkulturens store stengrave, det vil sige stendysser og jættestuer. Der blev blandt andet hensat lerkar ved jættestuernes indgang i de første århundreder efter bygningen af disse storstensgrave.¹⁷⁾ I sidste del af dragtbægerkulturen, hvor der ikke synes at finde lerkarofre sted, forekommer en ny gravtype, de såkaldte stendyngegrave, som består af stenfyldte nedgravninger.¹⁸⁾ Disse anlæg indeholder især flintøkser af forskellige typer, men lerkar findes også i form af skår over eller mellem stenene.¹⁹⁾ Det kunne tyde på, at lerkarret har været placeret oven på stendlægningen og snarere er et offerkar end et gravkar.

Der er ovenfor fortalt om langdyssen i høj 2, som lå godt 150 m sydvest for enkelt-

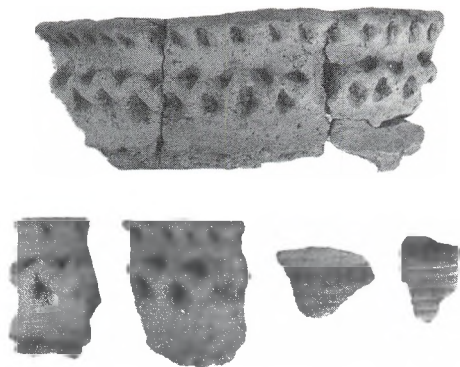

Fig. 16. Skår fra enkeltgravskulturen fra en overpløjet gravhøj ved Rækkehøje syd for Skarrild Mose. Skårene lå på den gamle overflade under sydøstlige del af højen, som er fra tidlig enkeltgravskultur. Det største skår er fra et kar med randdiameter på ca. 28 cm. Gengivet i ca. 1/4 størrelse. Foto Kjeld Hansen.

gravshøjen, jfr. fig. 2. Ved langdyssen fremkom det store lerkar, som er vist på fig. 4. Det er som nævnt fra enkeltgravskulturen og viser, at denne kulturs folk genoptog dragtbægerkulturens tradition med hensættelse af offerkar ved storstensgrave.

Et andet eksempel herpå kendes fra en jættestue på Vroue Hede mellem Holstebro og Viborg, hvor et tilsvarende kar med bølgevulst var placeret på en af randstenene ca. 3,75 m fra jættestuens indgang.²⁰⁾ Formodentlig kan nogle af de øvrige fund med keramik fra enkeltgravskulturen fra storstensgrave tolkes på samme måde.²¹⁾

Det er derfor nærliggende at regne med, at enkeltgravskulturens folk også hensatte offerkar ved de gravhøje, som de selv opførte. En sådan offerskik kan efterhånden anes i fundmaterialet fra forskellige steder i

Jylland, ligesom offerhenlæggelser kendes fra grave i den beslægtede snorekeramiske kultur i Mellemeuropa.²²⁾

Herning Museum har udgravet andre høje med mulige offerfund, blandt andet i Skarrild sogn.²³⁾ Det kan være vanskeligt at skelne mellem offerfund og bopladsfund, fordi højene er meget nedpløjede, fundene er delvist opløjet, og deres placering i forhold til højfoden kan ikke erkendes.

Et enkelt fund skal omtales nærmere. I en høj ved Rækkehøje, syd for Skarrild Mose, fandtes en grav med en stridsøkse af B-type fra tidlig enkeltgravskultur.²⁴⁾ Under den sydøstlige del af højen fremkom skår af 2 lerkar, dels et stort kar med bølgevulst og dels et mindre kar med vandrette furer og lodrette indstik, fig. 16. Fundene lå på den gamle markoverflade i området fra 3 til 6 m fra midten af graven.

Afsluttende bemærkninger

De seneste årtiers undersøgelser af enkeltgravskulturens høje har vist, at kulturens gravskikke er mere komplicerede, end man tidligere regnede med, og at højudgravninger kan give oplysninger om andet end gravanlæg.

Det gamle muldrag under højen blev »forseglet« ved højens bygning og har ligget urørt – indtil laget udgraves eller ødelægges ved markarbejde eller lignende. I dette muldrag kan findes kulturlag, bopladsrester eller offerfund, som forlængst er bortpløjet uden for den beskyttende gravhøj.

Desuden kan undersøgelser af de gamle jordlag under højen give os enestående muligheder for at få oplysninger om vegetatio-

nen på stedet i århundrederne, inden højen blev opført.²⁵⁾

Desværre er mange af de gravhøje, som undersøges, meget nedpløjet, således at de yngste grave, som lå i højens øverste del, er væk, og eventuelle anlæg i yderste del af højen er mere eller mindre ødelagt.

Der er i årenes løb forsvundet et betragteligt antal af enkeltgravskulturens relativt små gravhøje. Hermed er mange oplysninger om gravskikke og andre ting gået tabt. Det er vigtigt at få undersøgt en del af de endnu synlige, overpløjede gravhøje, inden det er for sent.

I nogle tilfælde – som f.eks. høj 3, 4 og 5 i Bukkær – er der intet eller meget lidt at komme efter. Men høj 6 i Bukkær er til gengæld et godt eksempel på, at også høje, som er nærmest helt flade, kan give interessante fund. Men samtidig må det erkendes, at der ikke skulle ret mange års pløjning til, før alle fund og anlægsspor i denne gravhøj havde været opløjet.

Noter:

Nat.mus.: Nationalmuseet.

HEM: Herning Museum.

Oldtiden...: Hans Rostholm: Oldtiden på Herning-egnen. Spor efter mennesker gennem 8000 år. 1982.

1. Nat.mus. A 14667-95 og B 6257-71.
2. HEM 1982 og 1620. Oldtiden... s. 24f.
3. HEM 1630. Oldtiden... s. 43f.
4. HEM 2517. Bent Vad Odgaard og Hans Rostholm: A Single Grave Barrow at Harreskov, Jutland. *Journal of Danish Archaeology* vol. 6, 1987, s. 87-100.
5. HEM 2650 og 2667.
6. Nat.mus. A 49551-52. HEM 2237. Oldtiden... s. 22f.
7. HEM 1927. Oldtiden... s. 23f.

8. C. J. Becker: Coarse Beakers with »Short-Wave Moulding«. Proceedings of the Prehistoric Society 21, 1955, s. 65-71.
9. HEM 2036.
10. HEM 2035.
11. HEM 2006.
12. HEM 1512.
13. P. V. Glob: Studier over den jyske Enkeltgravskultur. Aarbøger for Nord. Oldkyndighed og Historie 1944 (1945), s. 21ff.
14. HEM 1516. Oldtiden... s. 50f.
15. C. J. Becker: Mosefundne Lerkar fra yngre Stenalder. Aarbøger for Nord. Oldkyndighed og Historie 1947.
16. Klaus Ebbesen: Stordyssen i Vedsted. Studier over tragtbægerkulturen i Sønderjylland. Arkæologiske Studier vol. VI 1979, s. 34ff.
17. Se f.eks. Poul Otto Nielsen: Danmarkshistorien. Stenalderen. Bondestenalderen. Sesam. 1981, s. 87ff.
18. C. J. Becker: Gådefulde jyske stenaldergrave. Nationalmuseets Arbejdsmark 1967, s. 19-30.
19. Erik Jørgensen: Hagebrogård-Vroue-Koldkur. Neolithische Gräberfelder aus Nordwest-Jütland. Arkæologiske Studier vol. IV, s. 182 og 185f.
20. Samme: s. 110, 123 og 202 samt fig. 170,2.
21. Klaus Ebbesen: Anf. arb., s. 33.
22. Bl.a. K. Peschel: Ein Grabhügel mit Schnurkeramik von Dornburg, Landkreis Jena. Prähistorische Zeitschrift 41, 1963, s. 83-133.
23. Hans Rostholm: Lustrup og andre bopladsfund fra Herning-egnen. Stridsøksetid i Sydskandinavien. 1986, s. 301-317.
24. HEM 101/72.
25. Odgaard og Rostholm (se note 7). Bent Odgaard: Kulturlandskabets historie i Vestjylland. Foreløbige resultater af nye pollenanalytiske undersøgelser. Fortidsminder 1985 (Antikvariske Studier 7), s. 48-59.

Glimt fra museernes arbejdsmark

Herning Museum

Bevaringskonference i Herning

Med støtte fra Ringkøbing Amtsråd arrangerede Museumsrådet i Ringkøbing Amt den 7. marts 1991 kl. 14.30 til 20.00 konferencen »Vestjylland værd at bevare«. Hosebinderlaugets hus i Herning var af Ege-tæpper vederlagsfrit stillet til rådighed for arrangementet, som var tilrettelagt af Jens Aarup, Thomas Bloch Ravn og Ulla Thyrring. Programmet henvendte sig til politikere og forvaltninger, der er tæt på arkitektur og bevaringspolitik i Ringkøbing Amt, samt til bevaringsforeninger, arkitekter og museer. Programmet var sammensat af følgende punkter. Jens Aarup og Ulla Thyrring talte som indledning om egnskarakteristiske træk i den vestjyske bygningsmasse, den hidtidige bevaringspraksis samt aktuelle problemer og muligheder. Stadsarkitekt Stig Eriksen, Esbjerg, redegjorde for arbejdet med bygningskulturen i en nyere by som Esbjerg. Forlagsdirektør Peter Olesen kom i sit indlæg ind på faren for kvalitetsforringelse ved nybyggeri i ældre bymiljøer, og arkitekt Kristian Isager, Odense, gav eksempler på nyttiggørelse af ældre bygninger, renoveringsøkonomi og ny arkitektur i ældre kvarterer. Til slut visttes en lysbilledkavalkade, »Godt og Skidt« fra Ringkøbing amt, hvorefter der var afsat tid

til debat. Konferencen havde 86 deltagere og blev så godt modtaget, at museumsrådet planlægger konferencer om andre væsentlige emner med museernes samarbejdspartnere på det lokale plan. Turisme har været nævnt som et muligt emne.

En gård og to tjæreovne

I arbejdet med at bevare arkitektur- og kulturhistoriske bygningsmonumenter har Herning Museum mange vidt forskellige samarbejdspartnere. I 1991 lykkedes det således ved en privat indsats at redde det karakteristiske stuehus fra gården Margrethelyst i Birk fra truende nedrivning. Gården blev udflyttet fra en oprindelig stjerneudskiftning og genopført på sin nuværende plads i 1843. Herning Museum har arbejdet med gården siden 1970, men først i den elvte time, da udlængerne var nedrevet, og gården opkøbt af Herning Kommune i forbindelse med planerne for Birk Centerpark, lykkedes det i en nutidig sammenhæng at fastholde dette minde om god folkelig arkitektur og et betydningsfuldt landbrugsområde. Inden længe tages bygningen i brug som privatbolig og værksted af Niels Damgaard og hans familie.

I Hesselvig Plantage ved Skarrild ligger to murede kul- og tjæreovne fra begyn-

Stuehuset til gården Margrethelyst fotograferet 1991, før man tog fat på restaureringen. Foto: Kjeld Hansen.

delsen af dette århundrede som vidnesbyrd om Hedeselskabets virksomhed i disse egne. Ovnene blev brugt til fremstilling af trækul og trætjære på grundlag af de mængder af spinkle bjergfyrstammer, der fremkom ved udynding af de nyanlagte plantager. Fornylig har Statens Bygningsfredningsfond stillet 30.000 kr. til rådighed for opmåling og forslag til en istandsættelse af ovnene, som efter alt at dømme er de eneste, som er bevaret til vor tid. Endvidere erklærer Planstyrelsens restaureringskontor sig meget interesseret i at aftage trætjære fra en evt. kommende produktion, da det i dag er vanskeligt at fremskaffe trætjære af rimelig kvalitet til fredede bindingsværksbygninger m.v. Det danske Hedeselskab, på hvis jord

ovnene er beliggende, ser positivt på deres bevaring.

Til og fra Blicher

»Udsagn om Blicher« var årets udstilling på Blichermuseet på Herningsholm. Som forfattermuseum er vi naturligt nok nysgerrige efter at erfare, i hvilket omfang Steen Steensen Blichers forfatterskab taler til nutidens mennesker, og en bred vifte af personligheder indenfor samfundslivet blev derfor opfordret til skrifteligt at give udtryk for, hvad Blichers forfatterskab har betydet for dem. Svarene på denne henvendelse har dannet udgangspunkt for udstillingen, som

Deres alderlige Beklamsmændene
 jeg befojer til min Løst midt i
 neden for en 50 a 60 Ld. om mig i god
 ilagte hængisning af indsamling mig
 disse tingene til mig god onsdag kommer
 til Haverne.
 Deres alderlige fengsel
 Spentrup 31te July 1846. M. Blicher
 min sønne Gølfen til den Løn Gølfen
 og den gode Løn for Høgen jødt

også omfattede udvalgte eksempler på Blichers forfatterskab, oversættelser af værkerne til fremmed sprog, samt kunstneren Sikker Hansens skitser og rentegninger til illustration af Blichers noveller. Udsagnene blev vist på udstillingen i den form vi modtog dem, nogle korte og fyndige, andre lange og udførlige, og samtlige besvarelser vil senere indgå i Blichermuseets arkiv til oplysning for eftertiden. Følgende personer bidrog til udstillingen: Hans Kruse, Knud Erik Pedersen, Felix Nørgaard, Johs. E. Tang Kristensen, Johannes Johansen, Klaus Ribbjerg, Axel Steensberg, Alexander Fenton, Per Højholt, C. B. Andersen, Bjarne Nielsen Brovst, Knud Sørensen, Niels Birger Wamberg, Hanne Marie Svendsen, Martha Christensen, Povl Riis, Peter Seeberg,

Oskar Nielsen, Gunnar Jespersen, Hans Lyngby Jepsen, Laurits Bindsløv, Søren Baggesen, Erik Harbo, H. P. Rohde, Solvej Bjerre, Kai Blicher, Birgit Damgaard og Viggo Thirup.

Breve og manuskripter skrevet med Blichers hånd er sjældne, og alligevel dukker de af og til frem af glemslen. Enkelte har endda ikke tidligere været kendt og registreret. Således et brev, som Blichermuseet erhvervede i 1991 for kr. 1.500. I foråret 1991 havde den heldige sælger købt St. St. Blichers udvalgte noveller i tre bind fra 1925 hos en antikvarboghandler i Vejle for 250 kr. Et nærmere eftersyn skulle vise, at der var tale om en god handel. Foran i bind I var indklæbet et hidtil ukendt brev fra Blicher med følgende ordlyd:

*»Hr: Kjøbmand M. Isaaksen, Randers
Des elskelige Skatkammer...
Jeg behøver til min Rejse midt i næste Uge
en 50 a 60 Rdr: Tjen mig i paa ilagte
Anvisning at erhverve mig disse Mynter
til jeg paa Onsdag kommer til Randers*

Spentrup 31te July 1846

*Deres alvorlig hengivne
S S Blicher*

*Min varme hilsen til den kjere Hustrue og
den søde Pige som synger jydsk«.*

Sandsynligvis er M. Isaaksen identisk med »en Jøde i Randers ved Navn Isaksen, en sufficant og efter almindeligt Rygte honet Mand«, således omtalt af Blicher i brev til Jonas Collin 6. nov. 1827.

Landskabsudstilling ved Klosterlund Museum

Gennem det sidste års tid er det lille bakkehus ved Klosterlund Museum blevet istandsat og indrettet med en udstilling, som fortæller om Stenholt Skov og kulturminderne i museets omgivelser.

Landskabsudstillingen fortæller om fredningen af Stenholt Skov og intentionerne med naturplejen i området, som foretages af Århus og Ringkøbing amter i fællesskab med de private lodsejere. Udstillingen fortæller endvidere om de vigtigste kulturtræk på egnen, Klosterlundkulturen, skovlovringernes virke, tørveindustrien, hærvejen, egekrattet, oldtidsminderne i skoven og naturligvis Bølling Sø og Klosterlund Museum.

I forbindelse med formidlingen af Stenholt Skov er der lavet en udførlig folder for området med beskrivelse af seværdighederne i skoven. Folderen indeholder et kort over det offentlige stinet, men på grund af bestræbelserne på at føre hærvejsruten fra Slesvig til Viborg gennem Stenholt Skov, er det lokale stinet ikke blevet afmærket endnu, men dette har Århus amt lovet at gøre i 1992, så problemerne med at finde rundt i skoven skulle derefter være løst. Både til folder og landskabsudstilling er der ydet tilskud fra Ringkøbing amts midler til miljøgenopretning.

»Oplevelsesrige ture i det midtjyske landskab«

I 1990 var Herning Museum engageret i et turistprojekt under navnet »Herning - hedens hovedstad«. Til dette projekt, hvis formand blev Ulla Thyrring, udarbejdedes en turbeskrivelse over 5 oplevelsesrige ture. Beskrivelserne var skrevet til brug for guiderne, men projektets bestyrelse mente teksterne kunne have interesse for en større kreds. Med tilskud fra Midtbank A/S og teknisk bistand fra Amtscentralen i Herning blev turene udgivet her i sommer. Det blev til en bog på 168 sider og teksten er skrevet af Søren Toftgaard Poulsen. De 5 spændende ture i Midtjylland hedder: I dalgas' fodspor, Sinding-Ørre Naturpark, Alheden og kartoffeltyskerne, Søby Klondike og Herning - hedens hovedstad. Bogen er illustreret med ældre arkivbilleder.

Holstebro Kunstmuseum

Hvert fjerde år - det første i en ny byrådsperiode - skal museerne udarbejde arbejdsplaner, hvor man fastlægger de overordnede mål for institutionen. Naturligvis under hensyntagen til de økonomiske muligheder og forventninger.

Her tager man stilling til behovet for ændringer og formulerer museets linje og profil for de kommende år. Og her præciseres den indbyrdes vægtning af de museale hovedområder: Indsamling, bevaring, bearbejdning, udstilling, formidling.

For Holstebro Kunstmuseums vedkommende har der også været tale om at afklare målsætninger og virkemidler for museets to afdelinger: Kunstmuseet i det hvide museumskompleks på Sønderland og Jens Niensens Museum på Nørreland.

De to museer blev lagt sammen i efteråret 1987, og efter et par års praktiske erfaringer har udarbejdelsen af arbejdsplanen været en kærkommen lejlighed til at tydeliggøre opgaverne for de to museumsafdelinger. Holstebro Kunstmuseum i det hvide museumskompleks har sit virke afklaret i forhold til landets øvrige knap 40 statsanerkendte kunstmuseer. Museet samler på dansk kunst efter 1930, repræsenteret ved et begrænset antal kunstnere og perspektiveret ved grafiske serier af modernismens pionerer som Matisse, Picasso og Giacometti, samt ved samlinger af eksotisk, primitiv kunst.

Museets særudstillingsvirksomhed er blevet fastlagt til at uddybe og videreudvikle tendenser og linjer i de faste samlinger. Der lægges vægt på at vise et mindre antal

udstillinger, der til gengæld bør være gennemarbejdede og resultatet af omfattende undersøgelsesvirksomhed. Eksempler er de store retrospektive udstillinger: Harald Leth i foråret 1991 og Agnete Therkildsen i efteråret samme år.

Harald Leth har i snart mange år været én af museets kunstnere - repræsenteret med over 30 værker samt en studiesamling af malede skitser. Det syntes derfor naturligt, at det var Holstebro Kunstmuseum, der tog initiativet til denne store udstilling, og hvor udgivelsen i tilknytning hertil af en bog om Harald Leth bidrog til at kaste nyt lys over denne centrale, men i en årrække oversete kunstner.

Agnete Therkildsens udstilling var også retrospektiv, og ikke mindst malerierne fra 30'erne, 40'erne og 50'erne viste kunstneren som en følsom kolorist, der tog sit udgangspunkt i barndommens vestjyske landskaber. I dag maler hun ligefremme skildringer af samværet mellem mennesker og dyr, fugle og figurer, der er inspireret af mange ophold på den lille paradisø Bali i Indonesien. Det er på mange måder indtryk fra barndommens land, der udsættes for den kraftige balinesiske farveprægt og tilføres elementer fra den balinesiske kultur, hvor ikke mindst fuglen spiller en væsentlig og næsten guddommelig rolle.

Sammen med sin ægtefælle og malerkollega Ejler Bille har Agnete Therkildsen indsamlet en lang række balinesiske kunstgenstande og figurer, som de har skænket til Holstebro Kunstmuseum.

I dette tilfælde var der således fra starten

en nær sammenhæng mellem museets faste samlinger og særudstillingen. Men samtidig viste udstillingen, at denne sammenhæng burde styrkes yderligere. Udstillingen resulterede derfor i, at det blev besluttet at indlemme fem malerier og tre papirklip i museets samlinger. I forvejen havde museet fem papirklip af Agnete Therkildsen.

I forholdet mellem faste samlinger og særudstillinger er der således for Holstebro Kunstmuseums vedkommende tale om en gensidig vekselvirkning, hvor udstillinger knytter sig til de faste samlinger, og udbygningen af de faste samlinger inspireres af udstillingsvirksomheden.

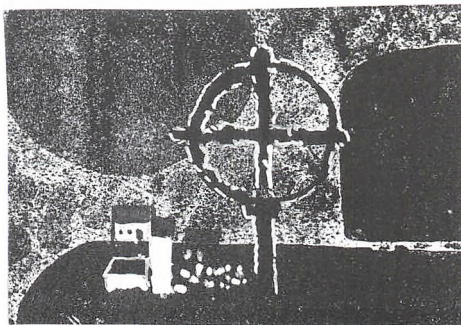
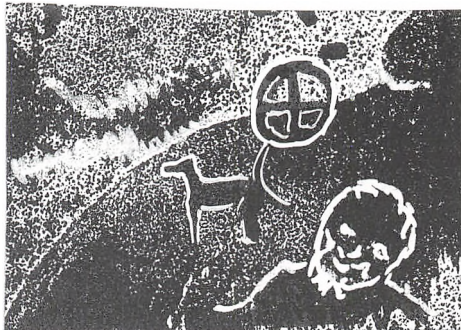
På Jens Niensens Museum gælder lidt andre principper for særudstillingsvirksomheden.

Udgangspunktet er naturligvis de omfattende faste samlinger af Jens Nielsen og Olivia Holm-Møller.

I sommeren 1991 var det 100 år siden Jens Nielsen blev født. I den anledning arrangerede museet en stor særophængning med Jens Niensens malerier, hvoraf mange blev vist for første gang eller ikke havde været udstillet i en årrække. Desuden blev der fremstillet en række plancher, der med fotos, breve og papirer dokumenterede Jens Niensens liv og kunstneriske virke.

Holstebro Kunstforening arrangerer årligt 3-4 udstillinger på Jens Niensens Museum, hovedsageligt udstillinger hvor én enkelt betydningsfuld nutidig kunstner præsenterer nyere arbejder.

Udover at kaste nyt lys over de faste samlinger, skal Jens Nielsen Museets egen særudstillingsvirksomhed især omhandle religiøs kunst og kunst med tilknytning til

Poul M. Cederdorff

lokalområdet. Det skyldes, at såvel Jens Niensens som Olivia Holm-Møllers kunst er af religiøs tilsnit eller omhandler bibelske temaer. Samtidig er hele museet et resultat af en vældig folkelig indsats, hvor initiativet blev taget af en kreds af beboere med tilknytning til den netop opførte Nørrelandskirke i et tæt bebygget udflytterkvarter i Holstebro.

De dengang etablerede direkte kontakter mellem kunstnere og publikum, forsøger vi at fastholde ved at give mulighed for et direkte møde med kunstnere fra Holstebro, fra egnen og fra Ringkøbing Amt.

I 1990 lagde museet for første gang hus til Vestjyske Kunstneres Efterårsudstilling, der giver et indtryk af 45 kunstudøendes arbejder i det forløbne år. Og man har

Erik Styrbjørn Pedersen: Textilfabrikken Femilet. Moderskab

besluttet, at Vestjyske Kunstnere også i de kommende år skal udstille i museet fra efterårsferien og en månedstid frem. Men museet viser også udstillinger, hvor en enkelt kunstner præsenteres eller selv præsenterer et tema. Begge former blev afprøvet i 1991.

I foråret vistes en retrospektiv udstilling med den lokale kunstner Paul Cederdorff, der omfattede 35 års kunstnerisk virksomhed indenfor allehånde kunstformer og teknikker, lige fra maleri over skulptur til keramik og tegning. Udstillingen gav de mange besøgende et noget mere nuanceret

billede af denne kunstner, der ofte arbejder i serier og i det hele taget lægger vægt på processen i det kunstneriske arbejde.

I forsommeren 1991 vistes en udstilling med titlen »DRIFT«, med billedkunstneren Erik Styrbjørn Pedersen fra Madum ved Ulfborg. Han viste resultaterne af flere års arbejde med at skildre dagligdagens arbejdspladser på en række store arbejdspladser i Midt- og Vestjylland: slagteriet, kraftvarmeværket, tekstilfabrikken, o.s.v.

Erik Styrbjørn Pedersen maler ikke arbejdspladser ud fra en social indigneret holdning, men giver i malerisk form et bil-

lede af arbejdspladserne betragtet som dybdepsykologiske fænomener. Slagteriet bliver således til nutidens offerpladser, tekstilfabrikken til billedet på moderskabet, kraftværket bliver til vor tids katedraler.

Erik Styrbjørn Pedersen er en spændende og særegen maler – helt sig selv i det danske kunstliv. Det er også en opgave for et kunstmuseum som Jens Nielsens Museum at være med til at realisere et storstilet kunstprojekt som dette, der med museets

varme anbefaling modtog betydelig støtte fra Kulturfonden - der til daglig benævnes Højlunds-fonden. Senere er udstillingen blevet vist på en række andre museer i det Midt- og Vestjyske område.

Ved således at have forskellige principper for udstillingsvirksomheden er det tanken, at fastholde forskellighedsteden i de to kunstmuseers virke, og derved være med til at sikre mangfoldighed på kunstområdet.

Holstebro Museum

Alt imens de nye udstillinger på Holstebro Museum bygges op, fungerer institutionen videre med de daglige gøremål, der sjældent kan planlægges: besigtigelser, forespørgsler der skal besvares, indlæg i radioen, rundvisninger og ikke mindst modtager museet til stadighed genstande, der skal konserveres og registreres - og det er kun godt. I årets »glimt« har vi derfor valgt at fortælle historien om nogle indkomne genstande fra det forløbne år. Hver især er de små brikker til den lokale historie, hvis alsidighed de vidner om.

Peder Særkjærs lystemage

I 1700-årene var Holstebro kendt for sine dygtige gørtlere. At netop Holstebro havde uforholdsmæssig mange af disse håndværkere tilskriver kilderne Peder Særkjær - »et inventiøst hovede« som han kaldes. Født som søn af en bonde i Maabjerg sogn skal han under et ophold i Hol-

land have lært gørtlerhåndværket så eminent, at han dannede skole i byen og på egnen. De svende Særkjær udlærte, skabte ikke blot Holstebros ry som gørtlernes by, men de bragte også deres kunnen med sig til andre købstæder.

Museet har naturligvis i sine samlinger messinglysestage, heraf en enkelt med guldsmed Jens Weilgaards stempel »IW« fra først i 1800-årene. Med den hang museumsfolk har til kronologi og etablering af sammenhænge har museet dog længe ønsket sig et arbejde med Peder Særkjærs eget mestermærke. Så ville vi være ved begyndelsen af den historie. I det forløbne år lykkedes det at erhverve en pæn messingstage med det forjættende mærke i bunden. I et hjerteformet skjold ses »PS«. Da Særkjær fik borgerskab i 1738, må stagen således være fra det 18de århundredes midte. Denne tilsyneladende anonyme messingstage får sin plads i de nye udstillinger.

Messinglysestige udført af gørtler Peder Særkjær, PS som der står i stemplet.

En samling nicotiana

På Holstebro Museum mindes vi ofte om, at Holstebro stadig er en tobaksby. Fra Skandinavisk Tobakskompagnis fabrik på Herningvej spredes aromaen fra saucerne til pibetobakkerne ud over byen. Den centrale plads tobaksindustrien og historien om den har i museets virksomhed understregedes også i det forløbne år. Fabrikant Jørgen Færch skænkede museet en omfattende samling tobakslitteratur, som blev påbegyndt af moderen Lise Færch gift med tobaksfabrikant Ernst Færch, en af hovedkræfterne bag dannelsen af Skandinavisk Tobakskompagni i 1961.

Ud over jubilæumsskrifter fra de gamle, danske tobaksfabrikker, tobaksindustriens sammenslutninger, lærebøger i tobaksproduktionen og skønlitterære bøger om emnet, omfatter samlingen en række sjældenheder. Ældst er et smukt eksemplar af Johannem Neandrum Bremanums »Tabacologia: Hoc est, Tabaci seu Nicotianæ discriptio Medico-Cheirurgigo-Pharmaceutica« fra 1622 trykt på Elzevirs berømte trykkeri i Holland. Langt nyere, men også sjælden, er genoptrykket, som »Sammenslutningen af Arbejdsgivere indenfor Tobaksindustrien« i 1948 lod lave af Henrik Eriksens »Fra en gammel tobaksfabrik«. Det lille skrift blev kun givet til delta-

gere i sammenslutningens jubilæumsfest. Også sjældenheder af lokal proveniens er at finde i samlingen. Således det genoptryk Thomsens Bogtrykkeri i julen 1941 lod fremstille af Niels Lucoppidans »Tobacks Berømmelse« — 70 nummererede eksemplarer blev skriftet fremstillet i af elever på Holstebro Tekniske Skoles Typograffagskole.

Denne samling nicotiana er nu at finde i museets omfattende tobaksbibliotek. Enkelte udvalgte værker vil publikum kunne se i udstillingerne.

Jernstøber Tangs fane fra 1886

En væsentlig del af spændingen ved museumsarbejdet er det uventedes opdukken; et emne er aldrig udtømt, da endnu ukendt materiale kan dukke op når som helst. Sådan var det den dag ejeren af de bevarede dele af det gamle Holstebro Jernstøberi, direktør Niels Færch, dukkede op med en silkefane under armen. Under renoveringsarbejdet var den fundet på loftet yderst ude ved murkanten. Nok var jernstøbernes og formernes arbejdsredskaber som tænger, passer og højovn afbilledet i midterfeltet, men en af de traditionelle fagforeningsfaner var der næppe tale om. På fanen står »Holstebro Jernstøberi 26. Juni 1886«; derfor gik tankerne i første omgang i retning af en jubilæumsfane. I 1886 havde jernstøberiet eksisteret i ca. 25 år. Fanens historie var imidlertid at finde i den konservative Holstebro Avis. Under overskriften »Smukt Arbejderforhold« kunne redaktøren 28. juni 1886 fortælle, at to dage forinden havde jernstøberiets arbejdere med former Jønck i spidsen overrakt en fane til jernstøber Leonhardt Tang i anledning af dennes

TABACOLOGIA:
Hoc est,
T A B A C I,
Sive
NICOTIANÆ
descriptio

Medico-Chirurgico-Pharmaceutica:
VEL

Eius preparatio & usus in omnibus corporis humani incommodis; una cum varijs Tabacum adulterandi rationibus, & accurata signorum, quibus eius bonitas dignosci potest, annotatione,

Per

IOHANNEM NEANDRUM Bremanum,
Philosophum, & Medicum.

LYCOVNI BATAVORVM,
Ex Officinâ ISAACI ELZEVI I.
Jurati Academiæ Typographi.
cl. 10. cxxxii.

Titelbladet fra Neanders bog fra 1622.

fødselsdag. Den usædvanlige gestus havde rod i den »Humanitet og Velvillie, jernstøberens stedse havde udvist« overfor sine medarbejdere. Ud over at være et symbol på det patriarkalske system, er fanen i sig selv et flot og farverigt bidrag til udstillingen om byens tidlige industri.

Så tilbage til opbygningen af de nye udstillinger. Nok kan vi lave planer, men af ovenstående eksempler turde fremgå, hvor vigtigt det er, at udstillingerne opbygges på en sådan måde, at nyindkomne genstande kan indplaceres på de relevante steder. Færdige bliver vi aldrig. Et held for os - men ikke mindst for museets publikum.

Hjerl Hedes Frilandsmuseum

Et nyt hus

I 1990 opførte vi den tredje længe i præstegårdsanlægget på Hjerl Hedes Frilandsmuseum, og i maj måned 1991 kunne vi tage den nye bygning i brug - ikke som en del af de permanente udstillinger, men som undervisningslokaler for museets skoletjeneste.

Det nye hus stammer fra Nr. Aarslev præstegård ved Randers, og her rummede

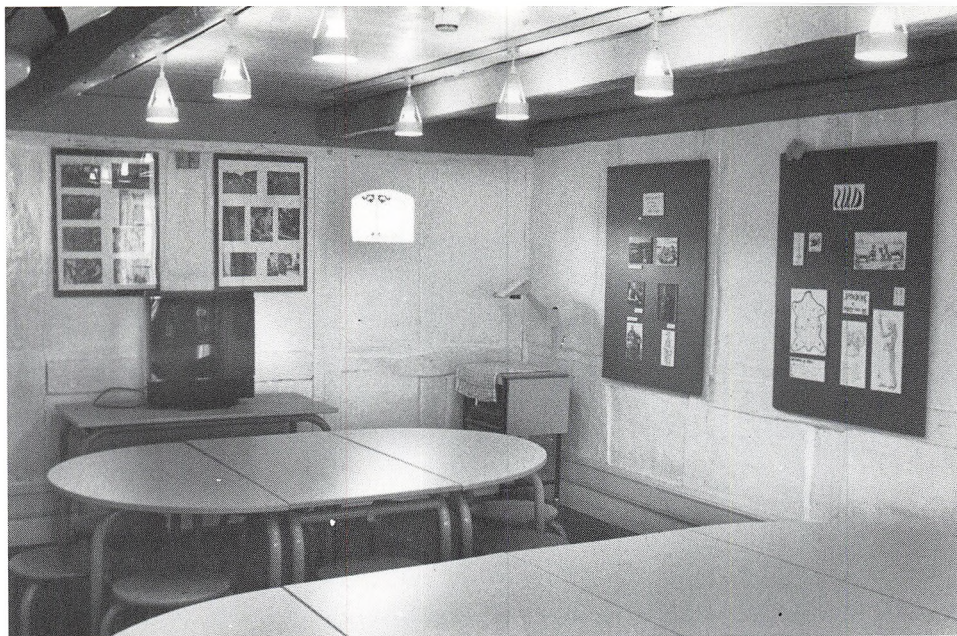

Museumpædagog Inge-Merete Bøge ved komfuret i skoletjenestens nye køkken. Her kan skoleelever fremover få lejlighed til selv at lave komfurnad.

det konfirmandstuer, vognport og tørvehus. Ved genopførelsen er vognporten bevaret. Også de to konfirmandstuer er bibeholdt. Den ene af stuerne er dog nu indrettet til undervisningslokale og møblet med nyt inventar, tavler, overheadprojektor og videofremviser, mens den anden af stuerne nu fungerer som køkken. Her er der opstillet et stort jernkomfur, et fast køkkenbord med vask og et arbejds- og spisebord. I den nordlige ende af huset, hvor der engang var tørve- og udhusrum, har skoletjenesten fået et depotrum og et lille arbejdsrum, der kan fungere som ramme om huggehusarbejder og lignende aktiviteter.

Museet har modtaget et tilskud på 40.000 kr. fra Daell-Fonden til indretningen af de nye undervisningsfaciliteter, og vi har med den nyindrettede bygning fået både smukke og ideelle rammer til undervisning af de mange skoleelever, som hvert år besøger Hjerl Hedes Frilandsmuseum.

Museets skoletjeneste er skolerne behjælpelig med tilrettelæggelse af museumsbesøg, og på Hjerl Hede har vi gennem flere år haft tradition for at tilbyde skolerne en lang række forskellige praktiske værkstedsaktiviteter. Således har skoleeleverne f.eks. kunnet arbejde i tørvemosen med at fremstille æltetørv og kunnet smede søm eller små knive i landsbyens smedie. De har kunnet karte og spinde uld, og i bryggers- og køkkenrum har de haft tilbud om at bage brød i en muret ovn, dyppe lys eller

Undervisningslokalet i den nyopførte længe i præstegårdsanlægget.

kerne smør. I en af vores lader har de kunnet arbejde med korn og halm, og uden døre har de haft mulighed for at pløje og harve med hesteforspand eller for at høste korn med segl samt binde op efter leen.

Gennem sådanne former for praktisk arbejde kan man give eleverne et anderledes indblik i livet på landet i ældre tid og i det arbejde, man måtte udføre for at dække dagligdagens behov og fornødenheder, end de kan få ved f.eks. alene at læse herom. Ved at give eleverne mulighed for selv at udføre en arbejdsproces og forarbejde givne materialer kan man måske også på nogle punkter øge deres forståelse for et historisk udviklingsforløb.

Værkstedsaktiviteter og det praktiske arbejde kan imidlertid også blive et mål i sig

selv. Aktiviteten og den dermed forbundne oplevelse bliver vigtigere end det egentlige sigte: at bibringe forståelse for nogle sammenhænge.

Når vi nu på Hjerl Hede har fået gode rammer for museumsundervisningen, skulle vi samtidig gerne kunne styrke sammenhængen i og udbyttet af et museumsbesøg. Vi er f.eks. nu bedre i stand til på museet at introducere eleverne til det praktiske arbejde.

Hjerl Hedes Frilandsmuseum er et meget bredt sammensat museum, og det giver os gode muligheder for at tage særlige emner eller temaer op og behandle dem i en snæver eller en bredere kulturhistorisk sammenhæng. Her må vi dog benytte os af andre formidlingsformer end det praktiske

Præstegårdsanlægget på Hjerl Hedes Frilandsmuseum med den færdigbyggede Virringlade og den nye længe, der huser museets skoletjeneste.

værkstedarbejde alene. I det seneste år har vi øget antallet af omvisninger for skoler betydeligt - og også gennemført langt flere omvisninger om specielle emner end tidligere. Museet har allerede udarbejdet opgavesæt til en del af bygningssamlingen. Vi er opmærksomme på, at dette materiale skal revideres, men samtidig arbejder vi på at udarbejde et mere fyldigt undervisningsmateriale, der kan bruges i forskellige sam

Diger og hegn indgår naturligt i frilandsmuseets landskabsbillede. Her ses et nyopført dige ved Hjerl Hedes præstegård.

Interiør fra den nyindrettede stald i præstegårdens lade fra Verring.

menhænge, om nogle af vore bygninger og siden også gerne om særlige emner. I indeværende år har vi derfor samlet et hæfte, der fortæller om museets lille udflyttergård fra Kvosted. Med udgangspunkt i forskelligt kildemateriale vedr. huset gennemgås dets bygningshistorie, og ved hjælp af et udskiftningskort og afskrift af dokumenter fra Taarupgaard gods viser vi, hvordan udskiftningen af landsbyens jorder og udflytningen af gården fandt sted. Desuden rummer hæftet forskellige opgaver, som eleverne kan løse under museumsbesøget.

En bygning ændrer karakter.

I nogle år har en anden bygning i præstegårdsanlægget stået forholdvis ufærdig hen.

Det er den såkaldte Verringlade – en god østjysk bindingsværksbygning – hvor de øverste vægtavl ikke var blevet lerklinet. I foråret blev denne bygning gjort færdig. Væggene er blevet lerklinet, hele huset er blevet kalket, og laden er, således som det altid har været bestemmelsen i museet, blevet indrettet til stald. Her vil nu fremover kunne huses den besætning af gamle husdyr, som vi efterhånden har fået etableret.

I de seneste år har vi arbejdet på at samle gamle danske husdyrracer på museet, dels for at bevare dem, dels for at lade dem indgå naturligt i museumsmiljøet. I flere år har vi kunnet vise geder af dansk landrace, brune danske landhøns, grå danske gæs og broncefarvede kalkuner, og senest har vi anskaffet sorte hvidbrystede ænder, hvoraf der i

I 1991 har Hjerl Hedes Frilandsmuseum suppleret sin besætning af gamle, danske husdyr med to gråbrogede, jyske køer.

Danmark kun findes få besætninger med mange dyr.

Af de større gamle husdyr har vi nu fået opbygget en besætning på seks gråbrogede kreaturer af jysk malke race. Disse dyr er med støtte fra Statens Museumsnævn erhvervet fra tre besætninger i Jylland.

De oprindelige land-, hede- og klitfår er i dag næsten helt forsvundet ved fortrængningskrydsning; men sidste år fik Hjerl Hede en flok på en halv snes får fra en besætning i Nordjylland, som man mener indeholder det oprindelige genmateriale, og disse dyr indgår nu i bevaringsarbejdet med det danske landfår.

Museumslandskabet

På Hjerl Hedes Frilandsmuseum ligger de

enkelte bygninger mere eller mindre samlet rundt om på museumsarealet. Ved nogle af husene er der anlagt små haver, mens andre bygninger så at sige blot skyder op af jorden. I museumslandsbyen støder man på små markstykker og græsflader, og uden om museet finder man såvel åbne heder som skov- og plantagebevoksning, der lukker for udsynet.

Ud fra én synsvinkel kan man betragte museet som en park bestående af bygninger, der er anlagt inden for rammerne af et større naturområde. Ud fra en rent museums mæssig synsvinkel vil vi imidlertid gerne skabe god overensstemmelse mellem de enkelte bygningsanlæg og deres omgivelser.

Da vi påbegyndte opførelsen af Hjerl Hedes præstegård, indledte vi derfor et

Kik ned over præstegårdshaven. I forgrunden ses frugt- og køkkenhaven. Derefter følger et surbundsbed. Foran stuehuset er der anlagt en rosenhave og i havens fjerneste hjørne et lysthus.

samarbejde med Havebrugshistorisk Selskab om anlæggelsen af en have til præstegården. Selskabet udarbejdede en plan for anlæggelse og tilplantning af en typisk, østjysk præstegårdshave fra slutningen af forrige århundrede, og denne have er nu groet så meget op, at man kan danne sig et indtryk af en sådan haves udformning. Haven består af en stor prydhaven og en mindre urtehaven, som ud mod kirkestien afgrænses af en række fjeldrubs og ind mod prydhaven afgrænses af en sti og en tæt række lavendelbuske. I den del af prydhaven, der ligger længst væk fra stuehuset er der store græsplæner, afgrænset af snoede

stier, og med fritvoksende løvtræer. I plænen op mod urtehaven er der en lille frugthave bestående af gamle pære- og æbletræsarter som f.eks. Gråpærer og Grev Molkte, Filipa- og Skovfogedæbler. Foran stuehuset er der anlagt en rosenhave, hvor gamle roser er plantet i cirkulære, buksbomkransede bede. Ved rosenhaven er der endvidere et staudebed, og i havens sydvestligste hjørne er der plantet en rund hæk, der er godt på vej til at vokse op til et skyggefuldt løvtræslysthus.

En stor del af årets arbejde på Hjerl Hede har således på forskellig vis været koncentreret om præstegårdsanlægget.

Lemvig Museum

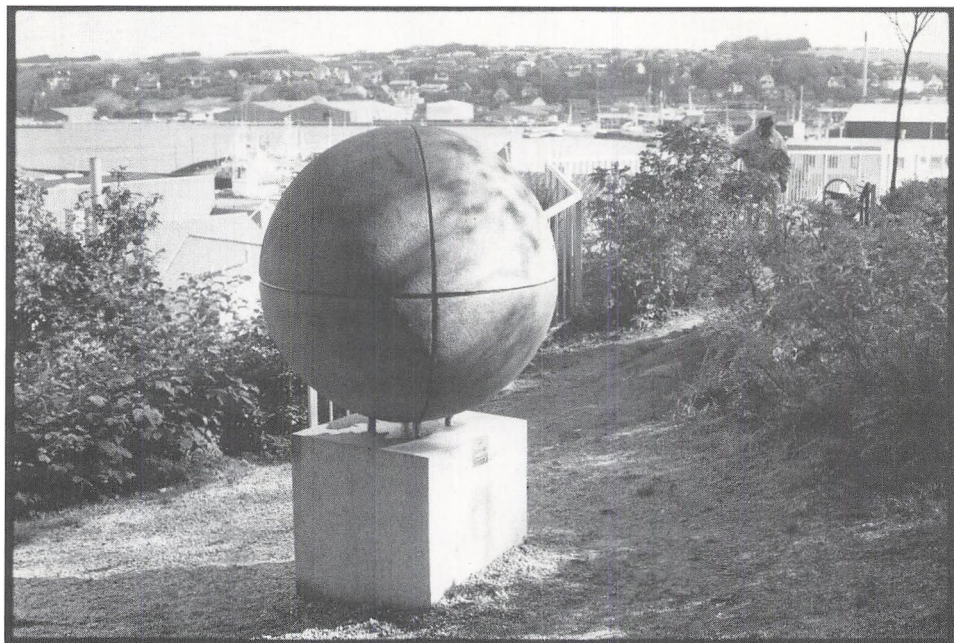
*Til fods eller på cykel i Solsystemet
- på »Planetstien« ved Lemvig*

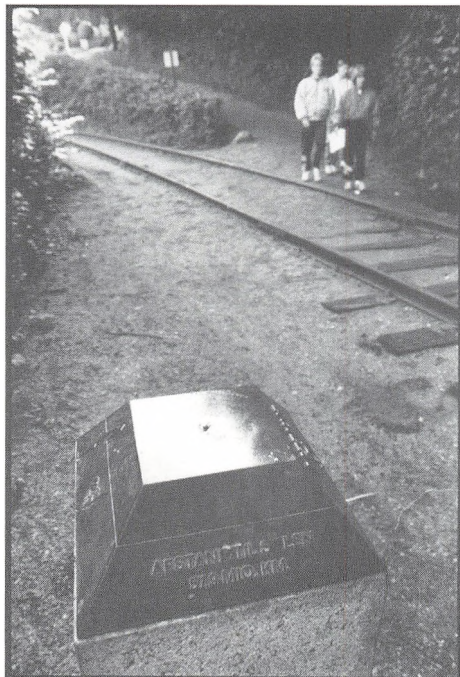
Planetstien er en model af Solsystemet i målestokken 1:1 milliard. Det vil sige, at Solen og de planeter, der kredser omkring den, er formindsket én milliard gange, og det samme gælder afstanden imellem dem. I Planetstiens målestok svarer 1 meter til 1 million km. Turen fra Solen til den yderste planet, Pluto, bliver i lige linje omkring syv en halv km, når man følger de afmærkede stier, bliver den cirka tolv km.

Planetstien strækker sig fra Lemvig til Nissum Bredning. Den følger fjordbredden ved en vig af Limfjorden. Solen finder man i

Lemvig - i Vesterbjerg lige oven for Lemvig Museum - og derfra går Planetstien gennem Lemvigs Lystanlæg, forbi Vinkelhage, langs skrænterne i Tørring og ud over Gjellerodde til stranden ved Ryletorv i Hygum. Landskabet er smukt og meget varieret, og dets afvekslende karakter følger rytmen i Solsystemet. Hvor afstandene mellem planeterne er kortest i Solsystemets indre del, er landskabet tæt med gange under høje træer. I det ydre Solsystem er landskabet stort og åbent med et vidt udsyn over fjorden. Den yderste planet står helt ude i strandkanten ved Nissum Bredning.

Planetstien giver en forestilling om afstande og indbyrdes størrelsesforhold i

2

Solsystemet. Den anskueliggør således et emne, der hører hjemme i den astronomiske videnskab, men som har optaget mennesker gennem tusinder af år. Planeterne er formet som skulpturer af granit og bronze med indbyggede symboler og matematiske formler.

Går man turen i Solsystemet, oplever man samtidig et landskab, der veksler mellem frodige bakkedrag og flad, sandet lynghe - hele tiden med udblik over fjorden.

Det astronomiske, det kunstneriske og det landskabelige forenes hos digteren Thøger Larsen, der færdedes netop her langs fjorden. Hans digte om landskabet og universet kan man tage med på turen.

1. Solen i Vesterbjerg er en bronzekugle med en diameter på 1,39 m - i virkelig-

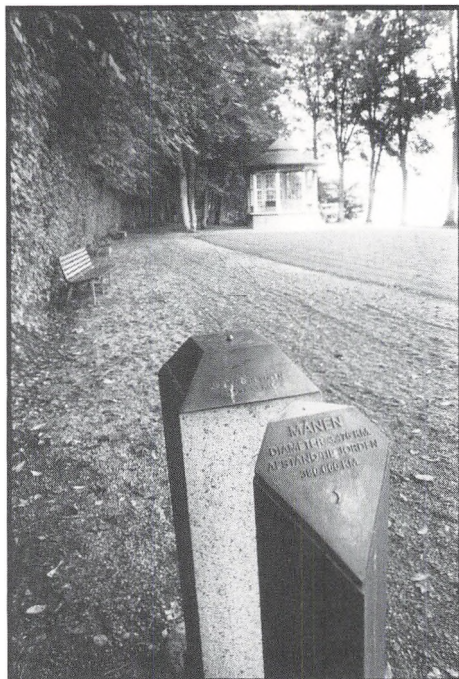
3

heden er målet 1.391.000 km! Deler man Solens granitsokkel i ni lodrette blokke, får man størrelsen på de enkelte planeters sokler.

Her kan man tænke på Thøger Larsens digt »Sfærernes Musik«:

*Der sortner Regnestykker langs Stjernens
svungne Vej,
dog flyver den i Himlen saa luftig som en Leg.
Den nøgne Venus danser i hvide Straalers Pragt,
Merkur og Mars de følger i gyldne Lænker lagt.
De gode gamle Guder fra Oldtids lyse Drøm
om Solen kværner stadig som paa en evig Strøm.*

2. Merkur er den planet, der er nærmest ved Solen, 58 mio km, d.v.s 58 meter på Planetstien. Der er mange skoleklasser, der kommer til Lemvig fra hele landet for at gå turen og løse opgaver undervejs.

4

5

3. Venus er bare en lille kugle sammenlignet med Solen, og vi er kun gået halvtreds meter længere ud i Solsystemet, før den dukker op.

4. At se jorden i denne målestok gør indtryk, her skal vi rumme alle menneskehedens sorger og glæder. Ser man tilbage mod Solen herfra, kan man undre sig over, at den lillebitte måne kan formørke Solen.

Vi er stadig i Lystanlægget, midt i Solsystemet dukker en musiktribune op.

5. Mars er heller ikke stor, men den har to måner, hvis baner er afsat som koncentriske cirkler på bronzetoppen.

6. Jupiter er en stor gasplanet, der ikke i virkeligheden har en fast overflade. En vejrmelding for Jupiter kunne lyde: Det vil fortsat være overskyet med skyer i mange forskellige farver og stormfuldt vejr med temperaturer ned til -150° C. Når det stormer i Lemvig, rusker det godt i trækroneerne omkring Jupiter.

7. Saturn står ved Vinkelhage, og nu har vi gået 1.427 mio km. Her passer Thøger Larsens digt »Stjernenatten« godt:

*Nat om Alverden!
Kloder i Smelten og Kloder i Hærden,
Stjernesystemer,
Dybets utallige Ild-Diademmer,
alle de snurrende Gnister i Himlen.*

6

*Ud i det høje
ser jeg som Trolde med et Trealens Øje.
Ind i det sorte
vender jeg Blikket, og Nuet er borte.
Straalende Verdnerne slaar mig i Møde.*

*Frem sig at svinge
ser jeg Saturn med dens Maaner og Ringe.
Verdener vaage
ru i Onions forrygende Taage.
Spindelvæv hænger i Afgrundens Kroge.*

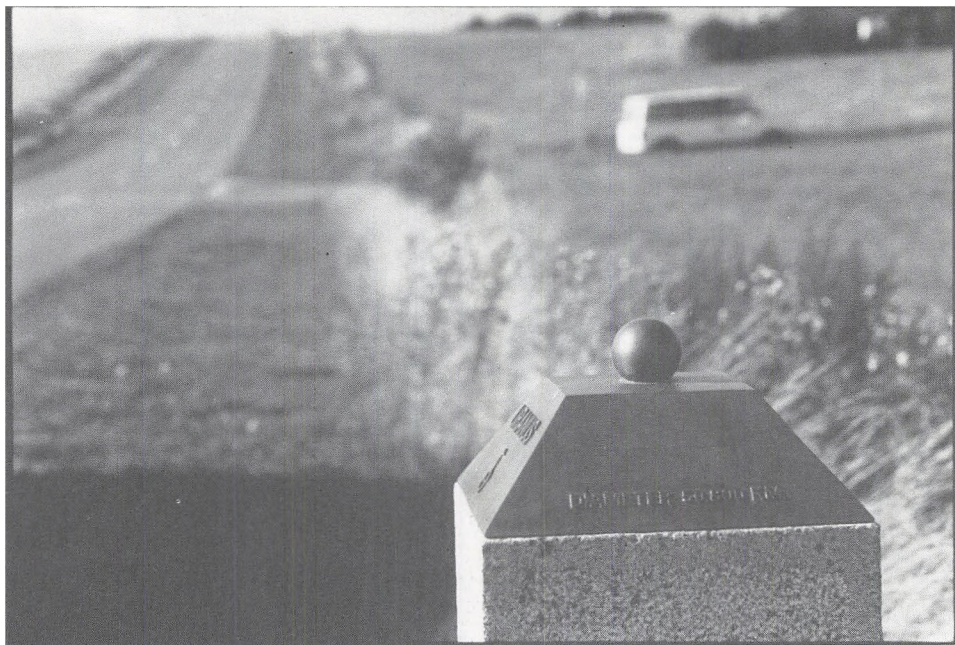
8. Nu bliver der længere og længere at gå mellem planeterne – ud til Uranus er der 2.869 mio. km. Hvis man går, passerer man Uranus nede på stranden under Søgård bakke. Men man kan også cykle ad Søgårdevejen, der står en ekstra Uranus, som museet har fået sat op i år.

7

9. Vi er i det yderste af Solsystemet, og her er landskabet åbent med en stor himmel over. Neptun er havgudens planet. Herfra kan man se ind mod Lemvig, vi er gået 4.496 mio. km, eller næsten 5 km i Planetstiens målestok.

10. Pluto og Charon er dobbeltplaneter. Hvis vi besøgte den virkelige Pluto og kastede blikket tilbage på Solen, vil den kun se ud som en meget klar stjerne. Der er koldt herude ved underverdens guder, hvor Solens stråler næsten ikke varmer. Pluto's overfladetemperatur er omkring -240°C . Men skinner Solen, kan man sætte sig ned ved stranden og se ud over bredningens vand og citere Thøger Larsens lille vers:

8

5

*Stille! Hør efter! Stille!
Dybest i Sjælens blanke Ro
hører du Sfærerne spille,
hører du Græsset af Grunden gro.*

Lemvig Museum har arbejdet med Planetstien siden 1984, og vi er ikke helt færdige endnu. Det var astronom Ole J. Knudsen og billedhugger Claus Navntoft, Århus, der fik ideen og bad museet lege med. Det har vi gjort med glæde og med opbakning fra en række myndigheder, fonde og institutioner. Nu har vi en attraktion, der kan bruges af skolebørn i anden klasse, af gymnasieelever og fagastronomer, af dem der værdsætter Thøger Larsens digte eller bare vil trave en tur med idé. Et smukt landskab, en god digter og en svimlende fornemmelse af himmelrummets dimensioner forenes i Planetstien. Kom med!

Fotos af Johan Gadegaard, Lemvig, 1991.

10

Ringkjøbing Museum

»Aromatisk Maltsaft«

I april fik museet foræret de to afbildede flasker »Aromatisk Maltsaft fra J. P. Nielsens Fabrikker, Ringkjøbing«. Flaskerne var dukket op fra de bageste hylder i købmandsbutikken på Søndervig Landevej, da arvingerne efter afdøde købmand Hans Kamp skulle gøre boet op. Skønt de næppe er meget ældre end fra 1930'erne eller 1940'erne, er de to flasker med originaletiketter en lille museums-mæssig sjældenhed fra en tid,

man allerede kan betegne som gamle dage. Ingen tænkte på at indsamle noget sådant til museet, mens tid var. Det er derfor typisk den slags ting, et lokalmuseum med særlig glæde indlemmer i samlingen i dag.

Fabrikkens navngiver J. P. Nielsen var født i Alslev ved Varde i 1835. Han beskrives som en driftig handelsmand af den gamle skole og som en opfindsom forretningsmand, der satte mange ting i gang. Fabrikken, han oprettede i Ringkjøbing, fremstillede fx. kaffesurrogat og pakfarve til hjem-

Foto: Jørgen Borg.

mefarvning. Specialiteten var maltsaft til hjemmebrygning af øl. Efter J. P. Nielsens død i 1904 blev fabrikken, der lå i Østerga-

de, ført videre af sønnen Hans Bech Nielsen.

I forvejen har vi på museet nogle ordre-

bøger fra tiden omkring århundredeskiftet og en lille samling etiketter fra J. P. Niensens Fabrikker. Disse ting blev indleveret i 1956, på hvilket tidspunkt fabrikken formentlig er ophørt. Etiketterne er farvestrålende og fornemt trykt på A. Rasmussens Bogtrykkeri. Selv om etiketterne er flotte, vil de to uåbnede originalflasker imidlertid i en kommende udstilling være mere fortællende og illustrerende som en tidstypisk del af byens historie. - Vi har omhyggeligt undgået at tørre støvet af flaskerne.

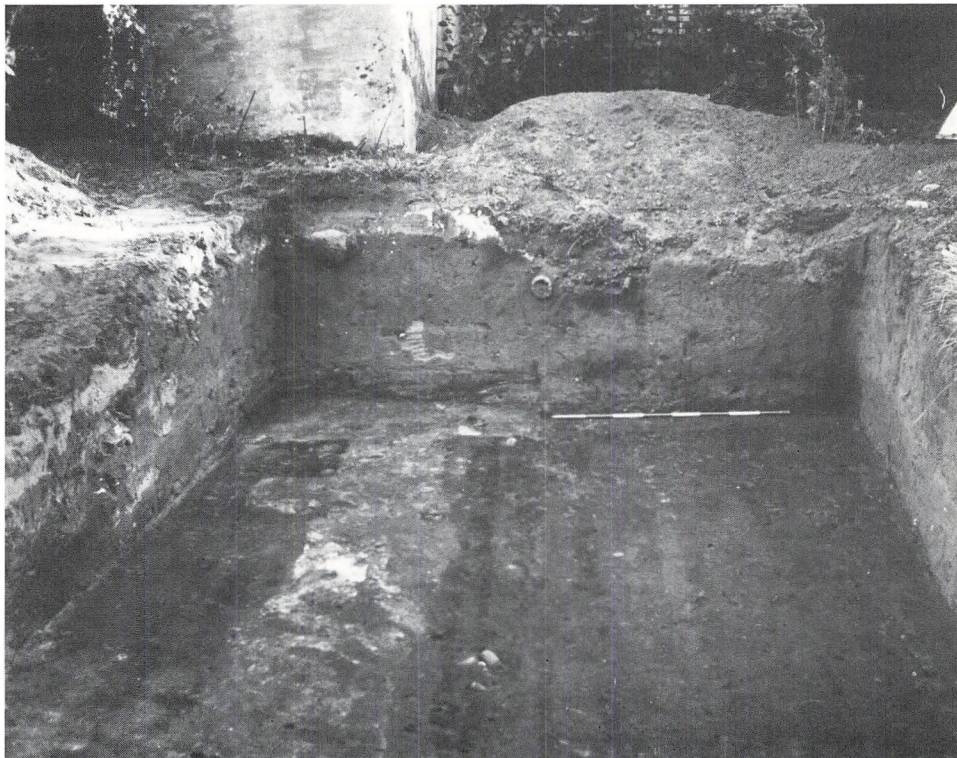
Achton Friis portræt af matros Charles Poulsen

På forlaget Rhodos udkom 28. maj »Yngstemandens dagbøger fra Danmark-Ekspeditionen«. Den 18-årige matros Charles S. Poulsen var yngste deltager på Mylius-Erichsens store ekspedition til NØ-Grønland 1906-08. Hans dagbøger fra ekspeditionen blev i 1963 skænket til Ringkjøbing Museum af sønnen Arne Poulsen. Alt andet lige regner vi Charles Poulsens dagbøger for museets bedste originalmateriale i Mylius-Erichsen samlingen, så udgivelsen var en begivenhed, der blev markeret på behørig vis med pressemøde og hvad dertil hører. Udgivelsen var tilrettelagt af lærer Thorbjørn Lorentzen fra Lind ved Herning. Også for ham var det lidt af en mærkedag, for forud var gået 10 års arbejde - først med renskrivning af de fire tætskrevne dagbøger, siden med at finde et forlag og endelig med lang tids venten på, at finansieringen kom på plads. Dette lykkedes omsider for forlaget gennem tilskud fra tre forskellige Grønlandsfonde.

Få dage efter udgivelsen fik vi et brev,

sendt 3. juni af operarepetitør ved Det kgl. Teater, Finn Graunbøl. Der stod: »For 21 år siden læste jeg musikvidenskab på Københavns Universitet og havde lige fået min første lejlighed på Vesterbro i København. En lørdag formiddag gik jeg en tur i området og kom da forbi en marskandiserbutik i Mathæusgade. I døren hang en kultegning i en smuk mahogniramme. Som studerende var det småt med penge, og jeg havde på det tidspunkt 150,- kr. tilbage til resten af måneden. Mandag morgen stod jeg ved åbningstid dernede igen og købte tegningen. Den var tegnet af Achton Friis 1. december 1906. Bagpå stod der: Matros Charles Poulsen, Hornbæk. I 1989 var jeg i Grønland for at lave koncerter

Udgravningsfeltets nordlige halvdel. Den langsgående klægtørvsgrøft ses tydeligt og på hver side af den de tætte rækker af plovfurur. Længst borte, langs nordvæggen, anes den øst-vest gående grøft (under landmålerstokken).

og købte i Nuuk Achton Friis' bog om Danmark-Ekspeditionen og opdagede, at »mit« billede var afbildet. I Politiken i dag fremgår det, at C. P.'s dagbog er udgivet. I Vagn Lundbye's bog »Omkom 79-fjorden« fremgår det, at Charles Poulsens dagbog i original opbevares på Ringkøbing Museum. Ville museet være interesseret i den meget smukke tegning, som ikke har været ude af rammen siden 1906?».

Om museet var interesseret? - ja mon ikke. Vi skyndte os at ringe til Finn Graun-

bøl og sige ja tak. En uge efter rejste han til Ringkøbing med tegningen, som straks blev indlemmet i den lille særudstilling, der var blevet arrangeret omkring Charles Poulsen og udgivelsen af dagbøgerne.

Achton Friis var en af de to kunstmalere, der deltog i Danmark-Ekspeditionen for bl.a. at skildre det grønlandske landskab. I den første ekspeditions vinter tegnede han portrætter af alle 28 deltagere. Efter Mylius-Erichsens død blev det Achton Friis, der blev forfatter til bogen om Danmark-Eks-

peditionen, der udkom allerede i 1909. Her er alle portrætterne gengivet. Charles Poulsen portrættet fra 1. december 1906 er tegnet med sortkridt eller meget blød blyant og var med på den udstilling af de to delta-gende kunstners arbejder, der blev holdt kort efter ekspeditionens hjemkomst i 1908. Om det blev solgt på udstillingen, eller hvor det har befundet sig, indtil Finn Graunbøl brugte sine sidste månedspenge på at erhverve det, ved vi ikke. Men fremover vil det nu være at se i Ringkjøbing Museums faste udstilling om Mylius-Erichsens epokegørende ekspedition til NØ-Grønland.

»Det er ikke værd at rage i!«

I forbindelse med et planlagt byggeri i Ringkjøbings bymidte, nærmere bestemt Nygade 10b lige bag Bollerups Boghandel, foretog Ringkjøbing Museum i november 1990 en prøvegravning på stedet. Det middelalderlige kulturlag var klart afgrænset og i prøvegrøftens bund sås en række nord-sydgående plovfurer, der vidnede om den første aktivitet i området.

På baggrund af disse resultater og på baggrund af lokalitetens placering tæt ved torv og kirke, besluttede man at foretage en egentlig udgravning af en del af den kommende byggeplads. Udgravningen stod på et par uger i september 1991. Et felt på 11x4 m blev sat af og de øverste 40-50 cm fyld, der bestod af byggeaffald, blev fjernet af en minidozer.

Allerede ved første afrensning af fladen fremkom en usædvanlig bræmme på langs af feltet. Det viste sig at være en grøft, der efter opfyldning var blevet »belagt« med et

lag klægtørv. Dette lag med den underliggende grøft sås tydeligt i hhv. den nordlige og den sydlige profilvæg. I fladen lå klægtørvslaget intakt i den sydlige halvdel af feltet, mens det var fjernet eller forstyrret i den nordlige ende.

Langs den nordlige profilvæg fandtes et øst-vest gående grøftforløb, der tydeligt skar sig igennem klægtørvsgrøften, der hvor de krydsede hinanden. Denne grøft var helt uden klægtørv, og den mindede mere om de grøfter, der er fundet andre steder i byen, blot med den forskel, at denne grøft over en strækning på et par meter havde et fald på 50 cm mod vest. I modsætning til klægtørvsgrøften sås i bunden vandaflejrerede lag, der tyder på, at grøften i en periode har været åben. I begge grøfters fyld fandtes enkelte skår af lerkar fra højmiddelalderen (1300-1400 tallet).

Over hele den øvrige flade krydsedes feltet i bundniveau af nord-syd gående plovfurer, der stod skarpt tegnet mod det okkerbrune undergrundsgrus. Det samlede genstandsmateriale fra udgravningen er ikke stort og består næsten udelukkende af lerkarskår.

Udgravningsresultaterne er p.t. ved at blive bearbejdet på museet og nogen egentlig konklusion er endnu ikke udarbejdet. Den største overraskelse var nok grøften med de omhyggeligt lagte klægtørv. Grøftforløbet, der er parallelt med bymidtens nord-syd gående gader, kan meget vel have fungeret som fundamentsgrøft for en bygning. Fra det sydvestjyske område kendes flere eksempler på, at tørv i middelalderen har været anvendt som funderingsmateriale. Det gælder lokaliteter som den senmiddelalderlige gårdtomt Tangen ved Tjære-

borg, sideskibene i klosterkirken i Løgum og funderingen af 1300-tals borgen Solvig ved Tønder.

Indenfor Ringkøbing købstads eget område har klægtørv også været kendt som byggemateriale i middelalderen. Den flotte klægtørvssatte brønd, der for et par år siden blev udgravet i Øster Strandgade, er et smukt eksempel herpå (se FRAM 1988).

Når udgravningen Nygade 10b er færdigbearbejdet vil den nok vise sig at være endnu en spændende brik til mosaikken om Ringkøbings ældste tid. I udgravningens første dage tegnede det dog ikke så lovende, hvilket fik museets garvede amatørudgraver, Carl O. Bangsgaard, der er forventet med fundrige jernaldergrave, til opgivende at udbryde: »Det er ikke værd at rage i!«

En underlig fisk

Som museumsmand bliver man ofte præsenteret for sten, der af finderne menes at være fantastiske forsteninger af dyr, fugle eller andre engang levende væsener. Ofte er der tale om mærkelige forvredne flintknolde, som ligner hoveder af sæler, hunde m.m. Det kræver ofte megen overtalelse at få finderen til at indse, at der ikke er tale om et fossil af et dyr, fugl eller fisk. Dog nogle gange er der rigtig bid og så viser det sig alligevel ved nærmere eftersyn, at det var en underlig fisk. Som nu den forstenede fisk fra Grønbjerg.

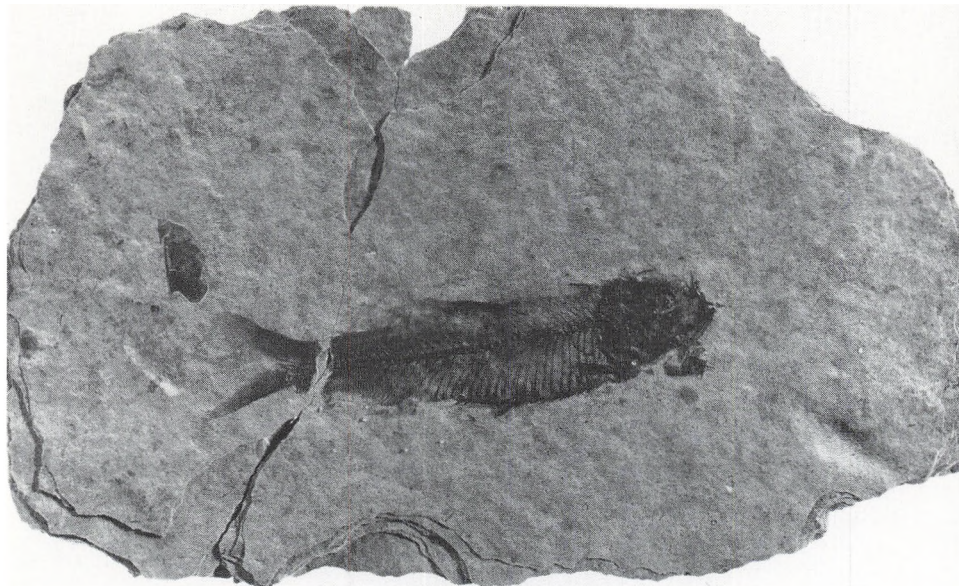
I april var den 11-årige Heidi Sandal, Grønbjerg, ude at besøge en skolekammerat, som bor et par kilometre vest for byen. Da hun cyklede hjem ad en grusvej, så hun i kanten af en pløjemark en underlig, lys flad

sten. Heidi standsede, sprang af cyklen og samlede stenen op - og blev meget overrasket. Den fineste lille fisk tegnede med sit mørke skeletmønster sit tydelige aftryk i stenen. Hoved med gællelåg og øjne, ryggrad med ribben og finner var smukt bevaret af den 4 cm lange fisk.

Forstenede fisk er om ikke hverdagskost, så dog ikke ukendte i Grønbjerg. Da teglværket var i brug, fandtes fra tid til anden forsteninger af hjagtænder, krabber, træ o. lign. mellem det fede ler, som blev gravet op i de dybe lergrave. Men den nyopdukkede fisk var funden på en mark, hvor den ikke kan have ligget længe. Stenen er nemlig meget skør og tynd, bare 2 mm tyk. Desuden består stenen af sammenkittet silt, som nemt flager fra hinanden. Selv om fundet er gjort i det øverste lag af Skovbjerg Bakkeø, som er dannet i Saale istiden for over 100.000 år siden, vægrer man sig ved at følge dette spor. Vi søgte bistand hos en ekspert.

Erik Fjeldsø Christensen var geolog og leder af Fur Museum, hvor der findes en stor og enestående samling af fossiler fundet i øens moler. Da fisken blev beskrevet for ham, kunne han med det samme fortælle, at det sikkert drejede sig om en *Knightia eocaena*. *Eocaena* er med 50 millioner år en af de ældste perioder i tertiærtiden, så det var en gammel fisk. Hvordan kan en sådan forstening findes på en pløjemark i Vestjylland. Også det kunne Fjeldsø forklare.

Knightia eocaena findes i meget store mængder i en siltforekomst i Rock Springs i staten Wyoming i USA. Der er opstået en hel industri omkring den, idet den forstenede fisk er verdens mest almindelige souvenir-fisk og eksporteres til Europa. Her kan

Den fint bevarede forstenede fisk er 4 cm lang. Foto: Rita Fredsgaard Nielsen.

den - ligesom i USA - købes billigt i forskellige kiosker, som ofte er knyttet til museer. Også på Fur Museum kan den købes - for 25 kr. Vi fik fra Fur Museum tilsendt et eksemplar, og den lignede vores fisk på alle punkter!

Der synes ikke at være nogen rimelig

tvivl længere. Vor fisk er amerikansk. En uheldig museumsgæst, som måske har købt den på Fur Museum, har tabt den på en mark i Grønbjerg. Eller den kan være kommet der via en mødding, som er spredt ud over marken. Så denne gang var det altså ikke danekræ.

Skjern-Egvad Museum

St. Skindbjerg-gravpladsen

I juni fortsatte Skjern-Egvad Museum i samarbejde med museets arkæologiske

arbejdsgruppe samt kursusedtagere fra Vestjyllands Højskole at udgrave den sidste del af jernaldergravpladsen, som er foreløbigt omtalt i FRAM 1990. St. Skindbjerg

Ejendommen Galgebjergevej 20, Nr. Bork. Foto fra slutningen af forrige århundrede.

ligger som bekendt tæt ved Dejbjergvognenes fundsted og den har været i brug, da vognene blev kørt i mosen. Det er på denne baggrund, at museet har en særlig interesse i at undersøge netop dette område.

Gravpladsen omfatter nu mindst 62 grave, da pløjning i nyere tid tydeligvis har ødelagt toppen af mange grave, og muligvis helt har fjernet nogle af de mindre grave. Gennem en periode på godt 100 år er der foretaget gravlæggelser. Antallet af grave i forhold til pladsens funktionstid tyder på, at kun de døde fra en eller to gårde er til stede her. Dette betyder, at der må ligge flere gravpladser omkring den tidligere fundne landsbytomt på St. Skindbjerg.

Ved den afsluttende udgravning kom det tydeligt frem, at gravene er anlagt på en

svag, naturlig forhøjning, der set fra overfladen skjuler sig som følge af senere tiders sandflugt. Samme placering i landskabet er iøvrigt karakteristisk for mange andre jernaldergravpladser på egnen.

Umiddelbart før gravpladsens oprettelse på St. Skindbjerg lå der en jernaldergård. Måske er det bl.a. slægten herfra, der blev gravlagt på den gamle gårdstoft.

Selv om der er kommet mange nye oplysninger om jernalderens Dejbjerg frem her på St. Skindbjerg, fortsætter jagten på flere gravpladser og landsbyer omkring mosen ved vognenes fundsted.

Ejendommen Galgebjergevej 20

I slutningen af 1990 henvendte Skifteretten

Gnags på vej til koncert, fotograferet på Dommergården i Skjern, ca. 1970.

i Skjern sig til museet vedr. et dødsbo i Nr. Bork, bestående af boet efter Sigfred Christensen, der ikke havde efterladt sig arvinger. Han boede i en særdeles velbevaret og oprindelig, firlænget gård i typisk vestjysk byggeskik, opført ca. 1860. Dog kan man konstatere, at gården er noget forfalden. Men uanset dette er både gårdens indre og ydre stort set uændret. Eneste større indgreb er indretningen af en aftægtsbolig. Der er således ingen tvivl om, at gården udgør en særdeles værdifuld »museumsgenstand«, som absolut bør bevares for eftertiden. Den er samtidig charmerende, ikke mindst ved sin størrelse. Der findes næppe andre firlængede gårde, der er mindre end denne, idet gårdspladsen måler 3 x 3 m.

Museet har foretaget en opmåling af byg-

ningen, ligesom der er lavet en bygningshistorisk undersøgelse vedrørende gårdens historie. Mindre museumsgenstande, fotos, arkivalier m.v. er desuden hjemtaget til museet.

GNAGS - årets særudstilling på Skjern Vindmølle

Skjern Vindmølle har langt om længe fået den nødvendige ansigtsløftning, idet vingerne er udskiftet med nye, fremstillet af Svend Åge Christiansen og Olav Martinsen. Og tilbygningerne er blevet indrettet til udstillings- og anden formidlingsvirksomhed.

»GNAGS PÅ VINGERNE«, omkring den kendte rockgruppe GNAGS, blev den

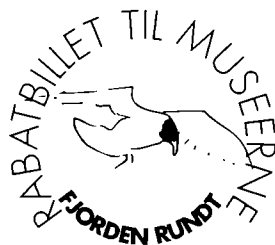
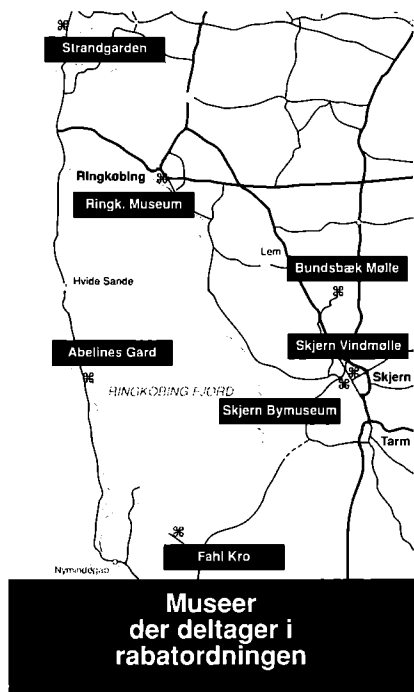
I foråret blev Drivvejen - cykelruten mellem Fahl Kro og Bundsbæk Mølle - åbnet. Navnet hentyder til, at ruten følger nogle af områdets gamle drivveje, dvs. de ruter, som stuedriverne oprindeligt brugte, når kreaturerne skulle til markederne sydpå. Langs ruten er opsat skilte ved en række kulturhistoriske seværdigheder.

første udstilling i de nyrenoverede lokaler på Skjern Vindmølle. Ideen til udstillingen opstod tilfældigt på baggrund af en avisnotits om gruppens 25 års jubilæum, og ikke mindst fordi gruppens oprindelige medlemmer kommer fra Skjern og Tarm.

Efter en stor anstrengelse lykkedes det at få fuldendt ideerne til det færdige resultat, der er en udstilling i lyd, billeder og genstande om de mange års rockhistorie, fra den spæde start tilbage i 60'erne til 1991, hvor GNAGS netop er aktuelle med »Lygtemandens Sang«.

Det har været interessant at iagttage, hvordan »GNAGS PÅ VINGERNE« er blevet modtaget af publikum, og den har tydeligvis tiltrukket et yngre og helt anderledes publikum, end vi er vant til.

En del af arbejdet med udstillingen har været, at museet har overtaget alt arkiv- og genstandsmateriale vedr. GNAGS. Det drejer sig om flere tusinde avisudklip, hundredevis af fotografier, regnskabsbøger helt tilbage fra gruppens start, plakater, spændende fra skitser og halvfærdige forslag til pladeomslag, udkast og optegnelser til

Besøg de spændende museer rundt om Ringkøbing Fjord, eller tag på tur med Naturvejlederne.

Betal 15 kr. det første sted og kom ind de følgende steder for 10 kr.

Du sparer 40 kr i alt.

Besuchen Sie die spannenden Museen um den Ringkøbing Fjord oder nehmen Sie Teil an unseren Naturführungen.

Sie bezahlen 15 dkr. an der ersten Besuchsstelle und nur 10 dkr. bei den anderen Museen.

Sie sparen 40 dkr.

Eksempel på det nye rabatbilletsystem: forsiden af fællesbillet, der giver adgang til alle museer fjorden rundt.

sangtekster, instrumenter, forstærkere, platin- og guldplader samt en række rekvisitter fra deres mange turneer, bl.a. en oppustelig »underlig fisk«.

Aktivitetsskalendar, fællesbilletsystem og børnepas - et forsøg på at øge egenindtjeningen

I disse tider, hvor museernes økonomi er stagnerende, er det nødvendigt at søge nye veje for at sikre driften fremover. En af måderne kan være at øge egenindtjeningen,

primært ved at skaffe flere besøgende. Derfor har Skjen-Egvad Museum sammen med de øvrige museer omkring Ringkøbing Fjord, samt Abelines Gård i år lavet et forsøg med fælles markedsføring i form af en stor aktivitetskalender, trykt på glittet papir i fire farver. Knyttet til kalenderen er en rabatticketordning og et børnepas, således at alle de enkelte museumsafdelinger reklamerer for hinanden. Selv om året endnu ikke er afsluttet, ser initiativet ud til at have givet resultat i form af øget besøgstal.

Struer museum

»Kulturhistoriske by- og egnsprofiler« kunne man kalde lokalmuseerne. Det er i hvert fald det, de fleste museer prøver på at være. Frem for hver især at bestræbe sig på at være lokale nationalmuseer, der dækker »det hele«, går tendensen mere i retning af, at lokalmuseerne skærer ind til benet og koncentrerer sig om at belyse de forhold, der i særlig grad kendetegner de enkelte museers arbejdsområder.

For Struer museum betegner arbejdsplanen for årene 1991-94 endnu et skridt i den retning. Ud over at belyse byen og egnens historie i almindelighed bestemmer arbejdsplanen nemlig, at museet især skal interessere sig for følgende fire emnekredse, der hver på deres måde er vigtige for Struers kulturhistoriske profil: For det første havn, søfart og fjordfiskeri, for det andet jernbanens historie, dernæst radio-TV industriens udvikling, og endelig limfjordsforfatterne og kredsen omkring Johannes Buchholtz.

Fokuseringen på disse kulturhistoriske profiler har sat et markant præg på museets arbejde i det forløbne år.

Ud og se – med Struer museum og DSB

Struer var i årene 1888-1932 uden diskussion Danmarks mest udprægede jernbaneby, og endnu i dag sætter jernbanen sit markante præg på byen.

17. november 1990 var det 125 år siden, at Canada-lokomotiv nr. 9 trak det første tog ind til Struer. Den lille limfjordsflække

blev hermed endestation for den første jyske jernbanestrækning, der gik fra Århus/Randers over Viborg og Skive til Struer, og i årene efter 1865 voksede Struer op til at blive Danmarks jernbaneby par excellence. Byen blev udgangsstation for tog til fire strækninger, den blev hjemsted for et meget stort kørende personale, stationen rummede snart et af landets største remise- og værkstedsanlæg og administrativt blev byen centrum for jernbanedriften i størstedelen af det jyske område.

Det er næppe overdrevet at sige, at jernbanen dengang spillede en større rolle for Struer end B&O gør i dag.

Jernbanejubilæet var baggrunden for, at Struer museum i efteråret 1990 tog initiativ til en række jernbanehistoriske arrangementer. »Farvel til dampen«, »Sjælen har runde fødder«, »Stationer«, »DSB før og nu« og »Her er banerne« er nogle af de film, der blev vist i museets skolestue. »42 års tjeneste ved statsbanerne«, »Struer station og digterne«, »Mig og jernbanen« og »DSB på vej ind i fremtiden« er titler på foredrag, der blev holdt i forbindelse med museets onsdagsarrangementer.

Og Struer museum viste udstillingen »Med dampens vinger« om Struer og jernbanen gennem 125 år. Udstillingen blev vel besøgt af såvel lokale som af tilrejsende jernbaneentusiaster, og for egnens skoler lavede museet og statsbanerne i fællesskab et særligt formidlingsforløb, »Ud og se – med Struer museum og DSB«, hvor udstilling og lysbilleder om jernbanens historie blev kædet sammen med rundvisning på

Struer station, kommandoposten, banetjenesten og maskindepotet.

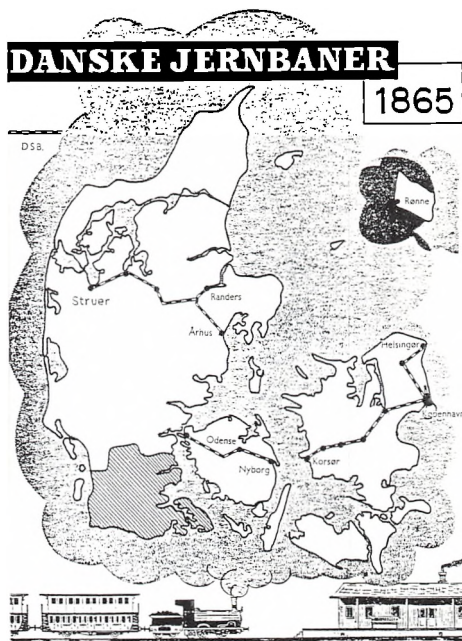
Det betydelige arbejde med research og indsamling, der blev udført i forbindelse med de forskellige jubilæumsarrangementer, vil blive lagt til grund for den permanente udstilling om Struer som jernbaneby, der vil blive etableret inden for de kommende år.

Et vestjysk radioeventyr

Fra en start som havneby og siden jernbaneby, er Struer i dag en udpræget industriby. Mens der på landsplan kun er 13 % beskæftiget inden for industrien, er mere end 30 % af arbejdsstyrken i Struer ansat inden for denne sektor. Langt de fleste heraf er ansat ved det lokale industri-lokomotiv B&O, der fra en beskeden start i 1925 i lånte lokaler på herregården Quistrup snart udviklede sig til Danmarks førende virksomhed inden for radiofremstilling. I dag er B&O den eneste tilbageværende radio-TV virksomhed og tillige en af Danmarks - og ikke mindst Struers - klareste industriprofiler ude i den store verden.

Det var derfor med en lidt fløv smag i munden, at Struer museum for et par år siden måtte erkende, at der ikke var et eneste B&O-apparat på magasin - en klar mangel i museets indsamlingspolitik!

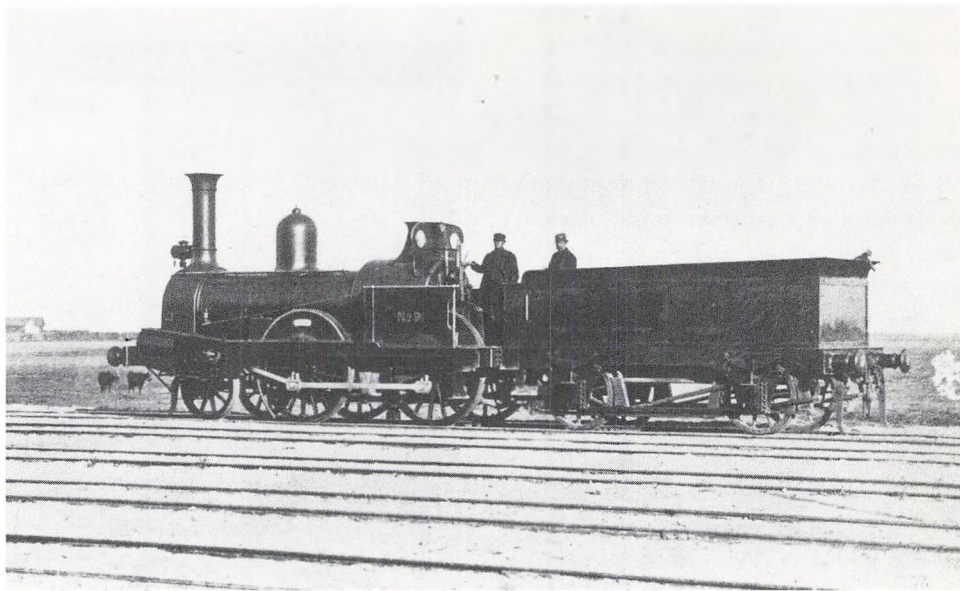
Det er en mangel, der er blevet rådet bod på i denne sommer i forbindelse med museets særudstilling om B&Os historie. Der er blevet indsamlet radioer, TV-apparater, grammofooner, båndoptagere og barbermaskiner til den store guldmedalje. Billedsamlingen vedr. B&O er blevet forøget ganske betragteligt, og i skrivende stund er museet

Da jernbanen i 1865 nåede til Struer afsluttedes det første jyske baneanlæg. I løbet af de følgende 10 år etableredes ringbanen Struer-Esbjerg-Fredericia-Langå-Struer, og den lille limfjordsflække voksede op til at blive en betydelig jernbaneby.

ved at gå i gang med at optage båndinterviews med en række gamle B&O-medarbejdere.

Struer museum er således godt på vej, men endnu mangler der meget - især B&O-apparater fra 1930erne samt fra 60erne, 70erne og 80erne. Glade givere er altid velkomne på museet! Det er tanken, at de indkomne effekter ad åre skal indgå i en større permanent udstilling om B&Os historie, radio-TV fabrikation i almindelighed og de

Der eksisterer kun ganske få originalfotografier af det såkaldte Canada-lokomotiv. Struer museum er i besiddelse af eet af disse, nemlig det lokomotiv nr. 9, der i 1865 trak det første tog ind til Struer station.

elektroniske massemediers kulturhistoriske betydning for danskernes dagligliv fra 1925 til i dag.

Limfjordsegnens Litteratur Samvirke

I et forsøg på at samle og styrke de aktiviteter, der foregår i de forskellige litterære selskaber i byerne langs Limfjorden stiftedes i foråret Limfjordsegnens Litteratur Samvirke. Bag initiativet stod forfatteren Knud Sørensen, der som formand for Nykøbing Mors Biblioteksforening gennem mange år har arrangeret Sandemose-seminarer.

Da Struer museum ifølge sin arbejdsplan bl.a. skal beskæftige sig med limfjordsfor-

fatterne, var det naturligt at tage del i oprettelsen af et sådant samvirke. På den stiftede generalforsamling blev museumsinspektør Thomas Bloch Ravn valgt til formand for Limfjordsegnens Litteratur Samvirke.

Limfjordsegnens Litteratur Samvirke er et forum, der skal fremme kendskabet til hele den litteratur, der knytter sig til området, og samvirket skal formidle samarbejde mellem de forskellige litterære selskaber, biblioteker og museer rundt langs fjorden. Det bliver på den måde muligt at lave større fællesarrangementer med perspektiv ud over det strengt lokale. På længere sigt kan det eventuelt også komme på tale at udgive hæfter og bøger om Limfjorden og dens forfattere.

Limfjordsforfatterne Jeppe Aakjær og Johannes Buchholtz på udflugt til Toftum Bjerge. Foto ca. 1920.

For øjeblikket står det fast, at samvirket vil uddele en årlig »Limfjordsegnens litteraturpris«. Prisen bliver på 10.000 kr. og uddeles på skift i de forskellige forfatterbyer. Den første litteraturpris uddeles i Struer. Det sker allerede dette efterår og - naturligvis - i Johannes Buchholtz' navn. Næste år vil der måske i Nykøbing Mors blive uddelt en Aksel Sandemosepris, og i de kommende år vil der blive uddelt priser for de forfattere, der gennem deres liv og virke har markeret Limfjordens forskellige egne: Aakjær i Skive, Skjoldborg i Løgstør, Thit Jensen og Johannes V. Jensen i Farsø, Thøger Larsen i Lemvig, I. P. Jacobsen i Thisted m.v.

Onsdagsarrangementer og sognehistorie

Med såvel formidling som indsamling for øje har Struer museum inden for de seneste par år lanceret de såkaldte onsdagsarrangementer, ligesom museet også er begyndt at arrangere sognehistoriske studiekredse. På den måde tilgodeses byens og egnens almindelige historie.

Onsdagsarrangementerne består i, at museets gæster hver onsdag eftermiddag i vinterhalvåret får tilbudt et fagligt foredrag eller et lokalt erindringstilbageblik. Museet optager gerne de lokale erindringstilbageblik på bånd og slår på den måde to fluer med eet smæk, så både publikum og mu-

seets samlinger får noget ud af arrangementerne. Initiativet er blevet særdeles godt modtaget og fortsætter nu på tredje sæson med et gennemsnitligt besøgstal på ca. 30 pr. onsdagsarrangement.

Med inspiration fra Lemvig Museum er Struer museum nu også begyndt med sognehistoriske studiekredse. I efteråret 1989 var Fousing sogn på tapetet, i foråret 1991 var det Gimsing sogn, og til efteråret 1992 er det Humlum sogn, der står for tur. De to

hidtil gennemførte studiekredse havde begge omkring 30 deltagere, hvoraf de fleste havde en eller anden tilknytning til det pågældende sogn. Som sidegevinst i forbindelse med dette arbejde får Struer museum gennemarbejdet hvert enkelt sogns historie og topografi, hvortil kommer talrige lokale kontakter, som siden hen ofte viser sig at være uvurderlige for museets arbejde i almindelighed.

INDHOLD

Esben Graugaard, Lis Helles Olesen og Torben Skov:
Det nye Holstebro Museum

Per Hauge Mortensen:
Sejlads på Ringkøbing
Fra accise- og toldregnskaber 1680-1798

Thomas Bloch Ravn:
B&O, Struer og den vide verden

Ulla Thyrring:
Jens Nielsens bondegård

Palle Eriksen og Lis Helles Olesen:
Nye dysser

Ellen Damgaard, Harald Thrane og
Ivanka Petrova Andersen:
Søren Bødkers skab på
Lemvig Museum
En bondehåndværker og hans arbejde

Grethe Pedersen:
Kunstværket i undervisningen
Kunstmuseets tilbud til amtets skoler

Hans Rostholm:
En overpløjet gravhøj i Bukkær,
Assing sogn

Glimt fra museernes arbejdsmark

